

**MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN KONULU SÛRE
TEFSİRİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Elif TURAN

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Musa BİLGİZ

2025

Her hakkı saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Elif TURAN

**MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN KONULU SÛRE TEFSİRİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. MUSA BİLGİZ

ERZURUM- 2025

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Mutaffifin Sûresi'nin Konulu Sûre Tefsiri Açısından İncelenmesi” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezimin/Raporumun makale için altı ay, patent için iki yıl süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

14.01.2025

Elif TURAN

Aslı Islak İmzalıdır

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

PROF. DR. MUSA BİLGİZ danışmanlığında, ELİF TURAN tarafından hazırlanan bu çalışma 14 / 01 / 2025 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından, Tefsir Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Musa Bilgiz

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şükrü Aydın

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Haniî ŞAHİN

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	8
I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	8
II. Araştırmanın Önemi ve Gayesi.....	8
III. Araştırmanın Yöntemi	9
IV. Mutaffifin Sûresiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar	9
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
KONULU SÛRE TEFSİRİ VE MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN TANITIMI.....	11
1.1.Konulu Tefsir	11
1.2. Konulu Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi.....	12
1.3. Konulu Tefsir: Tanım ve Kapsam	13
1.4. Konulu Tefsirin Önemi	13
1.5. Konulu Tefsir Çeşitleri	15
1.5.1. Kur'an Eksenli Konulu Tefsir	15
1.5.2. Sûre Eksenli Konulu Tefsir.....	16
1.6. Konulu Sûre Tefsiri.....	19
1.7. Mutaffifin Sûresinin Tanıtımı	21
1.7.1. Sûrenin İniş Sebebi	21
1.7.2. İndiği Yer ve Zaman.....	22
1.7.3. Sûrenin Konuları	23
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN BAZI KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	26
2. 1. Esbâbü'n-Nüzûl	26
2.1.1. Sûrenin Esbâbu'n-Nüzûl Bağlamında İncelenmesi.....	28
2.2. Müteşâbihu'l-Kur'ân	31

2.2.1. Sûrenin Müteşâbihu'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi	32
2.3. Garibu'l-Kur'ân	33
2.3.1. Sûrenin Garîbu'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi	34
2.4. Mübhemâtü'l-Kur'ân	38
2.4.1. Sûrenin Mübhemâtü'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi	40
2.5. Münâsebâtü'l-Kur'an	42
2.5.1. Sûrenin Münâsebâtü'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi	44
2.6. Vücûh ve Nezâir	46
2.6.1. Sûrenin Vücûh ve Nezâir Bağlamında İncelenmesi	47
2.7. Fezâilu'l-Kur'ân	47
2.7.1. Sûrenin Fezâilu'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi	49
2. 8. Sûredeki Belâği Unsurlar	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	54
MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN KONULU SÛRE TEFSİRİ.....	54
3.1. Mutaffifin Sûresi'nin Metni	54
3.2. Mutaffifin Sûresi'nin Meâli.....	54
3.3. Mutaffifin Sûresi'nin Tefsiri	55
3.3.1. Âyetlerin Tefsiri (1-5.)	56
3.3.2. Âyetlerin Tefsiri (6-12)	59
3.3.3. Âyetlerin Tefsiri (13-17)	63
3.3.4. Âyetlerin Tefsiri (18-23)	69
3.3.5. Âyetlerin Tefsiri (24-30)	73
3.3.6. Âyetlerin Tefsiri (31-36)	80
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	88

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif TURAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa BİLGİZ

2025, Sayfa: 94

Jüri: Doç. Dr. Yusuf Çelik

Jüri: Doç. Dr. Şükrü Aydın

MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN KONULU SÛRE TEFSİRİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

İslam tarihi boyunca Kur'an'ın yüzlerce tefsiri yapılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip, tefsir ilmi gelişmeye başlamış ve zaman içinde kayda değer bir literatür oluşmuştur. Kur'an'ın anlaşılması bağlamında ilim ile meşgul olanlara geniş bir araştırma alanı açılmıştır. Günümüzde tefsir literatürü çok yönlü bilimsel çalışmalar yapma potansiyeline ulaşmıştır. Klasik dönemde İslami ilimlerin her alanına dair eser yazarlar yetişmesine rağmen çağdaş dönemde bu nitelikte alimler maalesef pek yetişmemektedir. Bu nedenle günümüz dünyasında ihtisaslaşma/branşlaşma daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Branşlaşma daha çok günümüz İslam araştırmalarında da kendini göstermektedir. Bu çalışmada konulu Kur'an çalışmaları bağlamında Kur'an'ın seksen üçüncü (83.) suresi olan Mutaffifin sûresi ele alındı.

Öncelikle konulu sûre tefsiri hakkında bilgi verildi. Söz konusu sûrenin genel bir tanıtımını yapıldı. Bazı Kur'an ilimleri açısından sûre değerlendirildi. Kur'an ilimleri kapsamında '*Esbâbü'n-Nüzûl, Müteşâbihu'l-Kur'ân, Garibu'l Kur'ân, Mübhemâtü'l Kur'ân, Münasebâtü'l Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, Fezâilu'l-Kur'ân*' konuları esas alındı. Ve sûre Belâğat açısından incelendi. Üçüncü bölümde, sûrenin konu bütünlüğü esas alındı ve âyet gruplarının konu bağlamı incelendi ve bu âyet gruplarının birbiriyle münasabâtı incelendi. Ayrıca sûrenin önceki ve sonraki sûre ile münasebâtına da yer verildi.

Anahtar Kelimeler: *Kur'ân, Tefsir, Konulu Tefsir, Sûre Tefsiri, Mutaffifin Sûresi.*

ABSTRACT**Elif TURAN****Thesis Advisor: Prof. Dr.Musa BİLGİZ****2025, Pg: 94****Jury: Doç. Dr. Yusuf Çelik****Jury: Doç. Dr. Şükrü Aydın**

Throughout Islamic history, hundreds of **tafsirs** (interpretations) of the Qur'an have been written. After the death of Prophet Muhammad (PBUH), the science of **tafsir** began to develop, and over time, a significant body of literature was formed. This opened a broad field of research for those engaged in the study of the Qur'an's meaning. Today, the **tafsir** literature has reached the potential for multifaceted scholarly work. Although scholars in the classical period wrote works in all areas of Islamic sciences, unfortunately, such scholars are rarely found in the contemporary period. For this reason, specialization has gained increasing importance in the modern world. Specialization is also evident in contemporary Islamic studies.

In this study, we focused on the 83rd surah of the Qur'an, **Mutaffifin**, in the context of thematic Qur'anic studies. Firstly, we provided information about the thematic interpretation of the surah. We presented a general introduction to this surah and evaluated it in terms of certain Qur'anic sciences.

We focused on the topics of **Asbâbu'n-Nuzûl** (Reasons for Revelation), **Müteşâbihu'l-Qur'an** (Ambiguous Verses of the Qur'an), **Garibu'l-Qur'an** (Unusual Words in the Qur'an), **Mübhemâtü'l-Qur'an** (Unclear Passages of the Qur'an), **Münasebetü'l-Qur'an** (Relations of the Qur'an), **Vücûh ve Nezâir** (Variants and Parallels) and **Fezâilu'l-Qur'an** (Merits of the Qur'an). And we examined the surah from the perspective of **Belağat** (Science of Eloquence).

In the third section, we focused on the thematic unity of the surah and examined the contextual relationship of the verses, as well as the connection of this surah with the previous and subsequent surahs.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Thematic Exegesis, Surah Interpretation, Al-Mutaffifin Surah.

KISALTMALAR

a.mlf.	: Adı geçen müellif
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
d.	: Doęumu
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
hşy.	: Haşıye
H.z.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
m.	: Miladi
md.	: Maddesi
Neşr.	: Neşriyat
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
şrh	: Şerh eden
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme eden
tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
y.	: Yıl

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi boyunca ilahi dinler, insanlığın yolunu aydınlatan en güçlü rehber olmuştur. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlayan peygamberlik müessesesi, kutsal metinlerle desteklenmiş ve İlâhi mesajın özü, insanlığa açık bir biçimde iletilmiş, böylece üstlendikleri sorumluluk yerine getirilmiştir. İnsanlığa rehberliğini evrensel ilkelerle yerine getiren ilahi mesajlar, hitap ettiği toplumun içinden seçilen beşer peygamberler vasıtasıyla daha detaylı ve anlaşılır düzlemde anlatılarak, sosyal hayatta bilfiil yaşanabilir olduğu ortaya konulmuştur. Aynı gelenek son ve evrensel peygamber Hz. Muhammed ile tamamlanmıştır.

Tüm ilahi mesajların özelliklerini bünyesinde barındıran, insanlık için tekemmül etmiş ve son halini almış din olan İslam, Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık peygamberlik sürecinde ümmete anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in ebedi aleme irtihalinden sonra Kur'an mushaf haline getirilmiş ve çoğaltılarak ilgili bölgelere gönderilmiştir. Bu aşamadan itibaren Kur'an, bir hidayet rehberi olarak insanlar tarafından anlaşılma faaliyetine konu olmuştur. Başta seçkin sahabe toplumu tarafından başlanan Kur'an tefsiri ve anlama çabası, günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreçte yüzlerce tefsir eseri vücuda getirilmiş ve tefsir alanında çok geniş bir literatür ortaya konulmuştur. Bu geniş literatür, bilimsel çalışmaların vazgeçilmez kaynağını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, konulu sûre tefsiri bağlamında Kur'an'ın 83. suresi olan Mutaffifin sûresi incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, araştırmanın konusu ve kapsamı, önemi ve gayesi, yöntemi ve Mutaffifin sûresi ile ilgili yapılan çalışmalara özetle yer verilecektir.

Birinci bölümde, konulu sûre tefsirinin tanımı, gelişimi, çeşitlerinden bahsedilecek ve devamında bir konulu sûre tefsir çalışması olarak Mutaffifin sûresinin sûre kimliğine yer verilecek ve sûre hakkında genel bilgiler kaydedilecektir.

İkinci bölümde, Mutaffifin sûresinde yer alan Kur'an ilimleri incelenecektir. Bunlar, "*Esbâbü'n-Nüzûl, Müteşâbihu'l-Kur'ân, Garibu'l Kur'ân, Mübhemâtü'l Kur'ân, Münasebâtü'l Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, Fezâilu'l-Kur'ân*" gibi ilimlerdir.

Üçüncü bölümde, Mutaffifin sûresinin konulu sûre tefsiri yapılacaktır. Sûrenin metni ve mealine yer verilecek, klasik ve çağdaş tefsir kaynakları temelinde âyet âyet tefsiri yapılacaktır. Sûrenin önceki ve sonraki sûre ile ilgili münasebâtı incelenecektir. Sûre içerisinde konu bütünlüğü aynı olan âyet grupları belirlenecek, âyet gruplarının birbiri ile münasebâtı incelenecektir.

Sonuç kısmında ise araştırmada ulaşılan temel sonuçlara yer verilecektir.

Bu tezimin tamamlanmasında bana sabırla yardımcı ve destek olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Musa BİLGİZ'e, bu konuyu tez olarak almamı tavsiye eden hocam Prof. Dr. Ömer KARA'ya, her zaman bana destek olan annem ve babama, eşim Muhammed Turan'a ve her aşamada bana yardımcı olan kardeşim Hilal Binici'ye teşekkür ederim. Gayret bizden; muvaffakiyet Allah'a aittir.

Elif TURAN
ERZURUM-2025

GİRİŞ

Burada çalışmamızın konusu, sınırları, önemi ve gayesi tespit edilecek; ayrıca araştırmada takip edilen yöntem ortaya konulacaktır. Nihâyet çalışmanın üzerine inşa edildiği ve temelini oluşturduğu kaynakların değerlendirmesi yapılacaktır.

I. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırma konusu, Kur'an'ın Mushaf tertibi yönüyle seksen üçüncü sûresi olan Mutaffifin sûresidir. Sûre, konulu sûre tefsiri yöntemiyle incelenecektir. Bu nedenle konulu tefsir hakkında bilgi verilip sûrenin genel tanıtımı yapılmıştır. Daha sonra sûrenin, ulumu'l-Kur'an açısından incelenmesi yapılmıştır. Sûrede bulunan Kur'an ilimleri tesbit edilerek tahlili yapılacaktır. Araştırmamızın asıl kısmında ise sûrenin meal ve tefsiri yapılarak konu bütünlüğü incelenecektir. Sûrenin önceki ve sonraki sûre ile münasebâtı, ayetlerin birbiri ile bağlantısı ve bu ayet gruplarının kendi içinde ilişkileri incelenerek araştırmaya son verilecektir.

II. Araştırmanın Önemi ve Gayesi

İnsanlığın hidayet rehberi, dünya ve ahiretin huzur anahtarı mesabesinde olan Kur'an, çok farklı açılardan araştırılmıştır. Kur'an'ın, müstakil sûre eksenli bir yaklaşımla incelenmesi günümüz açısından bir anlama yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan Kur'an'ın sûre ve konu bazlı incelenmesi, hem daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlar hem de araştırmacıların daha detaylı inceleme yapmalarına imkân verir. Bu çalışmada, benzer yaklaşımla çağdaş bir tefsir araştırma metodu olan konulu tefsir verileri ışığında Kur'an'ın seksen üçüncü suresi olan Mutaffifin sûresi incelenecektir. İhtiva ettiği konular açısından sûreye bakıldığında, tartı ve ölçüde dürüstlük, ahiret, Cennet ve Cehennem ile ilgili bilgilerin mevcut olduğu görülmektedir. Konuların birbiri ile bağlantısı açısından incelenmesi, konulu sûre tefsiri açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırmada hedeflenen amaç, Mutaffifin sûresinin mahiyeti, sûrenin ana konuları ve bu konuların birbirleriyle münasebâtı ortaya konulacaktır. Ayrıca bir diğer hedef, konulu sûre tefsiri açısından incelenen sûrelere nazaran farklı bir yöntemle incelenmesinden dolayı bu alanda yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Böylece Mutaffifin sûresi, günümüz insanının Kur'an'ı anlamasına mütevazı katkı sunacak ve günümüz araştırmalarına da bir nebze açılım kazandıracaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Konu, Mutaffifin sûresinin konulu sûre tefsiri yöntemi ile incelenmesidir. Konu üç bölüm olarak incelenmiştir. Birinci bölümde; konulu sûre tefsiri hakkında genel bilgi verilerek sûrenin genel tanıtımı yapılmıştır. İkinci bölümde; sûrenin ulumu'l-Kur'an açısından incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Sûrede geçen ilimler tesbit edilerek müstakil başlıklar açılmış, kısa ve öz tanımlara yer verilmiş ve mevcut ilimle ilgili kelimeler tek tek açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü yani araştırmanın asıl ve ana omurgası olan bölümde ise sûrenin önceki ve sonraki sûre ile münasebâtı incelenmiştir. İkinci bölümde elde edilen veriler bu bölümde daha detaylı olarak kullanılarak sûrenin konu incelemesi gerçekleştirilmiştir. Âyetlerin konu bütünlüğü tesbit edilerek gruplara ayrılmıştır. Konu gruplarının birbiri ile münasebâtı incelenerek birçok tefsir yorumu araştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Özelden genele doğru bir yöntem ile sûre tefsiri gerçekleştirilmiştir.

IV. Mutaffifin Sûresiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Bu çalışmada, Mutaffifin sûresine dair müstakil yazılı tefsire rastlamadık. Bununla birlikte internetten yapılan taramalarda sesli ve görsel bazı tefsirler olmakla birlikte bunların akademik ve yazılı bir literatür olmamaları nedeniyle kayıtlara geçirilmesini uygun görmedik. Konu ile ilgili yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, sûre ile ilgili beş yüksek lisans çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar doğrudan konulu sûre çalışması olmayıp bizim çalışmamızla örtüşen çalışmalar değildir. Ayrıca sûre tefsiri olarak araştırmalar mevcuttur ancak konulu sûre tefsiri açısından yapılan tefsirler olmadığını gördük. Söz konusu beş yüksek lisans çalışması ve sûre ile ilgili tefsir çalışması şunlardır:

1. Öziş, Musa, *Mutaffifin Sûresi Tefsiri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1997.

2. Tekin, Sümeyra, *Mutaffifin Sûresi'nin Din Eğitimi Açısından Yorum ve Tahlili*, İstanbul, 2008, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

3. Dağtekin, Fehim, "*Mutaffifin Sûresi'ndeki Ahlaki Tutum ve Davranışlar*", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır, 2018.

4. Maden, Şükrü, *Sûre Tefsirleri Çerçevesinde Abdülhay Üsküdârî'nin (ö. 1117/1705) Tefsir Anlayışı: Meryem, Yâsîn, Fetih, Rahmân, Nebe', Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfitâr, Mutaaffifîn ve Kevser Sûreleri*, Karabük, 2018

5. Özsoy, Ahmet Vehbi, *'Mutaaffifîn Sûresi'nde Facirlerin Özellikleri*', Sakarya, 2003

BİRİNCİ BÖLÜM

KONULU SÛRE TEFSİRİ VE MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN TANITIMI

1.1.Konulu Tefsir

Konulu tefsir ekolü, İslam düşüncesinde ilk asırlardan itibaren varlık göstermiş bir yaklaşım olmakla birlikte, sistematik bir yöntem olarak özellikle modern dönemlerde daha fazla önem kazanan bir çalışma alanıdır. Bu ekol, belirli bir konuyla ilgili Kur'an'ın çeşitli surelerinde yer alan ayetleri bir araya getirmeyi hedefler. Çalışmalarda, mümkün olduğunca ayetlerin nüzul sırasına dikkat edilmekte, bu ayetler konularına göre metodik bir şekilde sınıflandırılmaktadır. Ayrıca, ele alınan ayetlerin bağlamı, kendilerinden önce ve sonra gelen ayetlerle ilişkisi incelenmekte ve benzer içerikli diğer ayetlerle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmaktadır¹.

Bir başka tanıma göre konuları, bir sûre ya da daha fazla sûre içerisinde Kur'an'ın temel ilkelerine ve gayelerine uygun olarak inceleyen bir ilim dalıdır².

Daha kapsamlı bir tanıma göre, Kur'an'ın belli bir konudaki görüşünü, mesajını ve i'caz yönünü ortaya çıkarmaya, Allah Teala'nın o konuya ilişkin maksadını açıklamaya çalışan, düşünsel, sosyal veya evrensel yaklaşımla ilgili konulardan herhangi birini Kur'an bakış açısıyla açıklamayı ve bu konuda Kur'anî bir söylem geliştirmeyi hedefleyen, Kur'an'ın konularını gönderiliş maksatlarına ve temel ilkelerine uygun bir tarzda analiz edip inceleyen bir tefsir türüdür³.

Bu tanımların ortak noktaları dikkate alındığında, konulu tefsir ekolünün Kur'an'ın çeşitli yerlerinde anılan konu veya kavramların herhangi biriyle ilgili ayetleri bütüncül bir bakışla incelemek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte analiz edilen sure veya konu, Kur'an'ın o konudaki görüşünü belirleme teşebbüsü olduğundan da söz edilebilir. Söz konusu konu veya kavramlar itikadi, sosyal ve hukuki konular gibi çok farklı muhtevada olabilir.

¹ Hicâzî, Mahmud, *el-Vahdetü'l Meuduyyetü fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, 1970, s. 402-403.

² Müslim, Mustafa, *el-Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdu'i*, Dimeşk, 1998, s. 24.

³ Şimşek, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya, 1997, s. 165-166, Müslim, Mustafa, *el-Mebâhisfi't-Tefsiri'l-Mevdu'i*, Dimeşk, 1998, s. 23-24 Dumlu, Ömer, *İbn Teymiye ve Konulu Tefsir*, İzmir, 1999, s. 53-55, Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, 2006, s. 79-80; Güven, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2012, s. 63-69.

1.2. Konulu Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi

Konulu tefsir metodu, çağdaş dönemde ortaya çıkmış olsa da mahiyeti itibariyle yeni bir yöntem değildir. Bu metot incelendiğinde, tefsir tarihinin konulu tefsir yaklaşımına yabancı olmadığı görülecektir. Kur'an'ın Kur'an ile ve belirli konulara ilişkin âyet ve kavramlarının tefsirleri bu konuda bazı fikirler vermektedir. Sözelimi, ilk müfessirler arasında kaydedilen Mukâtil b. Süleyman, ahkam âyetlerini esas alan beş yüz kadar hüküm ayetinin tefsirini içeren bir eser telif etmiştir. Bu eserde miras, talak, cihad, faiz, namaz, oruç, hac, zekât gibi İslam'ın hukuk ve ibadete ilişkin âyetleri esas alınarak tefsir edilmiştir. Bununla birlikte tefsir ilmine ait ilk eserlerden sayılan “Eşbâh ve Nezâir”, “Garibü'l-Kur'an”, “Müşkilü'l-Kur'an”, “Mecazü'l-Kur'an” ve “Ahkâmü'l-Kur'an” gibi çalışmalar, konulu tefsirin sistematığına uygunluğu itibariyle ilk dönem tefsir eserleri arasında mütalaa edilmektedir⁴.

Konulu tefsir, potansiyel olarak ilk asırlarda mevcut olmasına rağmen bir disiplin olarak son dönemlerde gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Pratik hayatın gereksinimlerini ve sorunlarını dikkate alarak Kur'an'a yönelip bu ihtiyaçları karşılamak ve günümüz problemlerini Kur'an bakış açısıyla çözüme kavuşturmak için girişilen arayışlar konulu tefsirin konusunu teşkil etmektedir⁵. Bir anlamda konulu tefsiri, içinde yaşadığımız yüzyılın egemen şartları ve toplumun ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır⁶. Anılan şart ve ihtiyaçlara bağlı olarak İslâm dünyasında ve ülkemizde bu alanda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Gidişata bakılırsa ve ülkemizde son dönemlerde yapılan akademik çalışmalar hesaba katılırsa, bu tür çalışmaların zaman içinde devam edeceği anlaşılmaktadır⁷.

Konulu tefsir, diğer tefsir ekollerinin alternatifi değildir. Geçmişte yapılan çalışmalara nitelik kazandırma çabasının sonucu olarak gelişen bir tefsir metodudur. Bu metot, konular hakkında sahih ve makul Kur'an düşüncesine ulaşmayı ve pratik hayatın sorunlarını Kur'an perspektifiyle değerlendirip çözüm önerileri sunmayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımdır.

⁴ Kattan, M. Halil, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 2009, s. 313.

⁵ Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 109.

⁶ Said, A. F., *el-Medhâil't-Tefsiri'l-Mevdûi*, Kahire, 1986, s. 33.

⁷ Tuncer, Faruk, *Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXVI, Sakarya, 2012, s. 168-169.

1.3. Konulu Tefsir: Tanım ve Kapsam

Kur'an'daki konulardan herhangi birine ilişkin ayetlerin bir araya getirilerek Kur'an'ın okonudaki görüşünü belirlemeye yönelik yapılan tefsir türü, "konulu veya tematik tefsir" olarak isimlendirilir. Konulu tefsir, "genel konulu" ve "özel konulu" olmak üzere iki kısımdır. Buna göre Kur'an'daki hüküm ayetlerini tefsir eden "ahkâm tefsirleri" genel konulu tefsirdir. "Kur'an'da insan" ve "Kur'an'da kadın" gibi özel konuyu ihtiva edinen eserler "özel konulu tefsir" türüdür.

Tarihi süreçte Kur'an, kişi veya toplumların öncelikli ve özellikli ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde tefsir edilmiştir. İslam'ın kendi içinde neşet eden ve dış etkenlerle daha farklı ve geniş bir boyut kazanan Kur'an tefsirleri, yaşadığı zaman ve mekânın ilmi, sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıkları ile müfessirin yaşadığı toplumun farklılıklarını yansıtmaktadır. Bu yönüyle tefsirler yalnız Kur'an'ın tefsir ve açıklaması olarak kabul edilmemelidir. Tefsirler, o toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve ilim tarihi açısından önemli kaynaklardır. Farklı nedenlerle toplumların ihtiyaçları çoğaldıkça ve farklılaştıkça yeni ihtiyaç ve farklılaşmalara cevap mahiyetindeki arayış ve araştırmalar, Kur'an'ı tefsir arayışlarının ve ekollerinin devam edeceğini kaçınılmaz kılmaktadır⁸.

1.4. Konulu Tefsirin Önemi

Kur'an, Müslümanlar için dünya ve ahiret saadetini kazanma niteliklerini takdim eden bir hayat rehberidir. Bu bakımdan Kur'an hükümleri, Müslümanların hayatında önemlidir. Bu nedenle Kur'an'ı sahih haliyle anlamak, her Müslümanın gücü ve imkânı ölçüsünde bir sorumluluktur. Bu kapsamda Kur'an, İslam tarihi boyunca haklı olarak üzerinde en çok araştırma yapılan ilahi metin olmuştur. Kur'an'ı anlama çabası, her dönemin kendisine mahsus özel şartları dikkate alınarak o dönemin çözüm bekleyen sorunlarına ışık tutacak bir muhteva ile yazılmasını gerekli kılmıştır. Böylece farklı tefsir metotları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda konulu tefsir, içinde yaşadığımız dönemin şartları dahilinde ortaya çıkmış olmaktadır.

Bilim ve teknolojinin hızlı gelişmesine bağlı olarak insanların kendilerine ayıracakları zaman dilimleri de azalmıştır. Hayatını Kur'an ilkelerine göre düzenlemek

⁸ Şen, Ercan, *Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekolü ve Örnek Bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'an'da Fetih Kavramı*, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı IV, 14-17 Mayıs, 2015, Kütahya, s. 165.

isteyen Müslümanlar, modern hayatta karşılaştıkları sorunları, Kur'an'ın rehberliğinde çözmek istediklerinde, müracaat edecekleri Kur'an ilimlerini ihtiva eden müstakil konu çalışmalarına gereksinim duymuşlardır. Bu bağlamda konulu tefsir çalışmaları Müslümanların ihtiyaçlarını karşılayan Kur'an çalışmaları olmuştur.

Aynı konudaki Kur'an ayetlerinin bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi ve değerlendirilmesi tarzında tahakkuk eden konulu tefsir çalışmaları, asgari dini bilgidен yoksun, gerekli ilmi donanıma sahip olmayan Müslümanların Kur'an'dan istifade etmelerini kolaylaştıran bilimsel bir yöntemdir.

Konulu tefsir, Kur'an ilimleri dahilinde bir konunun giriş, gelişme ve sonuç aşamaları ile bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi olunca, İslam hükümlerinin asrın şartlarına göre yeni bir bakış açısıyla sunumu ve güncelleştirilmesi anlamını taşımaktadır. Özet bir anlatımla konulu tefsir, hayatın realitelerinden Kur'an'a gitmek, klasik tefsir metodu ise Kur'an naslarını anlama çabası gösteren Kur'an'dan gelmek şeklindeki bir metottur⁹. Konulu tefsir metodu ile güncel hayatta karşılaşılan sorunlara Kur'an temelli İslami bir bakış sunma hedeflenmektedir.

Muhammed Bâkır es-Sadr (v. 1980), mevzûi tefsir yöntemini analiz ederken bu yöntemin metodolojik yönüne dikkat çekmiştir. Ona göre, mevzûi tefsir, doğrudan Kur'an metinlerinden başlamaz; aksine, meselelerini çağdaş hayattan, sosyal veya akidevi sorunlardan alır. Bu yöntem, insanlık tarihindeki beşerî düşünce deneyimlerini, bu deneyimlerin karşılaştığı problemleri ve önerdiği çözümleri kapsamlı bir şekilde değerlendirir. Ardından, elde edilen bu birikimi Kur'an nassıyla bir diyalog kurmak için kullanır. Müfessir, sorular yönelterek Kur'an'dan cevaplar almayı ve böylece nassın ilgili meseleye nasıl yaklaştığını keşfetmeyi amaçlar. Es-Sadr, bu yöntemle Kur'an'ın ilham kaynağı olarak modern sorunlara nasıl çözümler sunabileceğinin ortaya çıkarılabileceğini vurgular¹⁰.

Muhammed Bakır es-Sadr'a göre, klasik tefsir yöntemlerinde müfessirin Kur'an ile iletişimi genellikle tek yönlüdür. Bu tür çalışmalarda müfessir, Kur'an'ın ayetlerini açıklamaya odaklanır ve genellikle kendi yorumunu ön planda tutmaz. Kur'an'ın tüm ayetlerini açıklama amacı güdülürken, okuyucunun bireysel sorularına veya

⁹ Uğur, *Beyyine Suresi Tefsiri*, s. 25-27.

¹⁰ Sadr, Muhammed Bâkır, trc. Mehmed Yolcu, *Kur'an Okulu*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1995, s. 33.

ihtiyaçlarına doğrudan bir yanıt sunulmaz. Bu nedenle okuyucu, ancak genel açıklamalar içerisinde özel ihtiyaçlarına dolaylı çözümler bulabilir.

Konulu tefsir yönteminde ise, Kur'an ve okuyucu arasında iki yönlü bir etkileşim kurulur. Bu yöntem, okuyucunun yaşadığı dönemin getirdiği soru ve sorunlara yanıt aramayı amaçlar. Müfessir, belirli bir konuyu ele alır ve bu konuya ilişkin Kur'an ayetlerini derinlemesine inceler. Ancak, tüm âyetlerin açıklanması yerine, yalnızca konuya dair âyetler tefsir edilir. Bu yöntem, konu temelli olup âyet temelli değildir; farklı sûrelerde yer alan ilgili âyetler gerektiği takdirde bir araya getirilerek yorumlanır. Günümüzde insanların ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarla daha yoğun bir şekilde karşılaşması ve dini konulara olan yabancılaşmanın artması, konulu tefsir çalışmalarının önemini daha da artırmaktadır. Bu yöntem, Kur'an'ı hem çağdaş problemlere yanıt verecek şekilde anlamayı hem de okuyucuya daha derin bir bağ kurma imkânı sunmayı hedefler¹¹.

1.5. Konulu Tefsir Çeşitleri

Yeni bir metot olması bakımından konulu tefsir metodunun çeşitleri hakkında birbirinden farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Genel kabul gören tasnif esas alındığında, konulu tefsirin çeşitleri şunlardır:

1.5.1. Kur'an Ekseni Konulu Tefsir

Kur'an ekseni konulu tefsir kendi içinde iki kısma ayrılır:

a) Konu Tefsiri: Herhangi bir konuyu Kur'an bütünlüğü içerisinde inceleyip belli kriter ve ilkeler doğrultusunda değerlendirmektir. Tefsir metotları arasında ilk akla gelen ve en fazla meşhur olan tefsir metodudur¹². Sözelimi, kâinat ve insanla ilgili konular, aile ve toplumsal meseleler gibi konular bu kapsamda değerlendirilir.

b) Kavram Tefsiri: Kavram tefsiri, Kur'an'daki bir terimi veya kavramı ayrıntılı şekilde inceleyip açıklamayı hedefler. Bu incelemede, kavramın geçtiği tüm ayetler gözden geçirilir ve semantik çözümlenmeler yapılır. Ayrıca, kavramın tarihsel gelişimi ve dilsel bağlamı arasında ilişki kurularak, bu kavramın kazandığı ve kaybettiği anlamlar ortaya konulmaya çalışılır.¹³ Bu süreçte, kavramın etimolojik kökeni de

¹¹ Uğur, *Beyyine Suresi Tefsiri*, s. 28.

¹² Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 96.

¹³ Demirci, Muhsin, a.g.e., s. 99.

araştırılır, yani kelimenin zaman içindeki anlam değişimleri ele alınır. Sonuç olarak, bu tür çalışmalar kavramların derinlemesine anlaşılmasını ve doğru yorumlanmasını sağlamayı amaçlar.

1.5.2. Sûre Ekseni Konulu Tefsir

Herhangi bir sûrenin müstakil olarak araştırılmasıdır. Bu da kendi içinde tek konu tefsiri ve tüm konuların tefsiri şeklinde kısımlara ayrılmaktadır.

a) Konu Tefsiri

Konulu Tefsir; farklı sûrelerde zikredilen belirli bir konuya ait Kur'an âyetlerini, öncelikle sevkoldukları ortamda, daha sonra da bir araya toplayıp Kur'an bütünlüğü içerisinde -mümkün olduğu ölçüde nüzül sırasını da göz önünde bulundurmak koşuluyla- bir tasnife tabi tutarak tefsir etmek ve pratik hayata tatbik yöntemlerini araştırmaktır.¹⁴

b) Kavram Tefsiri

Kur'an'da yer alan bir kavramın ya da türdeşlerinin kaydedildiği söz konusu âyetlerin tasnif edilmesi, ilgili âyetlerin tefsirlerinin de incelenmesi ile birlikte Kur'an'da söz konusu kavramın hangi anlam çerçevesinde kullanıldığını incelemeyi gaye edinen Kur'an araştırmaları kavram tefsiri olarak isimlendirilir¹⁵.

Söz konusu kavramın araştırılmasında dikkate alınması gereken husus, kavramın sadece kullanıldığı konumdaki manasına göre değil, farklı sûrelerdeki manaları ile beraber değerlendirilmesi zorunluluğudur. Bazı araştırmacılarca konulu tefsir olarak değerlendirilen kavram tefsirinin, bu kapsamın dışında değerlendirilmesinin daha isabetli olacağı düşünülmektedir. “*el-Eşbâh ve'n-Nezair*”, “*Esmâu'l-Kur'an*”, “*Mecâzü'l-Kur'an*” gibi daha ziyade linguistik çalışmalardan ibaret olan bu eserlerde gaye, Kur'an'daki bir konuyu aydınlatmak değildir. “Bu eserlerin bazıları fikhî yönelişe, bazıları da filolojik yönelişe ait eserlerdir”¹⁶.

Alet çalışmaları pozisyonundaki bu kaynaklar, konulu tefsirin sadece bir sürecini oluşturur; konulu tefsirin kendisi değildir. Konulu tefsir, sadece lügat çalışmalarından

¹⁴ Güven, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2012, s. 49,

¹⁵ Bu tür çalışmalar, “Genel Konulu Tefsir” grubu içinde incelenmiştir. Kur'an'da Allah, Kur'an'da Zulüm Kavramı gibi çalışmalar bu kapsamda değerlendirilebilir (bkz. Uğur, Hakan, *Beyyine Suresi Tefsiri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2001, s. 23, dipnot, 80.

¹⁶ Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul, 1993, s. 293.

ibaret bir çalışma da değildir. Bu nedenle kavram tefsirinin konulu tefsir olarak değerlendirilmemesi gerekir¹⁷.

c) Sûre Tefsiri

Sadece bir sûrenin temel hedeflerinin araştırılmasının hedef edinildiği Kur'an çalışmaları sûre tefsiri olarak tanımlanabilir¹⁸. Sûre tefsirinde, sûrenin kendi içinde bölümlere ayrılarak asıl ve tali hedeflerinin tespiti ve söz konusu bölümlerin birbirleri ile ilişkilendirilmesi, sûrenin bağlamı/siyak ve sibakı (önceki ve sonraki sureler)¹⁹ ile ve aynı sûre içindeki âyetlerin birbirleri ile bağlantısı, sûrenin Mekki-Medeni oluşu, nüzul sebebi, i'rabı, edebi sanatları gibi birtakım özelliklerinin tespiti önem arz etmektedir²⁰. Sûre tefsirleri, bir suredeki konu veya konuların tespit edilip ayrıntılarıyla ortaya koyulması veya belli bir suredeki bir tek konunun incelenmesi şeklinde de olabilir²¹.

Konulu sûre tefsiri, bir Kur'an sûresinin ana teması ya da özel bir konusu etrafında yapılan derinlemesine bir incelemedir. Bu yöntemle önce sûrenin belirli bir konusu veya genel hedefleri seçilir ve sonra bu konu, Kur'an bütünlüğü göz önünde bulundurularak, detaylı bir şekilde analiz edilir. Yani, sûrenin içeriği incelenirken yalnızca o sûrenin değil, tüm Kur'an'ın bağlamı dikkate alınır. Bu süreçte, sûrenin bir bütün olarak önceki ve sonraki sûrelerle olan bağlantıları da göz önünde bulundurularak, konular arasındaki tenasüb (uyum) ve insicam (bütünlük) analiz edilmelidir. Bu şekilde, sûreye daha bütüncül bir bakış açısı getirilir ve anlamı hem o sûrenin hem de Kur'an'ın kapsamlı bir şekilde anlaşılması sağlanır. Bu yöntem hem Kur'an'ın evrensel mesajını hem de belirli bir zaman ve mekânda, insan hayatına dair verdiği dersleri daha iyi anlamamıza olanak tanır.²²

¹⁷ Uğur, a.g.e., s. 23-24.

¹⁸ Hicâzi, Muhammed Mahmud, *el-Vahdetü'l-Mevdu'ıyyefi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, 1970, s. 24.

¹⁹ Kur'an'daki sûrelerin birbirleri ile olan bağlantılarına ilişkin olarak gerekli bilgiler için bkz. Uğur, a.g.e., s. 24, (dipnot. 83).

²⁰ Bu metotla telif edilen eserler için bkz. Uğur, a.g.e., s. 24, (dipnot. 84).

²¹ Mahmud Şeltut'un "*Nahve'l-Kur'an*", Hicâzi'nin "*et-Tefsiru'l-Vâdih*", Abdullah Muhammed Şehhâte'nin "*Ehdâfu Kulli Suretin ve Makâsıduhâfi'l-Kur'ani'l-Kerim*", Seyyid Kutub'un "*Fi Zılâli'l-Kur'an*" gibi eserler, sûre tefsirlerine örnek teşkil eden çalışmalardır.

²² Demir, Şehmus- Yılmaz, Hasan, '*Kur'ani Konu, Kavram ve Sure Tefsirine Metodik Bir Yaklaşım*', Ekev Akademi Dergisi, 2003, c. 7, sayı: 14, s.119.

Konulu tefsir ile konulu sûre tefsiri arasında çok fazla fark olmamakla beraber, aralarındaki tek önemli fark, konulu tefsirde konu, Kur'an'ın bütün sûreleri çerçevesinde incelenirken, konulu sûre tefsirinde konu, sûre çerçevesinde incelenir.²³

Konulu sûre tefsiri ikiye ayrılır:

1) Sûredeki bir konunun tefsiri: Bir konunun tespit edilerek sûrenin bütünlüğü çerçevesinde tefsir edilmesidir.

2) Sûredeki bütün konuların tefsiri: Belirlenen sûrenin ana konularının, sûre bütünlüğü çerçevesinde tespit edilip tefsir edilmesidir.²⁴

İlk dönemlerde Kur'an'ın tam tercümelerine rastlanmamakta, tercümelemler genellikle kısa sûreler ve bazı âyetlerin tefsir niteliğindeki yorumlarıyla sınırlı kalmaktadır.²⁵ İlk dönemlerde yapılan sûre tefsirleri genelde Fatıha, Yasin, Tebareke sûreleri, Amme cüzü tefsiri şeklinde görülmektedir. Müfessirler, öğretmek amacıyla sûre tefsirlerini yazmışlardır. Bununla birlikte sûrelerin fazileti ve önemi, ayrıca Kur'an'ın tamamının tefsiri yapılamazsa en azından sûre müfessiri olmak amacıyla sûre tefsirleri ön plana çıkmıştır.²⁶

Şatıbi'ye(v. 1388) göre her sûrenin bir ana konusu bulunmaktadır. Sûrede yer alan farklı konu ve hükümler ise bu ana konuyu tamamlayıcı ve destekleyici niteliktedir.²⁷ Sûre tefsirlerinde, sûrenin temel amacı ve ana konularının belirlenmesi, sûredeki ayetlerin Kur'an'daki benzer ayetler ile önceki ve sonraki sûrelerle bağlantılı bir şekilde yorumlanması, konulu sûre tefsiri olarak adlandırılabilir.²⁸

²³ Demir- Yılmaz, s. 119

²⁴ Demir- Yılmaz, s.120

²⁵ Özkan, Mustafa, *Eski Anadolu Türkçesinde Yapılan Sure Tefsirleri ve Uveys b. Hoca Osman b. Emir İlyas b. Evliya'nın Amme Cüzü Tefsiri*, Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, 2010, s. 320.

²⁶ Özkan, Mustafa, a.g.e., s. 320

²⁷ Bkz. Şatıbi, İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, Mısır, tsz, III, 249.

²⁸ Abdüsettar Said gibi bazı araştırmacılar sure tefsirinin konulu tefsir olarak kabul etmemiştir. Onlara göre sûre tefsirinin klasik tefsirlerden bir farkı yoktur. Seyyid Mürsi bu çalışmaların, Kur'an çalışmalarına veya Kur'an'ı baştan sona kadar ayet ayet açıklayan tefsirlere bir mukaddime veya hazırlık mesabesinde değerlendirilebileceğini iddia etmiştir (Mürsi, Seyyid *Menâhıcu't-Tefsir Beyne'l-Kadim ve'l-Hadis*, Kahire, tsz, s. 30; Uğur, a.g.e., s. 24-25, dipnot. 87).

d) Âyet Tefsiri

Konulu tefsir metoduna ilişkin olarak telif edilen kaynaklarda temas edilmeyen âyet tefsiri de bir konulu tefsir²⁹ türü olarak kabul edilebilir. Konulu tefsir metodunda, söz konusu âyet bağlamı ve konu ile irtibatlı diğer âyetler bütüncül bir tarzda incelenir ve tefsir edilir. Sûre tefsiri için geçerli olan kriterler yaklaşık olarak âyet tefsiri için de geçerlidir. Bazı ayetler birden fazla konuyu içerebilir. Bu durumda ilk yapılması gereken, âyetin konusunun tespit edilmesi, sonrasında konu ile bağlantılı diğer bütün âyetlerin beraberce ve bütüncül bir tarzda incelenmesidir³⁰.

Buraya kadar verilen bilgiler, konulu tefsirin dört kısımdan oluştuğunu göstermektedir. Konulu tefsirin her türüne ilişkin pek çok eser telif edilmiştir. Bu çalışma, sûre tefsirinin bir örneği hüviyetindedir.

1.6. Konulu Sûre Tefsiri

Tarihi süreç içerisinde özellikle de günümüzde sûre tefsiri, konulu tefsirin rağbet edilen türlerinden biri olarak gündeme gelmiştir. Her sûrenin temelinde bir ana fikir bulunur. İçerdiği çeşitli konu ve hükümler, bu ana fikri güçlendirmek ve tamamlamak amacıyla yer alır. Müstakil mesajlara sahip olan sûrelerin asıl hedefinin anlaşılması, Kur'an'ın anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır. Bu nedenle sûre tefsirlerine dair eserler yazılmaya başlanmıştır³¹. Bu kapsamda Kur'an'daki tüm sûrelerin müstakil tefsirleri yapılmamış, özellikle bazı sûrelerin tefsirine yönelik rağbetin daha fazla olduğu görülmüştür. Buna göre Fatiha, Yasin, Felak, Nas, İhlas, Asr ve Kadr gibi kısa sûreler, sûre tefsiri hususunda en çok tercih edilen sûrelerdendir.

Sûre tefsirinde öncelikle surenin nüzul sebebi ve yeri tespit edilir. Nüzul sebebi, sûredeki mesajı en doğru ve en etkili veren bir niteliğe sahiptir³². Sûre tefsirinin en önemli niteliklerinden birisi, sûreler arası münasebâtın tespitidir³³. Sûre tefsirlerinde,

²⁹ Bu tür akademik çalışmalar yapılmıştır. Baltacı, Burhan, *Müdayene Ayeti Tefsiri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998 isimli çalışma bu konuyu örneklendirir (bkz. Uğur, a.g.e., s. 25, dipnot. 88).

³⁰ Detay için bkz. Baltacı, *Müdayene Ayeti Tefsiri*, İstanbul, 1998.

³¹ Uğur, a.g.e., s. 28.

³² Bıkâi'nin *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsüki'l-Âyâti ve's-Süver'i*, Suyuti'nin *Tenâsükü'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver'i*, Abdülhamid el-Ferahi'nin *Nazmü'd-Dürer'i*, sûreler arasındaki münasebâtı inceleyen eserlerdendir. Fahrüddin er-Râzi de *et-Tefsiru'l-Kebir*'inde sûreler arası münasebâta değinir.

³³ Sûrelerin başları ve sonları arasındaki münasebâttan bahseden eserler de telif edilmiştir. Bunlardan Suyuti'nin "*Merâsidü'l-Metâli' fi Tenâsübi'l-Mekâtu' ve'l-Metâli'*", Musa Carullah Bigiyef'in "*Tertibü's-Süver ve Tenâsübü hâfi'n-Nüzûli ve fi'l-Mesâhif*" adlı eseri zikredilebilir (bkz. Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul, 1981, s. 115).

sûre kendi içinde bölümlere ayrılarak temel ve yan hedefleri araştırılmalı ve bu bölümler birbirleri ile irtibatlandırılmalıdır. Sûre içindeki ayetler arasında da farklı konulardan bahseden ayetler olsa da bunlar arasında bir anlam bütünlüğü vardır³⁴.

Sûre tefsirlerinde okuyucunun kıssalara dalıp, verilmek istenen mesajdan uzak kalmamasının sağlanması hedeflenmiştir. Bu kıssalar, nüzul sebepleri ile birlikte ortak temel bir hedefe sahiptir. Sûre tefsirlerinde, bu temel mesajın tespit edilmesi gerekir. Sözelimi, Mekke'de nazil olan sûreler, genelde tevhid, risalet ve ölümden sonra diriliş konularından bahseder. Araştırmacı, Mekki bir sûreyi tefsir ederken sûreyi üç temel konu dahilinde değerlendirebilir³⁵.

Sûre tefsirinde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, sûrenin çeşitli Kur'an ilimleri açısından değerlendirilmesidir. Sûre tefsirlerinde, sûrede var olan kelimelerin anlam inceliklerinin araştırılması da zorunludur. Kelimelerin etimolojik ve süreç içerisinde kazandığı anlamın bilinmesi, sûrenin daha doğru ve sahih anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Kur'an'da mevcut olan bazı kelimeler, tarihi süreç içerisinde Hz. Peygamber döneminde ifade ettiği anlamı kaybedip başka anlamlar kazanmıştır. Bu nedenle tefsirde İslam'ın ilk dönemlerine yakın kaynakların kullanılması önemlidir.

Sûre tefsirlerinde, sûredeki kıraat ihtilafları da incelenmelidir. Kıraatlerin sûre için tefsir mahiyetinde olması bilinmelidir. Bununla birlikte sûredeki belâgat sanatları, edebi nükteler ve i'rab vecihleri araştırılmalıdır. Ayrıca sûrede fen bilimleri gibi diğer bilim dalları ile ilgili konuların geçmesi halinde, gerekli olduğu kadarı ile izah edilmelidir. Bütün bunlar sûrenin sahih bir şekilde anlaşılmasına hizmet eden dinamiklerdir. Müstakil sûre tefsirlerinin yanında bazı tefsirlerde sûrelerin başında ilgili sûrenin genişçe tanıtıldığı, hedeflerinin ve ana konularının açıklandığı görülmektedir. Sûre tefsirinde, sûrenin temel hedefleri kapsamında bugünün insanına hitabı ve mesajı incelenmelidir. Her âyetin ve sûrenin farklı insanlar için değişik mesajları olabilir. Bu nedenle sûre tefsirlerinde günümüz insanları bakımından sûrenin nasıl anlaşılması gerektiği ve sûreden ne gibi mesajlar çıkarılabileceği hususu önemsenmelidir³⁶.

³⁴ Bkz. Hicâzi, *el-Vahdetü'l-Mevdu'yyefi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 24; Müslim, Mustafa, *el-Mebâhisfi't-Tefsiri'l-Mevdu'i*, s. 28-29.

³⁵ Müslim, Mustafa, *el-Mebâhisfi't-Tefsiri'l-Mevdu'i*, s. 29.

³⁶ Bu konunun başarılı örnekleri ile ilgili detay bilgiler için bkz. Uğur, a.g.e., s. 30-31.

1.7. Mutaffifin Sûresinin Tanıtımı

Sûre, adını birinci ayetinde geçen “*mutaffifin*” kelimesinden almaktadır. Sözlük anlamı itibariyle “*mutaffifin*, “ölçü ve tartıda hile yapanlar” anlamındaki “tattif” kökünden türemiştir. Buna göre ism-i fail kalıbındaki “*mutaffif*” kelimesi, “hile yapan” anlamına gelmektedir³⁷. Kur’an’ın seksen üçüncü (83.) suresi olan Mutaffifin suresi/ سورة المطففين, Kur’an’ın 587. ve 588. sayfalarında yer almaktadır. Toplamda otuz altı (36) ayetten oluşmaktadır. Kısa ayetlerden oluşan bu sure, Kur’an’da yaklaşık bir buçuk sayfalık yer işgal etmektedir³⁸.

1.7.1. Sûrenin İniş Sebebi

Mutaffifin sûresi Mushaftaki sıralamada 83. iniş sırasına göre ise 86. sûredir. Sûre, 36 ayettir. Sûrenin Mekke-Medine arasında indiği³⁹, Mekkî⁴⁰, Medenî⁴¹, bir kısmının Mekkî bir kısmının Medenî⁴² olduğu konusunda farklı rivayetler vardır.

Sûrenin nüzul sebebine ilişkin olarak farklı rivayetler vardır. Süddî’ye göre, Medine’de ölçü ve tartıda doğru davranmayan biri vardı ve sûrenin ilk ayetleri, bu olay hakkında nazil olmuştur⁴³.

İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde, Medineliler ölçü ve tartıyı kötü yapıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, “Ölçü ve tartıyı eksik yapanlara yazıklar olsun” ayetini indirince, Medineliler ölçü ve tartıyı düzgün yapmaya başlamışlardır⁴⁴. Âlûsî, sûrenin nüzul sebebine ilişkin bütün farklı görüşleri kaydettikten sonra ilk dört ayetinin Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden

³⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, “tff” md., s. 637, (trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, *Kuran Kavramları Sözlüğü*), Çıra Yayınları, 2010.

³⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, “tff” md. s. 637

³⁹ Fîrûzâbâdî, Ebu Tâhir Muhammed b. Yakub, *Tenviru’l Mikbasmin Tefsiri İbn-i Abbas*, Beyrut, 2004, 639.

⁴⁰ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd, *Te’vilâtü Ehl-i Sünneti Tefsiri’l Mâtürîdî*, Beyrut, 1971, X, 453; Zemahşeri, Ebu’l Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el- Keşşaf*, IV, 705.

⁴¹ Bkz. Beğavi, Ebi Muhammed Hüseyin b. Mes’ut, *Me’âlimu’t-Tenzil*, Beyrut, 1987, VIII, 361.

⁴² Bkz. Âlûsî, Ebi Fadl Şihabüddin Mahmut el-Bağdadî, *Rûhu’l Me’ânî Tefsir’ul Kur’ani’l-Azîm ve Seb’i’l-Mesânî*, Beyrut, 1971, XV, 273.

⁴³ Süddî, Ebu Muhammed İsmail b. A. Rahman, *Tefsiru’s-Süddi el-Kebir*, Daru’l Vefa, 1993, I, 473; Zemahşeri, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el- Keşşaf*, Beyrut, 1397/1977, IV, 705.

⁴⁴ İbn Kesir, Ebu’l Fida İsmail, *Tefsiru’l- Kur’ani’l-Azîm*, Kahire, 2000, XIV, 280; Suyûtî, Celâlüddin Ebû Abdîrrahman, *Lübabü’n-Nükûl fî Esbabî’n-Nüzûl*, Beyrût, 2010, s. 241; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu’t-Tefasir*, Beyrut, 2014, III, 1471.

hemen sonra, diğer ayetlerinin ise Mekke’de nazil olduğuna dair rivayeti öne çıkarmıştır⁴⁵.

Bu konuyu daha detaylı bir şekilde ikinci bölümde ele aldık.

1.7.2. İndiği Yer ve Zaman

Mutaffifin sûresinin nerede nazil olduğu yani sûrenin Mekki veya Medeni olduğu hususunda farklı rivayetler vardır. Tümüyle Mekke’de nazil olduğu, bütünüyle Medine’de nazil olduğu, ilk dört ayetinin Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden hemen sonra nazil olduğu ve diğer ayetlerin ise Mekke’de nazil olduğu şeklinde farklı rivayetler bulunmaktadır⁴⁶.

Mekke halkının ekonomik faaliyetlerinin ticaret, Medine halkının ise tarım ağırlıklı olması, bu iki toplumun temel geçim kaynakları ve ahlaki hassasiyetleri açısından farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Mekke’de indirilen bazı ayetlerde ölçü ve tartıda dürüst davranmanın önemi vurgulanırken, hile ve sahtekârlık gibi ticari ahlaka aykırı davranışlar açıkça kınanmıştır. Mutaffifin sûresinin içeriği ve üslubu da bu temalarla örtüşmekte, özellikle son ayetlerinde kâfirlerin müminlerle alay ettiklerine dair ifadelerle ahlaki ve manevi sorumlulukların altı çizilmektedir. Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, bu surenin Mekke döneminde indirildiği yönündeki görüş, içerik ve bağlam açısından daha tutarlı ve ikna edici görünmektedir. Bunun yanı sıra, sûrede yer alan uyarılar ve ahlaki öğretiler, Mekke toplumunun ticaret odaklı yapısında daha geniş bir etkiye sahip olabilecek niteliktedir. Dolayısıyla, sûrenin Mekke dönemine ait olduğunu onaylayan görüş hem tarihi hem de sosyolojik açıdan güçlü delillerle desteklenmektedir.⁴⁷

Hz. Peygamber’in hicretin akabinde söz konusu ayetleri Medinelilere tilavet buyurması, ayetlerin Medine’de nazil olduğu şeklindeki görüşün egemen olmasına zemin hazırlamıştır. Tefsir ilminin öncüleri, kısmen ya da tümüyle Mekki veya Medeni olup olmadığında aynı görüşe sahip değiller. Bu konuda üç görüş vardır:

⁴⁵ Âlûsî, *Rûhü'l-Me'ânî*, XV, s. 273.

⁴⁶ Âlûsî, *Rûhü'l-Me'ânî*, XXX, 384; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Kahire, 1959, s. 253.

⁴⁷ Yaşaroğlu, M. Kamil, *Mutaffifin Sûresi*, md. TDV, Ankara, 2020, c. 31, s. 371

1. İbn Mes'ud ve takipçileri sureyi Mekki sayanların başında gelir. Eğer bu rivayetin İbn Mes'ud'a nispeti sahihse İbn Mes'ud bizzat tanıklık ettiği bir husus hakkında konuşmaktadır. Yaşı da yaşantısı da bilgi ve birikimi de buna müsaittir.

2. İbn Abbas ve takipçileri sûreyi tamamen veya ilk sekiz ayet hariç Medine'de inen ilk sûre saymışlardır. İbn Abbas'ın bu tür hükümleri İbn Mes'ud gibi bizzat yaşamış ve tanıklık edilmiş bilgiler değildir. İbn Abbas yaş itibarıyla hicret günlerinde olan bitene bizzat vakıf olacak çağda değildir.

3. Kendisinden Ca'beri kanalıyla müstakil bir nüzul tertibi rivayet edilen Cabir b. Zeyd(v. 721) ise, sûrenin Mekke-Medine arasında nazil olduğu görüşündedir. Kelbi de bu görüşe katılmaktadır⁴⁸.

1.7.3. Sûrenin Konuları

Mutaffifin sûresinin muhtevası iki kısımda incelenebilir: İlk kısımda, ölçü ve tartıda hile yapanların, meşru sınırları korumada haddi aşanların, en başta Allah Teala'ya ve insanlara yönelik suç işledikleri ve bu cürmün cezasını çekeceklerinde asla şüphe yoktur. Onlar ölüm ötesi hayata inanmayan ve iman etmeyen kimseler olup bu konudaki halleri betimlenmektedir⁴⁹. İkinci kısımda ise, Allah'a ve Rasulüne itaat edenlerin ölüm ötesinde ulaşacakları huzur dolu hayat anlatılmaktadır. Buna mukabil dünya hayatında kendilerini aşağılayan kimselerin maruz kalacağı hazin sona işaret edilmektedir⁵⁰.

Buna göre Mutaffifin sûresi, ölçü ve tartıda hile yapanları telin eden ve yaptıklarını onaylamayan ayetlerle başlamaktadır. Sûrenin ilk ayetinde bulunan 'mutaffifin' kelimesinin ihtiva ettiği anlama, ilerleyen ayetlerde açıklık getirilmekte ve 'mutaffifin' diye vasıflandırılan kişilerin, bir eşyayı satın alırken ölçü ve tartıyı eksiksiz ve tam yaptıkları, ancak söz konusu eşyayı başkalarına satarken eksik ölçü ve tartıda buldukları anlatılmaktadır⁵¹. Dürüstlükten saparak hile yapmanın ve sahtekârlığa başvurmanın, haksız kazanç sağlamanın eleştirildiği vurgulanmaktadır. Bu tür

⁴⁸ İbn Aşur, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, 1984, XXX, 187-188. Ayrıca bkz. İslamoğlu, *Kur'ân Surelerinin Kimliği*, s. 466-467.

⁴⁹ Mutaffifin, 83/1-17.

⁵⁰ Mutaffifin, 83/18-36.

⁵¹ Mutaffifin, 83/2-3.

davranışlar, mal edinme hırsıyla başkalarının hakkını gasp etmenin zulme yol açtığı ve bunun da itikadi düşünce sapıklığından doğduğu dile getirilir⁵².

İnsanları böylesi eylemlere yönelten birincil unsur, bütün insanların mahşer gününde ilahi adalet huzurunda hesap vereceklerine iman etmedikleri olduğu vurgulanmaktadır⁵³.

Yine sûrenin ikinci kısmı, Allah'a ve Rasulüne itaat eden kimselerin sevap ve günah hanelerinin, takva ve salih amelleriyle Allah'a yakın olan iyi kulların müşahede edebileceği seçkin bir konumda (illiyyîn)⁵⁴ bulunacağını bildiren âyetlerle başlamaktadır⁵⁵. Bu âyetlerin akabindeki âyetlerde, Allah ve Rasulü'nün razı olduğu bu kullar için cennette kendilerini bekleyen huzur ve güven veren hayatın getirileri anlatılmaktadır⁵⁶. Bu bağlamda özellikle cenneti salih amelleriyle kazanmış kullara takdim edilecek güzel kokulu bir tür içeceğin müjdesi verilmektedir. Salih amel ve takvası ile Allah'a yakınlık kazanmış ve mukarrabûn olarak nitelendirilen kullara *tesnîm* adıyla zikredilen katkılı bir içecek verileceğinden söz edilmektedir. Müfessirlerden bazılarına göre *tesnîm*, “*muhteviyatı açık olarak bilinmeyen bir tür içecek*” olarak tanımlanmıştır. Diğer bazı müfessirlere göre ise *tesnîm*, “*yüksek bir yerden akıp gelen en değerli kaynak*” olarak tarif edilmiştir⁵⁷.

Mutaffifin sûresini oluşturan son bölümde, İslam'ın ilk dönemini teşkil eden Mekke'de fitrî ve insanî duyguları asli şeklinden uzaklaşmış ve giderek olumsuz bir seyir takip etmiş ve nefsin istek ve arzularına göre yaşamak suretiyle işledikleri günahlar sebebiyle kalpleri katılaşmış⁵⁸ ve potansiyel tehlikeye dönüşmüş art niyetli kişilerin, zayıf konumda olan, salih amelleriyle Allah'ın rızasını kazanan müminlerle dalga geçtiklerinden bahsedilmektedir. Kıyamet gününde, bu iki tarafın statü değiştireceği ve o zaman asıl müminlerin kâfirlerle istihza edecek konuma geleceği bildirilmektedir⁵⁹.

⁵² Kutup, Muhammed, *Kur'an Araştırmaları*, çev. Bekir Karlığa-Beşir Eryarsoy, I, 184-185, İstanbul, 1997.

⁵³ Mutaffifin, 83/4-6.

⁵⁴ Üzüm, İlyas, “*İlliyyîn*”, DİA, XXII, İstanbul, 2000, s. 123-124.

⁵⁵ Mutaffifin, 83/18-21.

⁵⁶ Mutaffifin, 83/22-28.

⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Beyrut, 1415/1995, XXX, 134-136; Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 101, Beyrut, 1410/1990,

⁵⁸ Mutaffifin, 83/14.

⁵⁹ Mutaffifin, 83/29-36.

Sonuç itibariyle Mutaffifin sûresinde, insanlık tarihinin başlangıcından beri devam eden hak ile batıl taraftarları arasındaki mücadelenin, Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bazı sahneleri anlatılmaktadır. Hak ve batıl taraftarlarının ölüm ötesi hayattaki durumları hakkında özet tanımlamalar yapılmaktadır. Dünya hayatında müminlere yönelik alaycı tutum sergileyen inkârcıların, ahirette asıl rezil duruma düşecekleri ve alay ettikleri kişilerin karşısında zelil olacakları vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, sûrenin genel mesajı, inkârcılığın ve ahireti reddetmenin, hem bireysel hem de toplumsal anlamda derin bir mağduriyetle sonuçlanacağına işaret etmektedir⁶⁰. Dünya hayatının son bulacağı ana kadar süreceğinde kuşku olmayan bu hak batıl mücadelesi, temel özelliklerini sürdürerek günümüze kadar da gelmiştir. Bu durum feraset ve ilim sahibi mümin ve Müslümanlarca müşahede edilmektedir⁶¹.

⁶⁰ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 572.

⁶¹ Yaşaroğlu, M. Kâmil, “*Mutaffifin Sûresi*”, Ankara, 2020, XXXI, 371-372

İKİNCİ BÖLÜM

MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN BAZI KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ulumu'l-Kur'an ile; esbabu'n-nüzülü bilme, Kur'an'ın cem' ve tertibi, Mekki ve Medeni'yi bilme, nasih ve mensuh, muhkem ve müteşabih ve bunun dışında Kur'an'la ilgili konuları inceleyen bilimler kastedilmektedir.⁶² Araştırma konumuz olan Mutaffifin Sûresinin Kur'an ilimleri/ulumu'l-Kur'an bağlamında incelenmesi için öncelikle Kur'an ilimleri konusunun tanımını yapmak gerekir. Bununla birlikte Kur'an ilimleri kapsamında hangi kavramların bu tanım içinde yer aldığını belirlemek önem arz etmektedir.

Bu çerçevede Kur'an ilimleri kapsamında şunlar öne çıkmaktadır⁶³.

Üslubu'l Kur'an, Mübhemâtu'l-Kur'an, Ğaribu'l-Kur'an, Vücüh ve Nezair ve Aksamü'l Kur'an, Müteşabihat, Huruf-i Mukattaa, İ'caz, Müşkil, Münasebât ve Fedail, Kıssalar, Esbab-ı nüzul ve Nasih-mensuh başlıkları öne çıkmaktadır.

Yaptığımız araştırmada Mutaffifin Sûresi'nde, söz konusu Kur'ân ilimleri başlıklarından bazılarına ilişkin bir bilgiye ulaşamamıştır. Buna göre Mutaffifin Sûresi'nde Kur'ân ilimlerinden Aksâmu'l-Kur'ân, Kasasu'l-Kur'ân ve Nasih-mensuh konularına dair bilgi bulunmamaktadır.

2. 1. Esbâbü'n-Nüzûl

“Nüzûl sebepleri” anlamına gelen bu tabir, Hz. Peygamber'in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur'an'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olayı, durumu ya da soruyu ifade etmek üzere kullanılır. Esbâb-ı nüzul, yalnız ayetlerin inmesi için söz konusu olan bir kavramdır. Hadisler için ise “esbab-ı vürud” kullanılmaktadır.⁶⁴ Kur'ân'ın bütün ayetleri, belirli ve somut nedenlerle nazil olmamıştır. Buna göre yaklaşık 500 ayetin somut nedenlerle nazil olduğu hususunda

⁶² Erdoğan Pazarbaşı, İbrahim Görener, *Kur'an İlimlerinin Tarihi, Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, s. 10, ss. 192.

⁶³ Suyutî, *Muhtasar el-İtkân fî Ulûmu'l-Kur'ân*, İhtisar: Salahaddin Arkadân, Beyrut, 1987, s. 35-176.

⁶⁴ Demirci, Muhsin, *Esbab-ı Nüzul*, md., TDV, İstanbul, 1995, c.11, s. 360.

İslam alimlerinin tespitleri vardır. Bu âyetlerin dışındaki tüm ayetlerin kendi içerik ve anlam bütünlüğüne göre nazil olduğuna dair yaklaşımlar vardır.

Âyetlerin pek çoğu özel bir olay, konu ve belli bir sebebe bağlı olmaksızın nazil olmuştur. Daha çok insanların ihtiyaç duyduğu konularda bilgilendirme, eğitme, yönlendirme ya da ikaz etme gibi gerekçelerle nazil olmuştur. Âyetlerin çoğunun belli bir sebebe bağlı olarak nazil olmaması, söz konusu ayetler için bir eksiklik değildir. Elbette tüm ayetlerin ilahi manaları ile birlikte birçok hikmetleri de vardır. Esbâb-ı nüzûl kavramı, belli bir sebebe dayalı olarak nazil olmuş ayetleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir olayın, nüzûl sebebi olarak kabul edilebilmesi için, öncelikle hadis usulü açısından aranan belli başlı şartların sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, olayın gerçekten Hz. Peygamber'in döneminde vuku bulduğunun açık bir şekilde belirlenmesi önemlidir. Ayrıca, söz konusu olayın, ilgili ayet veya sûrenin içeriğiyle doğrudan bir ilişki içinde olması, nüzûl sebebinin geçerliliği açısından zorunlu bir şarttır.⁶⁵

Bir âyetin hangi koşullarda, hangi olayla ilgili olarak ve nerede indirildiğini bilmek, o âyetin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması açısından son derece önemlidir. Bu bilgi, âyetin ilâhî maksadına uygun şekilde yorumlanmasını, fikhî hükümlerin çıkarılmasını, teşrî' hikmetinin kavranmasını ve mübhem ifadelerin aydınlatılmasını sağlar. Ayrıca, âyet ve sûreler arasındaki ilişkilerin, tenâsübün doğru bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olur. Ayetteki hasr veya tahsis gibi unsurların da doğru bir şekilde tespit edilmesi, tefsir çalışmalarında temel bir gereklilik olarak öne çıkar. Bu sebeple, konuya tarihsel olarak büyük bir ilgi gösterilmiş ve sahabe ile onların öğrencileri, Kur'an'ı özellikle esbâb-ı nüzûl perspektifinden tefsir etmişlerdir. Hatta bazı âlimler, tefsir ilminin ilk aşamasının esbâb-ı nüzûlü bilmekle sınırlı olduğunu belirtmişlerdir⁶⁶.

⁶⁵ Demirci, Muhsin, *Esbab-ı Nüzul*, md., TDV, İstanbul, 1995, c.11, s. 360.

⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. Vahidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Kahire, 1379/1959, s. 3 vd; Sâbûnî, *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, Mekke, 1980, s. 22-29; Aydemir, Abdullah, "*Esbâbü'n-Nüzûl*", *Diyanet Dergisi*, XI/1, Ankara, 1972, s. 28-36; Yazıcı, İshak, "*Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'an Tefsirindeki Önemi*", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Samsun 1987, s. 117-128, Serinsu, Ahmed Nedim, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul, 1994.

2.1.1. Sûrenin Esbâbu'n-Nüzûl Bağlamında İncelenmesi

Mutaffifin Sûresi, Ankebut sûresinden sonra Bakara sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Mekke döneminde inen son sûredir. Bazı müfessirler, bu surenin Medeni olduğu görüşündedir. Bu yanlış anlamaya, İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadis sebep olmuştur. İbn Abbas'ın rivayetine göre, "Rasulullah Medine'ye geldiğinde, orada ölçü ve tartıda hile yapma alışkanlığı oldukça yaygındı. Mutaffifin sûresi indirildikten sonra ise Medineliler, bu kötü alışkanlıktan vazgeçip, tartıda dürüst davranmaya ve ölçüyü doğru yapmaya başladılar." Bu rivayet, sûrenin Medine'de indirilmiş olabileceği izlenimini yaratmış, ancak sûrenin Mekki olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir.⁶⁷ Bu durum, söz konusu sûrenin Medine'de nazil olduğu anlamına gelmez⁶⁸.

Âyetlerin nüzul sebeplerine ilişkin rivayetler:

1. Abdullah b. Abbas'tan şu rivayet edilmiştir: "Hz. Nebi (sav) Medine'ye geldiğinde, Medine halkı ölçme konusunda en kötü durumu sergileyen topluluklardan biriydi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ilgili âyetleri indirerek bu durumu düzeltmeye yönelik bir uyarı yaptı. Bu âyetlerin nazil olmasının ardından, Medineliler ölçme işini doğru yapmaya başladılar ve daha dürüst bir şekilde tartı ve ölçü işlemlerini gerçekleştirmeye başladılar."⁶⁹

2. Kurazi şöyle dedi: Medine'de ölçü ve tartıda hile yapan insanlar vardı. Onların alış-verişleri kumara benzerdi. Bu durum münabeze, mülamese ve muhatara kavramları ile tanımlanmaktadır. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (sav) çarşıya çıktı ve bu âyeti okudu. Sonrasında şöyle buyurdu: 'Beş şeye mukabil beş şey vardır. Bunun üzerine 'beş şeye mukabil beş şey vardır' ne demektir?' dediler. Bir toplum ahdini bozarsa Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiği şeylerden başkasıyla hükmederse, o vakitte fakirlik yayılır. Fuhuş yaygınlaştığı zaman deprem yaygınlaşır. Ölçü ve tartıda noksanlaştırdıklarında bitkiler bitmez ve onlar kıtlıkla başbaşa kalırlar. Zekâtlarını vermezlerse yağmurları kesilir"⁷⁰.

⁶⁷ İbn Mace, Ticaret, 35.

⁶⁸ Mevduci, *Tefhîmu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, VII, 61.

⁶⁹ Nesai, Tefsir, 674; İbn Mace, Ticaret, 35; Hakim, *Müstedrek*, II, 33; Vahidi, *Esbâ-ı Nüzul*, İhtar Yayıncılık, s. 379; Suyuti, *Lübâbu'n-Nükûl*, Fatih Yayınevi, II, 709; Kurtubi, *Câmi liAhkâmi'l-Kur'an*, 19, 250; Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 90, İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Çağrı Yayınları, 15, 8354.

⁷⁰ Mürsel hadistir. Vahidi, *Esba-ı Nüzûl*, İhtar Yayıncılık, s. 379; Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 90. Benzer hadis için bkz. Hindi, *Kenzu'l-Ummâl*, XVI, 43943.

3. Ebu Hureyre tarafından da aktarılan rivayet hakkında Süddi şöyle dedi: “Rasulullah (sav) Medine’ye ayak bastığında orada Ebu Cüheyne adında bir adam vardı. O adamda iki ölçek vardı. Ölçeğin biriyle verirdi, diğeri ile alırdı⁷¹. Bu ayet de bu sebepten dolayı nazil olmuştur”⁷².

4. İbn Ebi Hatim der ki: Bize Cafer b. Nadr Hilal b. Talk’den nakletti ki o şöyle demiş: “Ben Abdullah b. Ömer ile birlikte yürüdüğüm sırada ona dedim ki, ‘Mekke halkı mı Medine halkı mı insanların şekil bakımından en güzeli, ölçü bakımından en doğrusu?’ Abdullah b. Ömer dedi ki: ‘Mekkelilerin hakkı var. Allah Teala’nın “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!’ buyurduğunu işitmedin mi?”⁷³.

5. İbn Cerir Taberi der ki: “Bize Ebu Said Abdullah’tan nakletti ki, adamın biri ona ‘Ey Ebu Abdurrahman! Medine halkı ölçüyü tam olarak yerine getiriyorlar’ demiş de O, ‘Ölçüyü neden tam olarak yerine getirmeyecekler? Allah onlar hakkında ‘Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!’ buyurdu” demiş ve ayeti bölümün sonuna kadar okumuştur⁷⁴.

Surenin “Ona ayetlerimiz okunduğunda ‘öncekilerin masalları’ der” mealindeki 13. âyetinin kimin hakkında nazil olduğuna ilişkin rivayetler:

1. en-Nadr İbnu’l-Haris hakkında nazil olmuştur⁷⁵.

2. Kelbi’den rivayete göre Velid b. Muğire hakkında nazil olmuştur⁷⁶.

3. Kurtubi’ye göre Velid b. Muğire, Ebu Cehil ve benzerleri hakkında nazil olmuştur⁷⁷.

4. Ancak bunlardan hangisi hakkında nazil olmuş olursa olsun âyetin hükmü böyle söyleyen ve düşünen her inkârcı hakkında geneldir⁷⁸.

Surenin 29 ve 30. âyetlerinin nüzul sebeplerine ilişkin rivayetler:

⁷¹ Mürsel hadistir, *Vahidi, Esba-ı Nüzül*, İhtar Yayıncılık, s. 379; Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXI, 90.

⁷² Kurtubi, *Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, 19, 164; Vahidi, *Esbâbü’n-Nüzül*, s. 333-334.

⁷³ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, Çağrı Yayınları, 15, 8354.

⁷⁴ İbn Kesir, a.g.e., 15, 8354.

⁷⁵ Alusi, *Ruhu’l-Meani*, XXX, 72; Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXI, 95.

⁷⁶ Alusi, a.g.e., 72; Razi, a.g.e., 95.

⁷⁷ Kurtubi, *Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, XVIII, 479.

⁷⁸ Alusi, a.g.e., 72; Razi, a.g.e., 95.

“Doğrusu suç işlemiş olanlar müminlere gülerlerdi. Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine göz kırparlardı”⁷⁹.

1. İbn Abbas’tan gelen rivayete göre Hz. Peygamber’in ashabından Ammar, Habbab, Suheyb ve Bilal gibilerine gülen ve onlarla alay eden Velid b. Muğire, Ukne b. Ebi Muayt, Âs b. Vâil, Esved b. Abdi Yagus, Âs b. Hişam, Ebu Cehil ve Nadr İbni’l-Haris haklarında nazil olmuştur⁸⁰.

2. İbn Cüzey ve Mukatil şöyle der: “Bu ayet Ebu Cehil ve benzeri Kureyşin ileri gelenleri hakkında nazil olmuştur. Ali b. Ebi Talib ve bir grup mümin, onların yanından geçmiş, onlar müminleri küçümseyerek onlara gülmüşlerdi”⁸¹ Mukatil rivayeti Keşşaf’ta biraz daha ayrıntılı olarak ve herhangi bir şeye nispet edilmeksizin şöyle anlatılır: “Ali b. Ebi Talib, yanında bazı müminlerle birlikte bir grup münafığın önünden geçerlerken münafıklar onlarla alay etmişler, göz ve kaş işareti yaparak gülüşmüşler. Sonra arkadaşlarına dönüp ‘Bugün kel veya başı kesik birisini gördük’ demişler ve yine gülüşmüşler. Hz. Ali daha Hz. Peygamber’in yanına ulaşmadan bu âyetler nazil olmuştur⁸².

Buna göre söz konusu ayetler Medine’de nazil olmuştur. Birinci rivayet ise ayetlerin Mekke’de nazil olduğuna işaret ediyor ki Alusi de bu rivayeti tercih etmiştir⁸³.

Mekke ve Medine dışında nazil olan ayetleri Mekkî-Medenî saymayanlardan bazılarına göre, bu sûre Mekke ve Medine’de değil, bu iki şehir arasında nazil olmuştur”⁸⁴. Muhammed Esed de Taberî, Beğavî ve İbni Kesir gibi bazı müfessirlere dayanarak surenin ilk pasajının Hz. Peygamber’in Medine’ye varışından hemen sonra indiği görüşündedir⁸⁵. Mutaffifin sûresinin Medine’de nazil olan ilk sûre olduğuna ve bir kısmının Mekkî bir kısmının da Medenî olduğuna dair rivayetler de vardır⁸⁶. Bu surenin Mekke ile Medine arasında nazil olmasının anlamı şudur: Allah Teâlâ Medine’de yaşayanların durumunu, peygamberi Medine’ye ulaşmadan önce düzeltmek

⁷⁹ Mutaffifin, 83/29-30.

⁸⁰ Kurtubi, *Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, XIX, 175; Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXI, 101.

⁸¹ Sabuni, *Safvetü’t-Tefsir*, Ensar Neşriyat, VII, 250, Kurtubi, a.g.e., 175; Razi, a.g.e., 101.

⁸² Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV, 233.

⁸³ Âlusi, *Rûhu’l-Meâni*, XXX, 77.

⁸⁴ Said Havva, *el-Esas fi’t-Tefsir*, çev. Abdüsselam Arı, İstanbul, 1992, XVI, s. 83.

⁸⁵ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak & Ahmet Ertürk, İstanbul, 1999, III, 1245.

⁸⁶ Karaman, Hayrettin-Çağırıcı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafi-Gümüş, Sadrettin, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara, 2007, V, s. 572.

istemiştir⁸⁷. Kaydedilen bilgiler dikkate alındığında, sûrenin nüzul sebebinin, ölçü ve tartıda yapılan kötü uygulamanın ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Kaydedilen bu rivayetlerin varlığına rağmen sûrenin içeriği, üslubu ve son ayetlerinde geçen kâfirlerin müminlerle alay etmesi gibi detaylar dikkate alındığında, Sûrenin Mekkî olduğunu benimseyen görüşlerin daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin, hicretten hemen sonra Medinelilere söz konusu ayetleri okumasının, surenin Medine’de nazil olduğu görüşünün ortaya çıkmasına neden olduğu ihtimal dahilindedir⁸⁸. Sonuç itibariyle sûrenin konusu, üslubu ve belagat yapısı itibari ile Mekki sûrelerin özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Mutaffifin Sûresi, bütün tertiplerde Ankebût Sûresinden sonraya yerleştirilir. Bu durumda Mutaffifin Sûresi, Mekke’de nâzil olan son sûre olarak peygamberliğin 13. yılına yerleştirilmelidir⁸⁹.

2.2. Müteşâbihu'l-Kur’ân

Kelime anlamı itibariyle “benzeşen, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzeyen” demek olan müteşâbih, dini bir kavram olarak anlam yönünden birden fazla ihtimal taşıması nedeniyle anlaşılmasında güçlük olan lafız veya söz olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰ Müteşâbih, ayetteki bir lafzın statüsüne göre başka ayetlerde farklı anlamlara gelebilir. Bununla birlikte her bir ayetin kastedilme ihtimali bakımından anlamlar birbirine benzeyebilir. Bu nedenle hangi anlamın kastedildiğini açıkça bilmeye imkân yoktur. Müteşâbih kavramının zıddı muhkem kavramıdır. Buna göre muhkem, “anlam bakımından başka bir ihtimal taşımayan açık anlamlı nas” demektir⁹¹.

Kelime anlamı itibariyle “sağlam kılınmış, dış etkilere ve bozulmalara karşı korunmuş” gibi anlamlara gelen muhkem kelimesinin, tefsir ve hadis literatüründe farklı tanımları yapılmıştır. Genel yaklaşıma göre muhkem, başka bir ihtimal taşımayan açık anlamlı ayet ve hadisleri tanımlamak için kullanılan dini bir kavramdır. Muhkem, fıkıh usulü terminolojisinde, anlamı açık ve net olan, yoruma veya şüpheye yer bırakmayan lafız türüne verilen isimdir. Bu tür lafızlar, kesin bir anlam ifade eder ve açıklık

⁸⁷ Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, XVI, 83.

⁸⁸ Yaşaroğlu, M. Kâmil, a.g.e., s. 371.

⁸⁹ İslâmoğlu, Mustafa, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, İstanbul, 2011, s. 435.

⁹⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, “Müteşâbih”, md., DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 204.

⁹¹ Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e., 204.

bakımından en yüksek derecede yer alır. Muhkem ayetler, farklı yorumlara açık olmayan, doğrudan ve açık bir şekilde hüküm bildiren ayetlerdir.⁹².

Buna göre lafız ve anlam bakımından birden çok ihtimale açık olması nedeniyle anlaşılması zor olan ayetler, müteşâbihü'l-Kur'ân'ın konusunu oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle zâhirî anlamları tevhid ve adalet ilkelerine uygun düşen ayetler muhkem, söz konusu ilkelere uygun düşmeyen ayetler ise müteşâbih kabul edilmektedir.

Müteşâbih ayetleri değerlendirme yöntemlerinden biri Kur'an'ı, Kur'an ile yorumlamaktır. İkinci yöntem ise, müteşâbih ayetlerin aklî delillere başvurularak açıklanmasıdır. İslâm bilginleri Kur'an'da yer alan tüm ayetlerin anlamsız olmadığı, buna göre her ayetin koşulsuz olarak bir anlama delâlet ettiği ve muhkem veya müteşâbih tüm ayetlerin, aklî delillerle çelişmediği hususunda görüş birliğine varmışlardır. Bu nedenle de ilâhî hitap ile muradın bilinmesinde aklın etkin ve önemli bir rolü vardır⁹³.

2.2.1. Sürenin Müteşâbihü'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi

Mutaffifin Sûresi'nde, müteşâbihü'l-Kur'ân kapsamında (سَجِّين) *Siccîn ve İlliyyûn* (عَلِيِّين) kelimelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu kelimelere ilişkin değerlendirmeleri şöyle özetleyebiliriz: “Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak Siccîndedir”⁹⁴, “Siccînin ne olduğunu sen ne bileceksin”⁹⁵, “O, yazılmış bir kitaptır”⁹⁶ ayetlerinden sonra “Hayır (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı İlliyyûndadır”⁹⁷. “İlliyyûnun ne olduğunu sen ne bileceksin”⁹⁸, “O, yazılmış bir kitaptır”⁹⁹ ayetleri gelmektedir. Bu iki ayet topluluğunda takdir vardır. O da şudur: (إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيِّينَ، إِنَّ كِتَابَ الْفَجَّارِ لَفِي سَجِّينَ) Günahkarların kitabı, yazılmış bir kitap olması sebebiyle Siccîn'dedir. İyilerin kitabı da yazılmış bir kitap olması sebebiyle İlliyyûndedir. Sonra birinci ayet grubu (وَيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ) “O gün

⁹² Başoğlu, Tuncay, “Muhkem”, md., DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 42.

⁹³ Yurdagür, Metin, “Müteşâbihü'l-Kur'ân”, md., DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 207-208. Detay bilgi için bkz. Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, nşr. Adnân M. Zerzûr, Kahire, 1969; Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, İstanbul, 1996, s. 59; İsfahânî, *el-Müfredât li Elfâzi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut-Dımaşk 1423/2002, s. 443.

⁹⁴ Mutaffifin, 83/7.

⁹⁵ Mutaffifin, 83/8.

⁹⁶ Mutaffifin, 83/9.

⁹⁷ Mutaffifin, 83/18.

⁹⁸ Mutaffifin, 83/19.

⁹⁹ Mutaffifin, 83/20.

inkâr edenlerin vay hâline!"¹⁰⁰ ayeti ile son bulmuştur. Çünkü o günahkârların hak ettikleridir.

İkinci ayet grubu ise (يشهداالمقرَّبون) “*Ona, Allah'a yakın olanlar şâhit olur*”¹⁰¹ ayeti ile son bulmuştur. (خَتَمَ كُلِّ وَاحِدٍ بِمَا لَا يَصْلُحُ سِوَاهُ مَكَانَهُ) Bu ifade, her bir kişinin yerine başka birinin konulamayacağını ve onun sadece kendine özgü bir yere veya role sahip olduğunu anlatır. Yani, her insan, bulunduğu konumda veya görevde eşsizdir; başkası onun yerini tam anlamıyla dolduramaz. Mukarrebun da böyle bir konumdadır.¹⁰²

Mutaffifin Sûresi'nin müteşâbihu'l-Kur'an bağlamında incelenmesinden bu sonuçlara ulaşılmıştır.

2.3. Garibu'l-Kur'an

Sözlükte “*yurdundan uzak kalan, tek ve nâdir olan, bilinmeyen, mübhem ve kapalı olan*” gibi manalarda kullanılan garîb kelimesi, Kur'an'da Arapça'nın Kureyş lehçesiyle indirilen ve diğer Arap lehçelerinden gelen veya yabancı dillerden alınan Arapçalaştırılmış kelimeleri içeren bir kavramdır.¹⁰³ Bununla birlikte Kur'an'da, nadir kullanımı nedeniyle anlamı geniş kitlelerce bilinmeyen, anlaşılması oldukça zor kelime ve sözcükler de bulunmaktadır. Tefsir literatüründe, Kur'an'da yer alan buna benzer kelimelerin anlaşılır hale getirilmesi için yapılan beyanlar, garîbu'l-Kur'an'ın anlam alanını oluşturmaktadır.

Hız. Peygamber, fasih Arapça konuşan bazı Arap kabilelerinin lehçe özelliklerini biliyordu. Bu bağlamda sahabenin anlayamadığı bazı ayetleri tefsir ederek Kur'an'ın ilk müfessiri olmuştur. İslam'ın ilk dönemlerinde sahabeden bazıları Kur'an'da anlamına vakıf olmadıkları bazı kelimelerin yer aldığını ifade etmişlerdir. Ayetlerde bulunan garîb kelimelerin anlamlarının tesbit edilmesine yönelik çalışmaların sahabe döneminde başladığı, bu nedenle Arap şiirine müracaat edildiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Arap şiirine dair ayrıntılı malumatı bulunan Abdullah b. Abbas, şiir ile istişad çalışmalarının ilk temsilcisidir.

¹⁰⁰ Mutaffifin, 83/10.

¹⁰¹ Mutaffifin, 83/21.

¹⁰² Kırmânî, Tâcu'l-Kurrâ Mahmud b. Hamza b. Nasr, *el-Burhân fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'an*, thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ, Beyrut, 1986, s. 195.

¹⁰³ Cerrahoğlu, İsmail, *Garibu'l-Kur'an*, md., DİA, İstanbul, 1996, c. 13, s. 379

Hicri ikinci asırdan itibaren garîbü'l-Kur'ân alanında birçok eser telif edilmiş, İslâm coğrafyasının genişlemesine bağlı olarak Arap olmayan milletlerin Müslüman olması ile birlikte daha bir önem arz etmiş ve süreç içerisinde kayda değer bir artış sağlamıştır¹⁰⁴.

Kur'ân'daki kelimelerden hangisinin garîb olduğu meselesi, dönem ve kişilere göre farklılık arz etmektedir. İslâm'ın ilk dönemlerinde daha az kelime garîb addedilirken zaman içinde Râgıb el-İsfahânî'nin el-Müfredât'ı gibi oldukça hacimli Kur'an lugatları telif edilmiştir. Burada önemli olan husus, garîb lafızların Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde Arap dilinde ifade ettiği anlamların bilinmesidir¹⁰⁵.

2.3.1. Sürenin Garîbu'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi

Sürenin tefsirlerden ve garibu'l-Kur'an literatüründen taramasını yaptık. Aşağıdaki garip kelimeleri ilgili eserlerden tespit edebildik. Söz konusu kelimeleri suredeki yer alışı sırasına göre inceleyelim.

وَيْلٌ : “Şiddetli azap”¹⁰⁶, “kötü bir durum”¹⁰⁷, “eyvahlar olsun, ah vah!”¹⁰⁸, “üzüntü ve helak olma”¹⁰⁹, “cehennemde bir vadi”¹¹⁰ gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

الْمُطَفِّفُ : Kök anlamı itibarıyla “az, eksik” anlamına gelmektedir¹¹¹. el-Mutaffif ise “tartıda dürüst davranmayan”¹¹², “yerine getirmeyen”¹¹³, “ölçü ve tartı işini sağlam ve düzgün yapmayanlar”¹¹⁴ gibi birbirine yakın anlamlarda kullanılmıştır¹¹⁵.

¹⁰⁴ Bunlardan Abdullah b. Abbas, Kahire, 1408/1988; Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, *Ġarîbü'l-Ġur'ân (et-Teyşîr fî 'İlmi't-Teyşîr* adlı eserin hâmişinde), Kahire, 1310, s. 37, 78; Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (Kahire 1955; Beyrut 1980, 1983), Ahfeş, *el-Evsat* (Küveyt 1979; Beyrut 1985) ve Zeccâc'ın (Beyrut 1988) *Me'âni'l-Ġur'ân*'ları; İbnü'l-Mülakkın (Beyrut 1408/1987), Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin *el-Ġarîbeyn fî'l-Ġur'ân ve'l-Hadîş* (Kahire 1970); Mekî b. EbûTâlib'in *el-'Umde fî Ġarîbi'l-Ġur'ân* (Beyrut 1982); Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât fî Ġarîbi'l-Ġur'ân* (Kahire 1381/1961) gibi eserler vardır.

¹⁰⁵ Bu arada Abdullah b. Yahya el-Yezîdî'nin *Ġarîbü'l-Ġur'ân ve Teyşîruhû* adlı eseriyle Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *Tuĥfetü'l-Erîbbi mâ fî'l-Ġur'ân mine'l-Ġarîb*'i gibi bazı eserlerde çok defa garîb lafızların sadece lügat mânalarının verilmesi, iştikak ve sarf ilimleri açısından özelliklerinin açıklanmasıyla yetinilmiştir (bkz. Cerrahoğlu, “*Ġarîbu'l-Ġur'ân*” md., XIII, 379-380).

¹⁰⁶ Hudayrî, Muhammed b. Abdülaziz, *es-Sirâc fî Beyâni Ġarîbi'l-Ġur'an*, Riyad, 2008/1429, s. 394-395.

¹⁰⁷ İbn Aşur, *et-Tahrir*, c. XXX, s. 168

¹⁰⁸ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, c. III, s. 523.

¹⁰⁹ Abdullah b. Ömer b. Muammed Şirazi Beydavi, *Envarü't tenzil ve esraru't te'vil*, Beyrut trz., c. 1, s. 165.

¹¹⁰ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim Dîneverî, *Tefsiru Ġarîbi'l-Ġur'ân*, thk. Seyyid Abbas Ahmed Sakar, Beyrut, 1978/1398, s. 4, İbn Manzûr, Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali Ensari, *Lisânu'l-Arap*, Beyrut, tsz, XIV, 266.

يُخْسِرُونَ : “eksiklik, eksiltme ve eksik yapma” anlamındadır¹¹⁶.

يَظُنُّ : “zannetmek, öyle olduğunu düşünmek” anlamındadır¹¹⁷.

كِتَابُ الْفَجَارِ : “işlerinin veya kaderlerinin yazıldığı kitap” anlamındadır¹¹⁸.

سَجِّينٌ : “Hapis, sıkıntı¹¹⁹ ve “cehennem”¹²⁰ anlamına gelen (سَجِّينٌ) kelimesi, (صَخْرَةٌ) “yerin yedi kat altında bir kaya ve hapishane” anlamında da kullanılmıştır¹²¹. “Günahkârların amellerinin yazıldığı esrarengiz kitap”¹²² ve “yazılmış kitap”¹²³ anlamındadır¹²⁴. Ayrıca bu kelime “angarya/zoraki iş” anlamına da gelmektedir¹²⁵.

مَرْقُومٌ : Ayetteki “rakîm” kelimesi, “yazılmış, yazılan” anlamındadır. İbn Abbas, الرِّقِيمِ kelimesini اللوح/الكلب “yazıt/köpek”kelimeleriyle anlamlandırır¹²⁶. İbn Abbas, مرقوم kelimesini مكتوب “mektup/yazılmış olan”¹²⁷ ve “mühürlü” kelimesi ile anlamlandırır¹²⁸. Bu kelimenin “kehfin/mağaranın bulunduğu vadinin ismi” anlamında olduğu da rivayet edilmektedir¹²⁹.

¹¹¹ Kurtubi, a.g.e., s. 250.

¹¹² Sakari, Seyyid Ahmed, *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, Kahire, 1958/1378, s. 519; Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l Ğayb*, Beyrut, 1426/2005, VIII, 376; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XI, 126. Ayrıca bkz. Kurtubî, s. 249.

¹¹³ Adevi, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahyâ b. Mübarek Yezidi, *Garibü'l-Kur'an ve Tefsiruh*, thk. Muhammed Selim Hac, Beyrut, 1985/1405, s. 201.

¹¹⁴ İbnü'l-Haim, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. İmad, *et-Tibyan fî Tefsiri Garibi'l-Kur'an*, thk. Fethi Enver ed-Dabuli, Kahire, 1992/1412, s. 454.

¹¹⁵ Sakari, *Tefsîru Garibi'l-Kur'an*, s. 535.

¹¹⁶ İbnü'l-Haim, *et-Tibyan fî Tefsiri Garibi'l-Kur'an*, s. 454; Sakari, s. 520.

¹¹⁷ Hudayrî, *es-Sirâc fî Beyâni Garibi'l-Kur'an*, s. 394-395.

¹¹⁸ Hudayrî, s. 394-395.

¹¹⁹ Şeyh, Hamdi, *et-Tefsirü'l-Lugavi li Garibi'l-Kur'an bi's-Şi'ri'l-Arabi inde İbn Abbas*, Kahire, 2007/1428, s. 272; Hudayrî, *es-Sirâc fî Beyâni Garibi'l-Kur'an*, s. 394-395.

¹²⁰ Mücahid'e göre “siccîn” kelimesi, yerin yedi kat altında bir kayadır. Bu taş, dönüşür ve altındaki günahkarların kitabı haline gelir. Kaysi, Ebî Muhammed Mekki b. Ebî Talib, *el-Umde fî Garibi'l-Kur'an*, şrh. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli, Beyrut, 1981/1401, s. 340. (Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XXIX, 257).

¹²¹ İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah, *el-Mu'cem Garibi'l-Kur'an*, thk. Abdülhamid Muhammed ed-Derviş, Beyrut, 2012/1433, s. 237; İbnü'l-Haim, *et-Tibyan fî Tefsiri Garibi'l-Kur'an*, s. 454, Firûzâbâdi, *Besâirzevi't-Temyiz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, III, 194.

¹²² Sakari, *Tefsîru Garibu'l-Kur'an*, s. 535.

¹²³ Mutaffîfîn, 83/9.

¹²⁴ Râzî, Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir, *Tefsiru Garibi'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997, s. 11.

¹²⁵ İbn Kutluboğa, s. 237.

¹²⁶ Şeyh, Hamdi, *et-Tefsirü'l-Lugavi*, s. 272.

¹²⁷ Şeyh, Hamdi, s. 273.

¹²⁸ Şeyh, Hamdi, s. 288.

¹²⁹ Şeyh, Hamdi, s. 501.

مُعْتَدٍ : “Zalim, sınırları korumayan saldırgan, azgın” anlamındadır¹³⁰.

أَثِيمٍ : Fazla günah işleyen, günahkar¹³¹.

أَسَاطِيرُ: Bu kelimeyi İbn Abbas, (خرافات) hurafeler yani “mitler” kelimesi ile anlamlandırır¹³². Bu kelime, “gerçeği yansıtmayan uydurma bilgiler” anlamındadır¹³³.

رَانَ : Kelime “kaplamak, çevrelemek”¹³⁴, “paslandırmak”, “baskı yapma”, “kılıf ve kaplama”¹³⁵ anlamlarında kullanılmıştır¹³⁶. Kelime “alkolün/şarabın sarhoşun aklını etkilediği gibi işledikleri günahlar onların kalplerini paslandırdı, uyuşukluk onlara egemen oldu, galip geldi”¹³⁷ anlamına da gelmektedir.

عَلِيَّينَ : Kelime, “yüksek makam¹³⁸ ve mertebe”¹³⁹, mekanların en yükseği” demektir. Mücâhid’den gelen bir rivayete göre, “yedi gök, sema/gökyüzü” (السَّمَاءُ السَّابِعَةُ) anlamındadır¹⁴⁰.

الْأَرَانِكِ: Kelime ‘taht üzerinde bulunan gelinin süslü makamı’ anlamına gelir¹⁴¹. İbn Abbas, bu kelimeyi “yüksek ve geniş bir yer veya gölgeli bir alan”olarak anlamlandırır¹⁴². el-Ezherî(v. 980)’ye göre “ailenin yaşadığı evde bulunan eşyalardan koltuk/kanepeler” anlamında olup¹⁴³, kelime “aileye ait bir eşya”¹⁴⁴ anlamında da kullanılmaktadır.

نَضْرَةً :Kelime “sevinç, neşe¹⁴⁵, “parlak ve hoş olmak”, “(naîm) cennetinin parlaklığı/cazibesi”¹⁴⁶ ve “nimetlenmenin neşesi”¹⁴⁷ gibi anlamlara gelmektedir.

رَجِيْقٍ : “saf şarap”¹⁴⁸, “halis/temiz içecek”, “halis/saf içecek/şarap”, “yıllanmış şarap”¹⁴⁹, “içinde alkol/karışım olmayan içecek”¹⁵⁰, “kirlerden arınmış bir cennet

¹³⁰ Hudayrî, *es-Sirâc fî Beyâni Garibi'l-Kur'ân*, s. 394-395.

¹³¹ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹³² Şeyh, Hamdi, *et-Tefsîru'lüğavî*, s. 276.

¹³³ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹³⁴ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹³⁵ İbn Kutluboğa, *el-Mu'cem Garibu'l-Kur'ân*, s. 237.

¹³⁶ Adevi, *Garibu'l-Kur'ân ve Tefsîr*, s. 201; Sakari, *Tefsîru Garibu'l-Kur'ân*, s. 535.

¹³⁷ Sakari, a.g.e., s. 520.

¹³⁸ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹³⁹ İbn Kutluboğa, *el-Mu'cem Garibu'l-Kur'ân*, s. 237.

¹⁴⁰ Şeyh Fahrüddin, *Tefsîru Garibi'l-Kur'ân*, s. 52; İbnü'l-Haim, *et-Tibyân*, s. 454.

¹⁴¹ Isfehâni, *el-Müfredat*, trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Aralık, 2012, s. 79.

¹⁴² Şeyh, Hamdi, a.g.e., s. 291.

¹⁴³ Adevi, a.g.e., s. 201; ... s. 431.

¹⁴⁴ Kaysi, *el-Umde Garibu'l-Kur'ân*, s. 340. Bkz. Kehf, 18/31.

¹⁴⁵ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹⁴⁶ İbnü'l-Haim, *et-Tibyân fî Tefsîri Garibi'l-Kur'ân*, s. 454.

¹⁴⁷ Sakari, a.g.e., s. 537.

içeceği”¹⁵¹, “şarap/üzüm suyu”¹⁵² “halis/saf içecek/şarap”¹⁵³, “şarap”¹⁵⁴, “en değerli/kaliteli şarap/alkol”¹⁵⁵, “saf alkol”¹⁵⁶ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

خَتَامُهُ مِسْكٌ : “Sonu misk kokusu”¹⁵⁷ anlamına gelen kelime Farsça’da da misk olarak kullanılmaktadır¹⁵⁸. Misk kokusu gibi bir koku yayılan içeceğinin sonu”¹⁵⁹ demektir. Kelime “kendisinden alınacak en son tat” anlamı¹⁶⁰ ile özgün bir anlamda kullanılmıştır.

تَسْنِيْمٌ: Sözlükte “yükseklik” demektir. “Arşın altından akan bir kaynak/göze”¹⁶¹, “Cennetin en yüksek yerinde bir kaynak”¹⁶², “cennette yüksek değerli bir kaynaktır” olarak tanımlanmıştır¹⁶³. Cennet ehlinin en kaliteli içeceğidir. Üst taraflarından üzerlerine yüksek bir yerden akan bir kaynaktır¹⁶⁴.

يَنْعَامُزُونٌ (عَمَز) kelimesi, “ayıplı ve eksik göstermek amacıyla göz kapağı veya el ile işaretlemektir”¹⁶⁵. Kelime kök anlamına bağlı olarak “tahkir etme ve ayıplama maksadıyla birbirlerine göz ile işaret ederler” demektir¹⁶⁶.

¹⁴⁸ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹⁴⁹ Ma‘mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur‘ân*, nşr. Fuad Sezgin, Kahire, 1374/1955, II, 290. Halil’den rivayete göre bu kelime “en iyi şarap” anlamındadır. Ahfeş ve Zeccâc’a göre, “sarhoş etmeyen/alkolsüz içecek” demektir (bkz. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhîr*, Kahire, 1328-29 /1910, VIII, 438).

¹⁵⁰ Sakari, *Tefsiru Garibu'l-Kur‘ân*, s. 519; bu görüş Mukâtil ve Ebu Seyyide’ye aittir. İlk görüş Ebu Ubeyde, Zeccâc ve Ahfeş’e aittir (bkz. İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, XI, 404).

¹⁵¹ Kuleybi, Musa b. Muhammed b. Musa b. Yusuf el-Ömerî, *et-Tuhfetü'l-Küleybiyye fî Halli'l-Hamuliyye fî Garibi'l-Kur‘âni'l-Kerim*, thk. Kâmil Muhammed Uveyza, Beyrut, 1999/1420, s. 76.

¹⁵² İbn Kutluboğa, *el-Mu‘cem Garibu'l-Kur‘ân*, s. 237.

¹⁵³ Adevi, *Garibu'l-Kur‘ân ve Tefsir*, s. 201.

¹⁵⁴ Kaysî, *el-Umde Garibu'l-Kur‘ân*, s. 340. “İçinde katkı maddesi olmayan şarap/içecek” demektir. Ahfeş ve Zeccâc da aynı görüştedir. Bu kelimenin “saf alkol” anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. Halil bu görüştedir. (Kurtubi, *el-Câmi’ liAhkâmi'l-Kur‘ân*, XXIX, 264).

¹⁵⁵ Sakari, a.g.e., s. 148.

¹⁵⁶ Sakari, a.g.e., s. 537.

¹⁵⁷ Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹⁵⁸ Şeyh, Hamdî, a.g.e., s. 264.

¹⁵⁹ Sakari, a.g.e., s. 113.

¹⁶⁰ Sakari, a.g.e., s. 520.

¹⁶¹ Sakari, a.g.e., s. 537.

¹⁶² Hudayrî, a.g.e., s. 394-395.

¹⁶³ İsfehani, *el-Müfredât*, s. 245. Bu görüş, sahabe ve tabiin müfessirlerinin geneline aittir (bkz. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiü'l-Beyan an Te‘vili Ayi'l Kur‘ân*, Beyrut, 1988, XXX, 108-109).

¹⁶⁴ Sakari, *Tefsiru Garibu'l-Kur‘ân*, s. 520; Ma‘mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur‘ân*, II, 290. Bu Zeccâc’ın görüşün Katade, Hasen ve İbn Zeyd tarafından desteklendiği rivayet edilmektedir. İlk görüş, Dahhâk ve Ebu Salih’in görüşüdür. Bu görüş İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir (bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XV, 199).

¹⁶⁵ Sakari, a.g.e., s. 304.

¹⁶⁶ İbn Kutluboğa, a.g.e., s. 237.

فَكَيْفٌ: “Gülmek” ve “mutlu olmak” demektir¹⁶⁷. “Eğlenerek, kendilerine hayranlık duyarak” demektir¹⁶⁸.

ثُوبٌ: “ceza/karşılık” anlamındadır. (جوزي) cezalandırılmak, karşılığı verilmek¹⁶⁹ anlamındadır¹⁷⁰. “Kafirlerin sevinçleri/onların içinden geçenler” demektir¹⁷¹.

Sonuç olarak yukarıda garip kapsamında kaydedilen kelimelerin bilinen sözlük anlamlarının dışındaki anlamları konumuz açısından önemlidir. Söz konusu kelimeler bu sûrenin ilgili ayetlerinde garibu'l-Kur'an kapsamında kazandıkları özgün anlamlarıdır.

2.4. Mübhemâtü'l-Kur'ân

Sözlükte mübhem kelimesi “gizli ve kapalı olmak; kapalı bırakmak” anlamlarındaki “ibhâm” masdarından bir sıfattır. Başka bir ifadeyle “kapalı bırakılan ve mahiyeti bildirilmeyen şey” demektir. Benzer şekilde mübhem kavramı, “duyu veya akıl alanına girmekle birlikte algılanması ve anlaşılması zor olan her şey” olarak da tanımlanmıştır.¹⁷²

Buna göre Kur'an'da kendi ismiyle ya da ne olduğunu açıklayan bir kelime ile ifade edilmeyen ancak söz konusu kelimelere karşılık olarak insan, melek, cin, hayvan, ağaç, yıldız ve şehir için kullanılan zamir, işaret isimleri, zaman ve mekân isimleri, künye, lakap ve vasıf gibi kapalı kelime ve ifadelerle kaydedilen hususlar “mübhemâtü'l-Kur'ân” olarak isimlendirilmiştir.¹⁷³

Kur'an'daki mübhemâtın anlamını ve kapsamını doğru bir şekilde belirlemek için başvurulacak başlıca kaynaklar, Kur'an'ın kendisi, Peygamber Efendimiz'in sünneti, sahabe ve tâbiîn dönemine ait rivayetlerdir. Mübhemâtla ilgili bilgi edinirken, bu bilgilerin, özellikle rivayet yoluyla elde edilenlerin, Hz. Peygamber'e sağlam bir şekilde dayandırılması önemlidir. Böylece, rivayetlerin güvenilirliği ve doğruluğu sağlanmış

¹⁶⁷ Sakari, a.g.e., s. 537.

¹⁶⁸ İbn Kutluboğa, a.g.e., s. 237.

¹⁶⁹ Hudayri, a.g.e., s. 394-395; ثوب - ثوب: Dönmek anlamındadır. “Amelinin karşılığında kuluna dönülmesi/amellerinin karşılığının verilmesi” anlamındadır (Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXIX, 268).

¹⁷⁰ Kaysi, *el-Umde Garibu'l-Kur'ân*, s. 340.

¹⁷¹ Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, II, 290; Adevi, *Garibu'l-Kur'ân ve Tefsir*, s. 201.

¹⁷² Birişik, *Abdulhamit-Hüseyin Abdülhâdi Muhammed*, “*Mübhemâtü'l-Kur'ân*, md., DİA., Ankara, 2020, c. 13, 436-438.

¹⁷³ Birişik, *Abdulhamit-Hüseyin Abdülhâdi Muhammed*, a.g.e., 436-438.

olur. Kur'an'da mübhemlerin araştırılmasında olumsuz bir görüş olmamakla beraber iki noktada sınırlandırma getirilmiştir.

İlki, Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ileri sürülen rakamlara ilişkindir. Kur'an bu türden bir arayışı ve tecessüsü gereksiz görmektedir. Bunun için "recmen bi'l-gayb" (gaybı taşlama/duyularla idrak edilemeyen hususlar hakkında konuşma) ifadesi kullanılmıştır. Bu sınırlandırmanın amacı, olayın özünden uzaklaşıp ayrıntılarla ilgilenmenin yanlışlığına dikkat çekmektir.

Diğeri, Kur'an'da bazı mübhem konulara ilişkin malumatın Allah katında saklandığı belirtilmiştir. Bu bağlamda Allah'a ve müslümanlara karşı düşmanlık besleyenlerin ve münafıkların kimlerden ibaret olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir.

Kur'an'da mübhemâtın yer almasıyla onun evrenselliği arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kur'ân, sadece bir bölgeye veya bir kavme indirilmiş olsaydı, muhatapları ile yer ve mekân isimleri gibi hususlar daha açık ve net anlatılırdı. Aynı durum, Kur'an'ın nâzil olduğu dönem için de geçerlidir. Kur'an'da Mekke, Medine ve Arabistan'daki diğer yerler ile özel isimlerden çok az bahsedilmesinin hikmeti, Kur'an'ın sadece belirli bir zaman dilimi, coğrafya veya şahısla sınırlı kalmayıp, tüm zamanlara, mekanlara ve insanlara hitap etmesidir. Bu yönüyle Kur'an, evrensel bir mesaj taşır ve her dönemdeki insanlara yöneltilmiş bir öğreti sunar.

Kur'an'da mübhemâtın bulunması, onun ayrıcalıklı ve evrensellik özelliğinin göstergesidir. Mübhemâtü'l-Kur'ân'a ilişkin dolaylı ve doğrudan ilgili pek çok eser yazılarak bu konuda bir literatür oluşmuştur¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Süyûtî, *Müfhimâtü'l-Akrân fi Mübhemâti'l-Kur'ân*, nşr. İyâd Hâlid et-Tabbâ ' , Beyrut, 1986, s. 19-20, 24, 35, 76, 199; Belensi, Ebû Abdullah, *Tefsîru Mübhemâti'l-Kur'ân*, nşr. Hanif b. Hasan el-Kâsımî, Beyrut, 1411/1991, I, 35, 37-39, 49-51; Albayrak, Halis, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", AÜİFD, XXXII (1992), s. 155-182; Birişik, *Abdulhamit-Hüseyin Abdülhâdi Muhammed, "Mübhemâtü'l-Kur'ân, DİA.*, Ankara, 2020, c. 13, 436-438. Detay bilgi için bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, "bhm" md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "bhm" md.; Abdülbâkî, M. F., *el-Mu'cem*, "Meryem" md.; Buhârî, "Tefsîr", 66/3-4; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 176, vr. 156^b, 191^b, 237^a, 360^b; Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 244-249.

2.4.1. Sûrenin Mübhemâtü'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi

2.4.1.1. İsm-i Mevsul olan Mübhemler

a) إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا “*Günahkârlar ... (29.)*” ayetindeki mübhem kelime, ellezine ism-i mevsulüdür. Sebeb-i nüzulüne göre buradaki ellezinenin kastettiği şahıslar, Ebu Cehil, Velid b. Muğîre ve Amr b. Âstır.

b) مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا : ‘*İman edenlere.... (29.)*’ Bu ayette iman edenlerden maksat, Ammâr b. Yâsir, Bilal-i Habeşi, Suheybi Rûmi ve Habbâb b. Eret isimli sahabelerdir. Burada söz konusu edilen kişinin Hz. Ali olduğu¹⁷⁵ da söylenmektedir¹⁷⁶.

c) الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا : ‘*Ölçüp tarttıklarında... (2.)*’ الَّذِينَ ki onlar: İsm-i mevsuldür. Sonrasındaki gelen cümle ism-i mevsulü açıklamaktadır.

d) وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَبَّحِينَ : ‘*Siccîn nedir, bilir misin? (7.)*’ Siccîn kelimesinden önce gelen mâ, ism-i mevsuldür.

e) الَّذِينَ يَكْذِبُونَ : ‘*Ki Onlar, ceza gününü yalanlarlar. (11)*’ ism-i mevsuldür. *Yevm* kelimesi harf-i cerle mecrurdur ve nekredir. الَّذِينَ kelimesi *yevm* kelimesinin muzafıdır. الَّذِينَ ‘den sonraki cümle sıla cümlesidir. Sıla cümlesinin iraptan mahalli yoktur.

f) هَذَا الَّذِي هَذَا : ‘*...işte yalanlamış olduğunuz.. (17)*’ هَذَا ism-i işaretidir. الَّذِي ‘den sonra gelen cümle sıla cümlesi olup iraptan mahalli yoktur.

g) إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ : ‘*Şüphesiz günahkarlar iman edenlere gülerlerdi. (29)*’ Ayetteki الَّذِينَ kelimeleri ism-i mevsuldür. Devamındaki cümleler sıla cümlesidir ve iraptan mahalli yoktur.

h) فَأَلْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ : ‘*İşte o gün de iman edenler kafirlere gülerdi. (34)*’ Ayetteki الَّذِينَ kelimesi ism-i mevsuldür.

ı) هَلْ تُؤْتَوْنَ مِنَ الْكُفَّارِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ : ‘*Kafirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (36)*’ Ayetteki مَا kelimesi ism-i mevsuldür. Devamındaki cümle sıla cümlesi olup iraptan mahalli yoktur.

¹⁷⁵ Bu görüşü Kurtubî, Mukâtil’den rivayet etmektedir. Buna göre bu ayet Hz. Ali hakkında nazil olmuştur (Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 19, 267).

¹⁷⁶ İbn Sadullah, Bedruddin Muhammed b. İbrahim, *Ğuraru’t-Tibyân men lem Yüsemme fi’l-Kur’ân*, thk. Abdulcevâd Halef, Beyrut, 1990, s. 533.

2.4.1.2. Umum İfadeli Mübhemler

a) **إِلَّا كُلَّ مُعْتَدٍ آثِيمٍ (11):** ‘..günaha dalan kimseler..(11)’ Bu ifadede, küll kelimesi mübhem bir kelimedir. Kimin kastedildiği net değildir. Âyetin sebep-i nüzulünü dikkate aldığımızda buradaki küll lafzının, Velîd b. Muğîre ve Nadr b. el-Hâris’e işaret ettiği görülmektedir.¹⁷⁷

2.4.1.3. Cins İfade eden Mübhemler

a) **تَسْنِيمٍ (27.ayet):** Tesnîm, cennetteki bir göze için alem/özel isimdir. “Senem” mastarından menkuldür. Tesnîmi, tamamen mukarrabûnun/Allah’ın rızasına ulaşanların içtiği, amel defterleri sağ taraftan verilenlerin ise bu tesnimden karışım yaparak içtikleri ifade edilmiştir¹⁷⁸.

b) **السَّجِينِ (7.ayet):** Cins isme girer. Kimisi, yerin yedi kat altındaki bir kaya; kimisi kafirlerin ruhlarının kendisine ulaştığı siyah bir ağaç veya bir kuyu ya da yerin dibi gibi karşılıklar verilir.¹⁷⁹

c) **كِتَابٍ مَرْقُومٍ (20.ayet):** Kitâbun kelimesinden önce mahzuf bir hüve zamiri vardır. Mahzuf hüve zamiri, mahallen merfu mübtedadır. Kitâbun kelimesi mahzuf mübtedanın haberidir. Merkûm kelimesi de kitâbun kelimesinin sıfatıdır.

2.4.1.4. Zaman-Mekân Zarfı Olan Mübhemler

a) **يَوْمٍ يَوْمٍ (6.ayet):** Yevme kelimesi mübhemdir. Zaman zarfıdır. Kıyamet gününe delalet eder. Yevm kelimesi nekredir ve herhangi bir gün anlamındadır. Devamındaki cümle fiil cümlesi olarak mahallen mansup ve sıfattır.

b) **لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (5.ayet):** Yevm kelimesi nekredir ve herhangi bir gün anlamındadır. Devamındaki azîm kelimesi sıfattır.

c) **كُلَّ مُعْتَدٍ آثِيمٍ (12.ayet)** küllü kelimesi mübteda ve bedeldir, mu’tedin kelimesi muzafun iley , esim kelimesi sıfat, mu’tedin için nitelik bildirir.

¹⁷⁷ Bu görüşü Ebu’s-Suud Tefsirinde Kelbî’nin görüşü olarak kaydetmektedir (*Tefsîrû Ebi’s-Suud*, 9, 127).

¹⁷⁸ Hâzin bu görüşü İbn Mesûd ve İbn Abbas’ın görüşü olarak ifade etmektedir (Hâzin, *Lübâbü’t-Te’vil*, 7, 185).

¹⁷⁹ Üzüm, İlyas, *İllyiyin*, md., DİA, İstanbul, 2000, c. 22, s.124.

2.5. Münâsebâtü'l-Kur'an

Münâsebâtü'l-Kur'an, "iki şey arasındaki ilişki" manasındaki münâsebet kelimesinin çoğulu ile âyet ve sûre kelimelerinin çoğulunun terkibinden meydana gelen bir ilmin adıdır. Münâsebât veya tenâsüp lûgatta iki ve daha fazla şey arasında ilgi, alaka, yakınlık, nisbet, uygunluk ve benzerliğin bulunması anlamlarında kullanılır.¹⁸⁰ Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver terkiinde "münasebet" kelimesine karşılık gelecek benzer anlamda "tenâsüb" kelimesi de kullanılmaktadır. Tefsir literatüründe bu ilmi disiplin "el-münâsebe beyne'l-âyât, et-tenâsüb beyne'l-âyât ve's-süver, tenâsübü'l-ây ve's-süver, münâsebâtü'l-Kur'ân" isimleri ile de anılmaktadır. Kur'an'ın, âyet ve sûreleriyle bir bütün olduğu düşüncesinin işlendiği nazmü'l-Kur'ân konusunun münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ile yakın ilgisi vardır. Doğrusu nazm, münasebeti de kapsayan daha geniş bir içeriğe sahiptir¹⁸¹.

Münâsebât ilmi, kelime ve cümlelerin dizilişindeki bağlantı ve ilişkileri inceleyen bir disiplindir. Münâsebetü'l-Kur'ân ise Kur'ân'daki âyetler, sûreler, kelimeler ve konular arasındaki uyum ve bağlantıyı ortaya koymayı amaçlar. Bu nedenle münâsebât ilmi daha genel bir kapsam taşırken, münâsebetü'l-Kur'ân yalnızca Kur'ân'ın iç yapısına odaklanır. Özellikle âyetlerin tertip ve düzeni açısından Kur'ân'ın mucizeliğini ortaya çıkarmayı hedefler. Ancak, âyet ve sûreler arasındaki bağlantıyı açıklamak oldukça değerli ve hassas bir iştir, çünkü Kur'ân'ın derinliklerinin çoğu, âyetlerdeki düzen ve bağlarla ilişkilidir.¹⁸²

Münâsebât ve tenâsüb kavramları, âyetler ve sûreler arasında icmal-tafsil, umumîlik-hususîlik, aklîlik-hissîlik gibi bağlantı türlerinden biri ile ya da sebep-müsebbeb, illet-mâlûl, benzerlik-zıtlık gibi zihinsel irtibatlarla anlam bağlantısını ortaya koymak için kullanılmaktadır. Münâsebâtü'l-Kur'an ifadesinin, Kur'ân'ın günümüzdeki tertibi ile yakın bağlantısı vardır. Âyetler ve sûreler arasındaki bağlantılar, eldeki mushaf tertibinin tevkîfi olduğu temelinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte esbâb-ı nüzul araştırmaları Hz. Peygamber ve sahabeden intikal eden rivayetlere

¹⁸⁰ Yılmaz, Mehmet Faik, *Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver*, md., DİA, Ankara, 2020, c. 31, s. 569, Bilgiz, Musa, *Âyetler ve Sûreler Arasında Münasebât (Said Havva Örneği)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992, s. 27.

¹⁸¹ Bkz. Şensoy, Sedat, "*Nazmü'l-Kur'ân*" md., DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 464-466.

¹⁸² Bilgiz, Musa, a.g.e. s. 27.

dayandığı halde ayetler ve sureler arasındaki ilişkilere dair bilgiler akla dayanmaktadır. Münâsebâtü'l-â-yât ve's-süvere dair görüşler oldukça geç bir dönemde (IV.-X. yüzyıl) ortaya çıkmış ve bu yöndeki açıklamalar daha çok dirâyet tefsirlerinde yer almıştır.

Âyetler ve sûreler arasında sistematik ilişkiler bulunduğunu savunan görüş, Kur'an'ın lafzı gibi tertibinin de mu'ciz olduğunu göstermeyi hedeflediği için münâsebâtü'l-â-yât ve's-süver konusu, i'câzü'l-Kur'ân ilmiyle de ilgilidir ve onun alt disiplini kabul edilmiştir.

Müfessirler genellikle, ilk bakışta birbiriyle bağlantısı yokmuş gibi görünen âyet grupları ve sûreler arasında varlığını düşündükleri ilişkileri ortaya çıkarmaya gayret etmişlerdir. Bunu yaparken de öncelikle her sûrenin ana temasını tespit edip ardından onu destekleyen yan faktörleri bulma ve bu faktörleri asıl maksada yakınlık veya uzaklık yönünden derecelendirme yoluna gitmişlerdir.

Bir âyetin içindeki münasebât, âyetin ifadeleri arasındaki münasebât ve âyetin başı ile sonu arasındaki münasebât olarak değerlendirilmiştir.

Sûreler arasındaki münasebâtın, âyetler arasındaki ilişkiye kıyasla çoğu zaman daha gizli kaldığı, ancak dikkatli bir analizle bu bağın ortaya çıkarılabileceği düşünülmüştür. Münâsebâtü'l-â-yât ve's-süver konusunu tefsir ilminin bir dalı olarak gören alimler olduğu gibi, bu yaklaşımı gereksiz bulan ve böyle bir disipline ihtiyaç olmadığını savunan tefsir alimleri de bulunmaktadır. Münasebâtı savunan İmam el-Bikai (v. 1480), Şâtibi (v. 1388), Zemahşeri (v. 1144) gibi müfessirler, Kur'an'daki tertibin mucizevi yönünü ortaya koymaya çalışırken, karşı görüşte olan Fahreddin Razi (v.1209), Şevkani (v. 1250) gibi müfessirler, bu tür bağlantıların Kur'an'ın temel mesajını anlamada zorunlu olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu farklı yaklaşımlar, tefsir geleneğinde önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur.¹⁸³

Kur'ân-ı Kerim'in tüm bölümleri birbirine bağlı ve uyumlu bir bütündür. Herhangi bir kısmını diğerlerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu, bir

¹⁸³ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, I, 131 vd.; Bikâî, *Nazmü'd-dürer*, Kahire, 1413/1992, I, 7, 18-55; Kara, Necati, *Burhânuddîn İbrâhim b. 'Omer el-Bikâ'î ve Tefsîrindeki Metodu*, Van 1994, s. 238-280; Yılmaz, Mehmet Faik, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebât* (Doktora Tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995; Nasr Hâmid EbûZeyd, *İlahî Hitabın Tabiatı* (trc. Mehmet Emin Maşalı), Ankara 2001, s. 198 vd.; Birişik, Abdülhamit "Kur'ân'da İç Bütünlük: Islâhî'nin Tefsir Yöntemi", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, sy. 11, İstanbul, 2001, s. 71-75; Yılmaz, Mehmet Faik, "Münâsebâtü'l-Â-yât ve's-Süver" md., *DİA*, Ankara, 2020, XXXI, 569-571.

organizmanın bütünlüğünü sağlayan damarlar, sinirler ve işlevsel sistemler gibi, Kur’ân’ın da anlam ve yapı açısından ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğunu gösterir.¹⁸⁴

2.5.1. Sûrenin Münâsebâtü’l-Kur’ân Bağlamında İncelenmesi

Sûrenin diğer sûrelerle münasebâtı ve kendi içindeki ayetlerle münasebâtı olmak üzere iki farklı bakışla incelenmesi faydalı olacaktır. Buna göre önce sûrenin bir önceki sûre olan Kur’an’ın 82. İnfitâr suresi ile münasebetine bakalım. İnfitâr sûresinin son âyetlerine dikkat etmek, bir sonraki sûre olan Mutaffifin sûresi ile münasebâtını tespitte önem arz etmektedir.

(ثُمَّ مَا آذْرِيكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ) “Evet, bildin mi nedir o ceza günü?”¹⁸⁵ Bu tekrarda iki nükte vardır. Birisi, korkutmayı desteklemek için tekittir/vurgudur. Biri de cennetliklere ait olan ile cehennemliklere ait olana ayrı ayrı işaret olmasıdır. Bundan sonra şöyle haber veriliyor: O din günü, o ceza günü (يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا) “O öyle bir gündür ki hiçbir nefis bir başkası için herhangi bir şeye malik olamaz”¹⁸⁶. Hiç kimse ne mümin ne kafir ne iyi ne kötü hiç kimsenin hesabına zerre kadar bir şey yapamaz. (O gün emir yalnız Allah’ındır)¹⁸⁷. O ne emrederse ancak o olacaktır. Onun için (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) “Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline!”¹⁸⁸ şeklinde sûreler arasında bir münasebât kurulmaktadır¹⁸⁹.

Allah Teala İnfitâr sûresinde şöyle buyurmaktadır: (وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ) “Hâlbuki üzerinizde muhakkak görevli muhafızlar, değerli yazıcılar vardır”¹⁹⁰. Burada amellerin cüziyyatı üzerine bir cezanın meydana gelmesi halinde gereğinin yapılması anlatılmaktadır. Bu durum (وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا) “Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz”¹⁹¹ ayetinde de ifade edildiği gibi amelleri ihmal etmez.

Sonra tehditlerinin şiddetini vurgulanır. Allah Teala bu hususta, (أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ) Onlar, o büyük günde -ki, işte o gün insanlar âlemlerin rabbinin (مُبْعُوثُونَ فِي يَوْمٍ عَظِيمٍ)

¹⁸⁴ Bilgiz, Musa, a.g.e., s. 27.

¹⁸⁵ İnfitâr, 82/18.

¹⁸⁶ İnfitâr, 82/19.

¹⁸⁷ İnfitâr, 82/19.

¹⁸⁸ Mutaffifin, 83/1.

¹⁸⁹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Sadeleştiren: İsmail Karaçam ve arkadaşları, İstanbul, ts., 9, 56.

¹⁹⁰ İnfitâr, 82/10-11.

¹⁹¹ Enbiyâ, 21/47.

*huzuruna çıkacaklar, diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?*¹⁹² buyurmuştur. İnfitâr ve Mutaffifîn Sûreleri, kıyamet günü, ilahi adalet ve insan amellerinin kaydedilmesi temalarını işler. Mutaffifîn Sûresi, ölçü ve tartıda hilekârlık gibi somut bir örnek üzerinden, adaletin ilahi düzenin merkezinde olduğunu vurgular. Her iki sûre arasındaki tematik ilişki, Kur'an'ın bütüncül mesajını anlamada önemli bir katkı sunar. Böylece sûrenin ilk ve son bölümleri, bireysel sorumluluk ile ilahi hesap gününün azameti arasında bir bağ kurar¹⁹³.

İkinci olarak sûrenin kendi içindeki âyetlerle münasebetine bakalım: (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) suresi, mufassal surelerdendir. Hz. Peygamber'in gece namazlarında okuduğu surelerdendir. İbn Mesûd'dan rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Peygamber'in namazlarında aralarında yakınlık bulunan iki sureyi birleştirdiği belirtilmektedir. Müslim'in nakline göre, Ebu Bekir b. Ebi Şeybe aracılığıyla Ebu Vâil'den gelen bu rivayette, Abdullah b. Mesûd, Peygamberimizin her rekâta okuduğu sureler arasında nazâir (birbirine benzer veya uyumlu) olanları tercih ettiğini ifade etmektedir. Bu, Peygamberimizin kıraat tercihinde anlam ve bağlam açısından bir uyum gözettiğini göstermektedir¹⁹⁴.

Sûrenin âyetleri arasındaki münasebâtın mevcudiyeti anlamında şu yaklaşım da önemlidir: Buna göre ilk âyet (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ)¹⁹⁵, ile son âyet (هَلْ تُؤْتُونَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?"¹⁹⁶ arasında bir münasebât olduğu ifade edilmektedir¹⁹⁷.

Sûrenin başka sûrede geçen âyetlerle münasebâtı incelendiğinde, Allah Teâlâ ölçü ve tartıyı tâm olarak yapmayı emrederek birçok âyet-i kerime'de bu konuyu bildirmiştir: «Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tâm tutun. Ve dosdoğru ölçekle tartın. Bu, daha hayırlıdır. Ve netice itibarıyla daha güzeldir.»¹⁹⁸. «Ölçüyü, tartıyı da tâm ve doğru

¹⁹² Mutaffifîn, 83/4-5.

¹⁹³ Sekafî, Ahmed b. İbrahim b. Zübeyr, *el-Burhân fî Tenâsibi Suveri'l-Kur'ân*, thk. Saîd b. Zübeyr el-Fellâh, Tunûs, 1429, s. 204.

¹⁹⁴ Tarhûnî, Muhammed b. Rızık, *Mevsûa Fadâilu Suver ve Âyâtî'l-Kur'ân*, Riyad, 1414, II, 235.

¹⁹⁵ Mutaffifîn, 83/1.

¹⁹⁶ Mutaffifîn, 83/32.

¹⁹⁷ Suyûtî, Celaluddin, *Merâsîdu'l-Metâli' fî Tenâsibü'l-Mekâti' ve'l-Metâli'*, nşr. Abdulmuhsin b. Abdilaziz el-Asker, Riyâd, 1426, s. 79.

¹⁹⁸ İsrâ, 17/35.

yapın. Biz, kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.»¹⁹⁹. «Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın.»²⁰⁰.

‘Kur’an’da Hz. Şuayb’ın, kavmini ölçü ve tartıyı doğru yapmaya, insanlar arasında adaleti gözetmeye, haksızlıkta bulunmamaya, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmamaya (el-A‘râf 7/85-86, 90; Hûd 11/84-86; eş-Şuarâ 26/181-183) davet ettiği; uyarıları dikkate almadıkları takdirde Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût peygamberlerin kavimlerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelebileceği konusunda onları uyardığı haber verilir²⁰¹.

2.6. Vücûh ve Nezâir

Sözlükte “*yüz, bir nesnenin karşısında olan şey, ön, önde olan*” anlamlarındaki “*vech*” kelimesinin çoğulu olan “*vücûh*”, bir Kur’ân ilmi olarak dini literatürde yerini almış bir kavramdır. Nezâir ise “*bir şeyin dengi, benzeri, aynısı*” anlamındaki “*nazîre*” kelimesinin çoğulu olan bir Kur’an kavramıdır. Karakterleri, söz ve davranışlarındaki üstünlükleriyle birbirine benzeyenlere de nezâir denilmektedir. Hz. Peygamber’in namazlarda okuduğu yirmi kısa sure, Abdullah b. Mes‘ûd tarafından nezâir olarak adlandırılmıştır. Bu isimlendirme nazîre kelimesinin sözlük anlamıyla ilgili görülmüş ve bu surelerin uzunluk bakımından birbirine yakın olmasıyla açıklanmıştır.²⁰²

Kur’an’da aynı lafzın farklı yerlerde değişik anlamlarda kullanılması vücûh(çok anlamlı kelimeler), bir lafzın anlamlarından sadece birinin başka ayetlerde tekrarlanması ise nezâir(eş anlamlı kelimeler) olarak isimlendirilebilir. Bilindiği kadarıyla vücûh ve nezâir kavramlarını ilk tanımlayan İslam bilginlerinden olan Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî (v. 597/1201) ve Kâtib Çelebi(v. 1657)’ye göre her iki kavram da “*harekesi ve lafzı aynı olan bir kelimenin farklı yerlerde farklı mânalara gelmesi*” anlamını ifade eder. Bu kelimelerin kullanıldığı her yerde aynı olan lafızlarına nezâir, bunların birbirinden farklı olan manalarına da vücûh denir. Buna göre nezâir lafızlara, vücûh manalara verilen addır²⁰³.

¹⁹⁹ En’am, 6/152.

²⁰⁰ Rahman, 55/9.

²⁰¹ Ümit, Mehmet, *Şuayb*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2010, İstanbul, c. 39, s.223.

²⁰² Mertoğlu, M. Suat, “*Vücûh ve Nezâir*”, md., DİA, İstanbul, 2013, c. 43, s. 141-143.

²⁰³ Mertoğlu, M. Suat, “*Vücûh ve Nezâir*”, md., DİA, İstanbul, 2013, c.43, s. 141-143. Detay bilgi için bkz. Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve’n-Nezâ’ir*, nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dübey, 1427/2006, s. 19,

2.6.1. Sûrenin Vücûh ve Nezâir Bağlamında İncelenmesi

Mutaffifin Sûresi'ne ilişkin olarak Vücûh ve Nezâir'e dair tespit edilen kelimeler şunlardır:

(الدين) İbnu'l-Cevzî ve Sa'lebî'ye göre din, “ceza/karşılık” manasındadır. İbnu'l-Cevzî(v. 1201) ve Sa'lebî(v.1035), buna şu ayetleri istişhâd etmektedir: **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** “Din gününün sahibi”²⁰⁴, **هَذَا يَوْمَ الدِّينِ** “Bu din günüdür”²⁰⁵, **الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ** “Onlar din gününü yalanlayanlardır”²⁰⁶. Bu ayetlerde “din” kelimesinin “hesap günü” anlamına geldiği hususunda alimler arasında görüş birliği vardır.

Tefsir alimlerine göre “din” kelimesi, “hesap” ve “karşılık” anlamındadır. Taberi, **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** “Din gününün sahibi” ayetindeki “din” kelimesinin, amellerin karşılığı olarak verilen “hesap” ve “karşılık” olarak tevil edildiğini ifade etmektedir²⁰⁷. Mukâtil'e göre Mutaffifin 11. ayetindeki “ed-din” kelimesi, “hesap günü” anlamındadır²⁰⁸.

(البر) Mukâtil'e göre **إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبَارِ لَفِي عَيْنَيْنِ** ayetindeki “el-berr” kelimesi, “taat, itaat” anlamındadır²⁰⁹.

(الكتاب) “Kitap”, âdem oğlunun amelleri demektir. **إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبَارِ لَفِي عَيْنَيْنِ** âyetinde de “kitâb” kelimesi, âdem oğullarının amelleri anlamındadır²¹⁰.

2.7. Fezâilu'l-Kur'ân

“Fezâilü'l-Kur'ân”, Kur'ân'ın üstünlüklerini, bütünü ya da bazı sure veya ayetlerini okuyan, öğrenen, öğreten, dinleyen, ezberleyenler ile birlikte hükümlerini hayatın pratiklerine aktaranların elde edeceği sevapları, bazı sure ya da ayetlerinin şifalı olduğuna ilişkin ayet ve hadislerde kaydedilen bilgileri ifade etmek için İslami

77; Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 190-201; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 121-139; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 184-185; Güven, Şahin, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, İstanbul, 2005, s. 174-175; Karagöz, Mustafa, “*Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci*”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (ed. Bilal Gökör v.dğr.), İstanbul, 2009, s. 441-475.

²⁰⁴ Fatıha, 1/4.

²⁰⁵ Sâffât, 37/20.

²⁰⁶ Mutaffifin, 83/11.

²⁰⁷ Kar'âvî, Süleyman b. Salih, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim Dirâse ve Mevâzin*, Riyad, 1990, s. 326.

²⁰⁸ Kar'âvî, a.g.e., s. 323.

²⁰⁹ Kar'âvî, a.g.e., s. 315.

²¹⁰ Ehlu, Abdulaziz Seyyid, *Kâmûsu'l-Kur'ân ev Islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, 1983, s. 401.

literatürde yer alan bir kavramdır. “Fezâilü'l-Kur'ân” kavramına alternatif olarak “sevâbü'l-Kur'ân” ve “menâfiu'l-Kur'ân” kavramları da kullanılmıştır.²¹¹

Kur'an'ın bütünüyle Allah kelâmı olduğu gerçeğini temel alarak, âyetler arasında herhangi bir fazilet veya değer farkı bulunmadığını savunan âlimler olmuştur. Bununla birlikte, birçok âlim, temel anlamda âyetler arasında bir değer farkı bulunmadığını kabul etmekle birlikte, bazı durumların âyetlerin fazileti konusunda farklılık oluşturabileceğini ifade etmişlerdir. Bu âlimlere göre, hal ve şartlar, zaman ve mekân, okuyanın ihtiyaçları ya da ilgili âyetin konusunun taşıdığı önem ve şeref gibi faktörler, âyetler arasında göreceli bir fazilet farkı doğurabilir. Bu görüş, Kur'an'ın değişmez ilahi bütünlüğünü korurken, aynı zamanda farklı bağlamların ve durumların dikkate alınmasını öne çıkarır.

Fâtiha Sûresi'nin yanı sıra Yâsîn, İhlâs, Muavvizeteyn ve Fâtiha'dan sonraki yedi uzun sûrenin faziletleriyle ilgili hadislerde, bu sûrelerin çeşitli yönlerden taşıdığı özel öneme dikkat çekilmiştir. Ayrıca, Bakara Sûresi'nin Âyetü'l-Kürsî olarak bilinen 255. ayeti, 201. ayeti ve 285-286. ayetleri; Haşr Sûresi'nin son üç ayeti gibi, dua, zikir ve tesbih mahiyetindeki birçok ayet hakkında da faziletlerine dair hadisler rivayet edilmiştir. Bunun yanı sıra, Kur'an'a olan ilgiyi artırma niyetiyle, bazı sûrelerin üstünlükleri hakkında uydurma hadisler de ortaya atılmıştır. Bu durum, hadislerin doğruluğunu dikkatle değerlendirme gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu tür rivayetler hem Kur'an'ın genel fazileti hem de bazı sûre ve âyetlerin özel önemine dair algıyı şekillendirmiştir.

İmam Şâfiî(v. 820)'nin “Menâfi'u'l-Kur'ân” adlı eseri, bu alanda yapılan ilk müstakil çalışma olarak anılmaktadır. Bu konuda birçok müstakil kitap yazılmış olmakla birlikte Kur'an ilimlerine dair geniş kapsamlı eserler içinde çoğunlukla “Fezâilü'l-Kur'ân” başlığı altında bu konudaki rivayetler kaydedilmiştir. Tefsir kitaplarında da müfessirin metoduna göre sûrelerin başında veya sonunda tefsiri yapılan sureyle ilgili fezâil hadislerine yer verilmiştir²¹².

²¹¹ Aydemir, Abdullah, *Fezâilü'l-Kur'ân*, md., DİA, İstanbul, 1995, c.12, s. 532.

²¹² Aydemir, Abdullah, “*Fedâilu'l-Kur'an*”, md., DİA, İstanbul, 1995, XII, 532-534. Konu ile ilgili bilgi için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, İstanbul, 1992, III, 128, 242; Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünenü'd-Darimî*, İstanbul, 1992, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, I, 6, 34, “Salât”, 171; Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, İstanbul, 1992, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 19, 21, 34; Müslim, İbn Haccac Ebu'l-Hüseyn Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, İstanbul, 1992, *Müsâfirîn*, 232, 234; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul, 1992, “Muqaddime”, 16; Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve, *Sünenü't-Tirmizî*, I-IV, İstanbul, 1992,

2.7.1. Sûrenin Fezâilu'l-Kur'ân Bağlamında İncelenmesi

Mutaffifin sûresinin fazileti ile ilgili bir rivayet tespit edebildik. Oda şudur:

“Her kim (وَيَلِّ لِلْمُطَفِّينَ) Mutaffifin suresini (virdolarak) okursa, Allah Teala cennette ona [رحيق مَخْتُوم] el değmemiş saf bir içecekten içirir”²¹³. Bu rivayet, sahih hadis kaynaklarında geçmemektedir. Muhtemelen Allah’ın Rasulü’ne “el değmemiş saf içeceğin [رحيق مَخْتُوم] ne olduğu sorulduğunda “Cennetin nehri, suyu/ عُذْرَانُ الْجَنَّةِ” buyurmasından²¹⁴ hareketle Mutaffifin sûresinin okunması için uydurulmuş olabilir. Bu rivayetin batıl rivayetlerden olduğu, Musannef isimli kaynakta müfred konu başlığı altında garip rivayet olduğuna ilişkin değerlendirmeler vardır. Bu hadisi İbn Merduyye(v. 1428), Ebu Ümeyye Muhammed b. İbrahim hadisinden rivayet etmiştir²¹⁵. Bu hadisin mevzu/uydurma olduğu ifade edilmiştir²¹⁶.

İlgili kaynaklarda surenin faziletlerine ilişkin bilgiler son derece sınırlıdır.

Bu rivayetlere ilaveten şu konuyu da ele almak gerekir: İslam dünyasında Osman b. Affan’ın şehit edilmesinden sonra siyasi farklılıklar zuhur etmiş ve çeşitli fırka ve hiziplerin zuhuruna sebep olduğu gibi, bu fırka ve hiziplerin, görüşlerini teyit etmek maksadiyle çeşitli konularda hadis uydurmalarına da yol açmıştır.²¹⁷ Mevzu hadislerin en çok tefsir alanında arttığı görülmektedir. İbn Teymiyye(v. 1328) tefsirlerde mevzu hadislerin hayli çok olduğunu ve Sa’lebi(v. 1035), Vahidi(v. 1074), Zemahşeri(v. 1144) gibi alimlerin rivayet ettikleri hadislerin uydurma olduğunu ancak Begavi’ye(v. 1085) gelince onun tefsirinin mevzu hadislerden ve bid’at olan görüşlerden koruduğunu belirtmiştir.²¹⁸

Tefsirlerde yer alan surelerin faziletine dair uydurma hadisler, yaşandıkları dönemin kültürel ve dini atmosferiyle ilişkilendirilebilir. Bu hadislerin, halkı Kur’an’a

“Sevâbü'l-Kur’ân”, 14, 15; Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed Ahmed Ensârî, *el-Vecîz fî Fezâ’ili'l-Kitabi'l-Azîz*, nşr. Alâeddin Ali Rızâ, Kahire, 1412/1991; Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, I, 432-456; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 1113-1143.

²¹³ Beydavî, Nasuruddin Abdullah b. Ömer, *Tefsîru'l-Beydâvî: Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te’vîl*, Daru'l-Fikr, 1982, II, 583; Dûserî, Munîre Muhammed Nâsır, *Esmâ Suveri'l-Kur’ân ve Fazâiluhe*, Kahire, 1426, s. 531.

²¹⁴ Müstağfirî, Hafız Ebi'l-Abbas Cafer b. Muhammed, thk. Ahmed b. Faruk es-Selûm, *Fazâilu'l-Kur’ân*, Beyrut, 2006, s. 663.

²¹⁵ Müstağfirî, *Fazâilu'l-Kur’ân*, s. 663, 4. Dipnot.

²¹⁶ Dûserî, *Esmâ Suveri'l-Kur’ân ve Fazâiluhe*, s. 531.

²¹⁷ Koçyiğit, Talat, *Mevzu Hadislerin Zuhuru*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1967, XV, s. 13

²¹⁸ Sancaklı, Saffet, *Surelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği*, İslami Araştırmalar Dergisi, 2001, c. 14, s.1, (21, 22, 23. Dipnot).

yönlendirme ve ona daha sıkı sarılmalarını sağlama amacıyla bazı kişiler tarafından uydurulduğu ifade edilmiştir. Örneğin, surelerin faziletine dair uydurma rivayetlerin kaynağı olarak gösterilen Ebu İsmâ Nuh b. Ebi Meryem el-Mervezi (v. 173/789), bu hadisleri nereden aldığı sorulduğunda, halkın Kur'an'dan uzaklaştığını, fıkıh ve megazi gibi konularla daha çok ilgilendiğini belirtmiştir. Kendisi, bu durum karşısında Allah rızası için bu hadisleri uydurduğunu itiraf etmiştir. Bu açıklama, dini mesajların yaygınlaştırılması adına yapılan bu tür girişimlerin, zamanla sahih bilgilerle karışmasına yol açtığını göstermektedir.²¹⁹ İyi niyetle de olsa bu hadisler tefsir kültürüne zarar vermektedir.

2. 8. Sûredeki Belâği Unsurlar

Sözlükte masdar olarak “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamına gelen belâgat kelimesinin, “ulaşmak, olgunlaşmak, erginlik çağına varmak” anlamına gelen bulûğ kelimesi ile ilintili olduğunu kaydeden kaynaklar olsa da bu ilintileme zorlama bir yorum olarak görülmüştür. Bir tefsir ilimleri kavramı olarak ise, “meleke” ve “ilim” anlamlarında kullanılmıştır. Meleke anlamında belâgat, “sözün, fasih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olması” anlamında kullanılmıştır. Başka bir anlatımla bir görüşün sözlü ya da yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir.²²⁰

“*O insanı yarattı ve ona beyânı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti*”²²¹ ayetinde, belâgatın potansiyel olarak insanın doğuştan getirdiği bir meleke olduğuna işaret edilmektedir. Buradan belâgatın ilim sürecine evrilmeden evvel meleke olarak şair, yazar, hatip ve hatta halkın dilinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Belâgat kavramları olarak kabul edilen teşbih, mecaz, istiare, takdim, tehir, cinas, mutabakat gibi edebî sanatların her dilde ve kültürde kullanılması, bu tespiti destekleyen bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam öncesi Câhiliye döneminde sözlü edebiyatın dolayısı ile de belâgatın meleke olarak oldukça gelişmiş olması bu tespitinin bir başka güçlü kanıtıdır.²²²

Bu süreçte belâgatın farklı tanımları yapılmıştır. Buna göre İbnü'l-Mukaffa'a (v. 757) belâgatı, sözü herkesin kolay kolay söyleyemeyeceği tarzda söylemek olarak tanımlamıştır. Câhiz(v. 869) ise, lafızla anlamın güzellikte birbiriyle yarışmasıdır.

²¹⁹ Sancaklı, Saffet, *a.g.e.*, s, 136

²²⁰ Kılıç, Hulusi, *Belâgat*, md., DİA, İstanbul, 1992, c. 5, s. 380.

²²¹ Rahmân, 55/3-4.

²²² Kılıç, Hulusi, *Belâgat*, md., DİA, İstanbul, 1992, c. 5, s. 380.

Başka bir anlatımla anlamdan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de anlamın zihne hızlıca ulaşması olarak tanımlamıştır²²³. Rummânî(v. 898) de, anlamı güzel ve uygun ifadelerle zihinlere ulaştırmak olarak tanımlamıştır²²⁴.

Sûrenin Belâği unsurlar açısından incelenmesine gelince;

“Mutaffifin Sûresi, kısa bir sûre olması bakımından belâgat olarak da sınırlı bir içeriğe sahiptir. Sûrenin belâgatına ilişkin kelime ve kavramlar şunlardır:

1- Tenkîr/nekrelik, belirsizlik (التنكير), tehvîl/korkutma (للتهويل) ve tefhim/bildirme (التفخيم), büyültme, yüceltme içindir. Burada (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّينَ) “veyl” kelimesi nekredir, korkutma ve bildirme fonksiyonuna sahiptir. (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّينَ) “Eksik ölçüp tartanların vay haline” âyeti, söze en etkili giriş biçimlerinden biri olan konuyla alakalı bir cümleyle başlamıştır. Böylece muhatabın dikkatini çekmeye yönelerek berâat-i istihlâl sanatına yer verilmiştir.²²⁵

2- Ayetteki يستوفون ve يخسرون ifadeleri arasında bir uyum vardır. Buradaki uyum, belagat terminolojisinde “طباق/طباق” olarak isimlendirilmektedir²²⁶.

(يخسرون) “Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttiklarında ise haksızlık ederler”.

(يستوفون) “Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler”.

3- Bu âyette de mukabele sanatının mevcudiyetinden söz edilmektedir. Bir başka ifadeyle mukabele, iki âyeti içerik olarak karşılaştırmak anlamındadır²²⁷.

²²³ Câhız, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, thk. M. Abdusselam Harûn, Mısır, 1975, I, 115.

²²⁴ Rummânî, *en-Nüket fi 'l-câzi 'l-Ḳur'ân* (Şelâşü Resâ'il fi 'l-câzi 'l-Ḳur'ân içinde), nşr. M. Halefullah-M. Zağlûl Sellâm), Kahire, 1955, s. 69.

²²⁵ Tekin, Ahmet- Mırık, İlhan Okşan, *Mutaffifin Suresinin Belagat Açısından İncelenmesi*, 4th International Eurasia Scientific Research And Innovation Congress, Azerbaycan, 2024, s. 304.

²²⁶ Tıbâk (الطباق) kelime olarak, iki şeyi birbirine eşit hâle getirmek, birleştirmek, yapıştırmak anlamlarındadır (İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, X, 209-211). Bir bedî sanatı olarak, iki zıt manayı aynı anda bir arada kullanmaktır. Diğer bir ifadeyle aralarında tezat ve tekabül bulunan şeyleri aynı kelimada cem etmektir (Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu 'l-Vâdiha*, İstanbul, 1984, s. 281; Aktaş, Hasan, *Modern Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, İstanbul, 2002, s. 53). Tıbâk sanatı, “tezâd”, “tatbîk”, “tekâfü”, “mutâbaka” ve “mukâseme” olarak da adlandırılır (Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu 'l-Vâdiha*, s. 281).

²²⁷ Mukâbele (المقابلة) kelime olarak, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak, iki şey arasındaki benzerlik ve farklılıkları görmek için karşılaştırma yapmak veya yüz yüze getirme anlamlarına gelmektedir (Râzî, *Muhtâru 's-Sihâh*, s. 458; Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenke, *el-Belâğatu 'l-'Arabîyye*, Beyrut, 1996, II, 378). Bir bedî sanatı olarak ise “mukâbele”; önce iki veya daha fazla manayı bir araya getirmek daha sonra da sırasıyla bunların karşılıklarını zikretmektir (Kazvînî, Hatîb Celâluddin Muhammed b. 'Adirrahmân, *el-İzâh fi 'Ulûmi 'l-Belâğa, el-Me'ânî el-Beyân el-Bedî*, nşr., İbrahim Şemsüddin, Kahire, 1424/2003, II, 485-487; Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru 'l-Belâğafi 'l-Me'ânî ve 'l-Beyân ve 'l-Bedî*, Beyrut,

المقابلة بين حال الفجار و الأبرار- (كلاً إن كتاب الفجار ... و كلاً إن كتاب الأبرار لفي علّيين...)

(... (كلاً إن كتاب الفجار ... “Doğrusu şudur ki, günahkârların yazısı muhakkak siccindedir”.

(كلاً إن كتاب الأبرار لفي علّيين) “Hayır, hayır! Şüphe yok ki erdem sahiplerinin kaydı illiyyindedir”.

4-Tefhîm ve ta’zîm, ebrârın mertebeleri içindir. التفخيم و التعظيم لمراتب الأبرار

(وما أدراك ما عليون ؟) ayetinde, soru yöntemiyle “illiyyûn” kelimesi açıklanmakta ve ta’zim edilmektedir.

5- Bu âyette bir edebi sanat olarak cinas söz konusu edilmiştir. Cinâs, bir edebiyat terimi olarak iki lafzın manaları değişik olmasına rağmen telaffuz ve yazıda birbirine benzemesidir²²⁸. Cinas-ı iştikak ise, kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır²²⁹. Bir başka ifadeyle aralarında cinâs bulunan kelimeler iştikak yönünden birleşirse, buna cinâs-ı iştikak denir²³⁰. (فليتأنفس المتأنسون) ayetinde, “tenâfese” kelimesi kök harfleri itibariyle aynı olarak tekrar edilmiştir. جناس الإشتقاق-فليتأنفس المتأنسون).

6-Terim olarak itnâb, bir gayeye binâen lafzın manadan fazla olması demektir. Bir başka ifadeyle itnâb, insanların alışık olduğu lafızlardan daha fazla lafızla ancak haşve/gereksiz doldurmalarından ve tatvîle/gereksiz uzatmalardan kaçmaksızın maksadı ifade etmektir²³¹.

الإطناب بذكر أوصاف - (إن الأبرار لفي نعيم على الأرائك ينظرون تعرف في وجوههم نصره النعيم)

“İyiler elbette nimet içindedirler” (إن الأبرار لفي نعيم)

“تعرف في وجوههم نصره النعيم) “Îlâhî lütufların sevincini yüzlerinden okursun”.

7-Bir belâgat ıstılahı olarak vech-i şebeh, belirli bir maksat için aralarında bir veya daha fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğere benzetmek şeklinde

1999, s. 367; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmu'l-Belâğa*, Beyrut, 1984, s. 299; Ali el- Cârîm ve Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, s. 285; Meydânî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye*, II, 378; Bolelli, Nusrettin, *Belagat Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, İstanbul, 2015, s. 340.

²²⁸ Çelebi, Rabiha- Hacimüftüoğlu, Nasrullah, *Teshilü'l-Belâğa*, İzmir, 1996, s. 39. Cinâs kelimesi iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelir. Bir edebiyat terimi olarak; manaları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer olan iki veya daha fazla kelimenin nazım ve nesirde bir arada kullanılmasına cinâs denir (Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, s. 406).

²²⁹ Bulut, Ali, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi'*, İstanbul, 2013, s. 304.

²³⁰ Bolelli, *Belagat, Me'ani, Beyan, Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, s. 428.

²³¹ İbnu'l-Esrîr, Ebû'l-Feth Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, nşr. Ahmed el-Hûfî-Bedevî Tabâne, Kahire, tsz, II, 120.

tanımlanır²³². Benzetme edatı ve benzetme yönünün (vech-i şebeh) birlikte hazfedildiği teşbihtir²³³. (ختامه مسك) ayetinde, bir teşbih yapılmaktadır. Bu teşbihte benzetme edatı ile benzetme yönü birlikte hazfedilmiştir. Âyette miskin iyi ve neşeli yönü yani edat ve benzetme yönü hazfedilmiştir. Böylece teşbih belîğ olmuştur.

8- Sûrenin son üç ayetinin, “gülmek / يضحكون, bakmak / ينظرون , yapmak/ يفعلون anlamındaki kelimelerle bittiği görülmektedir. Kur’an literatüründe buralara fasıla adı verilmektedir. Âyetlerdeki fasılların fonetik olarak uygunluk arz ettiği de anlaşılmaktadır. Sonuç itibariyle Mutaffifin Sûresi’nin belâgat yönü bu şekilde özetlenebilir²³⁴.

²³² Kazvîni, *el-İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa, el-Me’ânî el-Beyân el-Bedî’*, s. 164; Saraç, M.A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi “Belâgat”*, İstanbul, 2010, s. 129; Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 219.

²³³ Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 237.

²³⁴ Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsir*, Beyrut, 1981, III, 535.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUTAFFİFİN SÛRESİ'NİN KONULU SÛRE TEFSİRİ

3.1. Mutaffifîn Sûresi'nin Metni

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ (۱) الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (۲) وَإِذَا كَالُواهُمْ أَوْ وَرَوُوهُمْ يُخْسِرُونَ (۳) أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ (۴) لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (۵) يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۶) كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ لَفِي سِجِّينٍ (۷) وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ (۸) كِتَابٌ مَّرْفُومٌ (۹) وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ (۱۰) الَّذِينَ يُكذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ (۱۱) وَمَا يَكذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (۱۲) إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ (۱۳) كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۱۴) كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ (۱۵) ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ (۱۶) ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهٖ تُكذِّبُونَ (۱۷) كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ (۱۸) وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ (۱۹) كِتَابٌ مَّرْفُومٌ (۲۰) يُشْهَدُهُ الْمَقْرَبُونَ (۲۱) إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ (۲۲) عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ (۲۳) تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ (۲۴) يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَّخْتُومٍ (۲۵) خِتْمُهُ مَسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (۲۶) وَمِرَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ (۲۷) عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمَقْرَبُونَ (۲۸) إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَصْحَكُونَ (۲۹) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (۳۰) وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ (۳۱) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ (۳۲) وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَفَظِينَ (۳۳) فَالْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَصْحَكُونَ (۳۴) عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ (۳۵) هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (۳۶)

3.2. Mutaffifîn Sûresi'nin Meâli

1) Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! 2) Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. 3) Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar. (4,5,6) Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı? 7) Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak “Siccîn”dedir. 8) “Siccîn”in ne olduğunu sen ne bileceksin. 9) O, yazılmış bir kitaptır. (10,11) O gün yalanlayanların; hesap ve ceza gününü yalanlayanların vay hâline! 12) Onu, ancak her azgın, günahkâr kimse inkâr eder. 13) Ona âyetlerimiz okununca, “Eskilerin masalları” der. 14) Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır. 15) Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır. 16) Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir. 17) Sonra da onlara, “Yalanlamakta olduğunuz işte budur” denecektir. 18) Hayır (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı “İllyûn”dadır. 19) “İllyûn”un ne olduğunu sen ne bileceksin. 20) O, yazılmış bir kitaptır. 21) Ona, Allah’a yakın olanlar şahit olur. 22) Şüphesiz iyi kimseler, Naîm cennetindedirler. 23) Koltuklar üzerinde, (etrafi) seyrederek. 24) Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün. 25) Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. 26) Onun

(içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar. 27) O içeceğin katkısı tesnimdir. 28) Bir pınar ki, Allah'a yakın olanlar ondan içerler. 29) Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. 30) Mü'minler yanlarından geçtiğinde, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı. 31) Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülüşe gülüşe dönüyorlardı. 32) Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı. 33) Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi. 34) İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülerler. 35) Koltuklar üzerinde (etrafı) seyrederek. 36) Nasıl, kâfirler yapmakta olduklarının karşılığını buldular mı?²³⁵

3.3. Mutaffifin Sûresi'nin Tefsiri

"Ankebut" sûresinden sonra Mekke'de nâzil olan Mutaffifin sûresi, "et-Tatfif" sûresi olarak da anılmaktadır. Otuz altı ayetten oluşan sûrenin ilk ayeti, "mutaffifin" kelimesiyle başladığından dolayı sûre böyle isimlendirilmiştir. Mutaffifin sûresinde, takva sahibi kimseler ile birlikte suçlu ve insan haklarını ihlal eden kişiler hususundaki ahirete yönelik ahkamı ve müjde ile tehditleri kapsadığından dolayı, kendisinden önceki İnfitâr sûresi ile aralarında çok önemli bir münasebet vardır. Mutaffifin sûresinin içeriği şöyle özetlenebilir:

1. Alış-verişlerinde doğru ve adaletli davranmayanları tehdit etmek ve söz konusu kişilerin amel yani uygulama durumlarını ortaya koymak.
2. Suçlu kimselerin tehlikelerine uğramış iyi insanları, kazanacakları nimetlerle müjdelemek.
3. Ahirette de Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olarak yaşayan kişilerin o suçlulara bakarak nasıl cezalandırılacaklarına şahit olacaklarını açıklamak²³⁶.

²³⁵ *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 675- 676

²³⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, 'Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri', c.8, s.3988.

3.3.1. Âyetlerin Tefsiri (1-5.)

Ölçü ve Tartıyı Eksik Yapanlar

Bu sûrede ölçü ve tartıyı eksik yapmanın çirkinliğine dikkat çekilmiştir. Bencillik ve başkalarını aldatma gibi ahlaka aykırı duygu ve davranışlar, İslam ahlakı açısından kınanmış ve hoş karşılanmamıştır. Ölçü ve tartının adaletle yapılmasını emreden başka âyetler de vardır²³⁷. Söz konusu âyetler, belirli ilahi emirlerin yerine getirilmemesi durumunda hem dünyada Allah'ın kınamasına uğramanın hem de ahirette şiddetli bir azaba maruz kalmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.

Mutaffifin sûresi ilk âyetlerde hilekârların ne kadar aşağılık olduğu belirtiliyor ve hainlikleri ortaya konuluyor. İlk âyette yer alan veyl kelimesinde büyük bir tenbih ifadesi vardır. Bu günahın sonunda hem dünyada hem ahirette helak olma, yok olma cezası vardır.²³⁸ Veyl kelimesi, tenkîr/nekrelîk, belirsizlik, tehvîl/korkutma ve tefhim/büyütme, yüceltme için de kullanılmıştır. Burada "veyl" kelimesinin nekre olarak gelmesi, korkutma ve bildirme fonksiyonuna sahiptir. Buna göre âyetin anlamı: "Vay haline ölçüde ve tartıda hile yapanların" şeklinde olmaktadır. "Veyl" kelimesi özellikle Cehennem azabını ifade eden terimler arasında önemli bir yere sahiptir. İmam Ahmed(v. 694) ve Tirmizi(v. 892)'nin Ebu Said(v. 694)'den naklettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.), "Veyl, cehennemde bir vadidir; kâfir oraya düşerken kırk yıl boyunca aşağıya doğru düşer" şeklinde buyurmuştur. Diğer hadislerde "Veyl", iki dağ arasındaki bir vadi veya Cehennemde irinden oluşmuş bir bölge olarak tanımlanmıştır. Ragıb(v. 1108)'ın *Müfredat* eserinde, "Veyl" çirkinlik, kötü bir durum ya da pişmanlık anlamına gelir. Alûsi, "Veyl" kavramının Cehennem bağlamında kullanılmasıyla ilgili, bunun şer'i bir isimlendirme olduğunu, ancak kelimenin Cehennemde bir vadi ismi olmasının mütevatir (kesin) bir bilgiye dayanmadığını belirtir. Ayrıca, bu kullanımın lügat açısından örfleşmediğini ve daha çok mecazi bir anlam taşıdığını ifade eder. Sonuç olarak, "Veyl" kelimesi Türkçe'ye "vay haline" olarak çevrildiğinde anlamın tam olarak karşılanamadığı, ancak kelimenin lügat ve şer'i bağlamına bir ölçüde işaret edildiği anlaşılmaktadır. Bu kelime, hem Cehennem azabının şiddetini vurgulayan bir

²³⁷ Bkz. En'âm 6/152; İsrâ 17/35; Rahmân 55/8-9.

²³⁸ Bikai, *Nazmü'd-Düerer*, Kahire, 1480, c. 8, s. 311.

uyarı hem de azabı hak edenlerin konumunu belirten bir ifade olarak yorumlanmaktadır.²³⁹

2-3. âyetlerdeki açıklamaya göre mutaffifin “*alırken fazla alanlar, verirken eksik ölçenler*” manasına gelir. Razi, bu âyetlerde iki tarafın da adaletsizliğine dikkat çeker: alırken tam ölçüp tartar ancak birşey verirken fazlasıyla almak ister. Bu kişilerin kalpleri dünya sevgisiyle dolmuş ve ahireti unutmuştur. Ölçü ve tartıda yapılan hilekarlık, sadece bireysel haksızlık değil toplumsal düzeni bozan bir davranıştır. Allah’ın bu âyetleri göndermesi toplumsal haklara önem verdiğini gösterir. Bu ilahi emire uymak aynı zamanda ibadettir. Dürüstlük hem dünyevi hem de uhrevi mutluluk için vazgeçilmezdir.²⁴⁰

Mutaffifin, ölçüyü doğru yapmayanlar, tartıda insanlara haksızlık yapanlar anlamlarına gelir. Bu hastalığın en temel nedenlerinden biri dünyayı sevmek ve parayı toplamaktır. Bu, en büyük günahlardan biridir ve yüzlere bakılmayacak hale getirir.²⁴¹

1-3. âyetler, sadece ticari muamelelerle sınırlı olmayıp, her bireyin maddi mal varlığıyla ilgili haklarını ve sorumluluklarını içeren, aynı zamanda pratik ve ahlaki açıdan sosyal ilişkilerin tüm yönlerine değinen bir kapsamı ifade etmektedir. Bu âyetler, insan ilişkilerinde adalet, doğruluk ve dürüstlük gibi evrensel değerlerin de altını çizmektedir.²⁴²

3. âyette geçen ‘mikyal’ kelimesi, bir şeyin dolu olmasına yakın, az miktarda eksiklik ve hilekarlık, sahtekarlık, cimrilik, azaltmak ve tamamını vermemek anlamlarına gelir. Mikyâl ve mizan kelimelerinin seçilmesinin sebebi ise bu kelimelerde bir şeyin çok az çalınması ve cimrilik anlamı taşımasından dolayıdır. Bu hastalıkta olan kişiler kimseyi dikkate almazlar, korkmazlar ve bu huydan asla vazgeçmezler.²⁴³

Vezen ve keyl kelimelerinin ikisinin de kullanılması her türlü ölçme işinde olabileceğini anlatmak içindir. Allah, Kur’an-ı Kerim’de göklerin ve yerin ayakta duruşunun bir ölçü ve denge ile olduğunu belirtir. Herşey hak ve adalet ile olur. Doğru ölçme, öncelikle adalet ve dürüstlük anlayışının bir yansımasıdır. Bu hem ruhsal

²³⁹ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, c. IX, s. 61.

²⁴⁰ Râzî, a.g.e., 376-377.

²⁴¹ Bikai, a.g.e., s. 311.

²⁴² Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, İstanbul, 2015, s.1425

²⁴³ Bikai, a.g.e., 312-313.

doğruluğu hem de hakka dayalı bir yaklaşımı gerektirir. Kalp ve vicdanlarda doğruluk yoksa denge de olmayacaktır. Çünkü böyle insanlar kendileri için en iyi, güzeli ve fazlasını isteyip, başkaları için de tam tersini istemektedir. Bunların hepsi "mutaffifin" ünvanı altına girer ve "veyl"i hak ederler.²⁴⁴

5. âyette ifade edilen *büyük günden* maksat, kıyamet günüdür. Bugün, insanların ölümden sonra dirilerek hesap verecekleri, mükafat ve cezaların dağıtılacağı, cennet ve cehennemliklerin ebedi sonlarına ulaşacağı büyük bir gündür.²⁴⁵

O gün dirileceklerine dair bir zan bile mevcut olsaydı, onları hilekarlıktan, insanların mallarını haksız yere yemekten, insanlara zulmetmekten, alışverişte ölçü ve tartıyı eksik yapmaktan alıkoyardı. Fakat ne çare ki onlar hileli işlere o kadar dalmışlar ki tekrar dirileceklerini akıllarına bile getirmemektedirler.²⁴⁶

‘Zannetmezler mi onlar? O hileyi yapanlar? İman etmiyorlarsa bir zan da mı beslemezler? Ki hepsi büyük bir gün için yeniden diriltilecekler.’ Ölçü ve tartıda yapılan hilenin sorumluluğu ve cezası o kadar ağırdır ki, bu hilenin uygulanacağı kıyamet günü, insanın o günün kesinlikle gerçekleşeceğine inanması gerektiği gibi, en küçük bir şüphe bile beslememesi gerekir. Bu kadar büyük ve korkunç bir günde, kişi böyle bir hileye cüret etmemelidir.²⁴⁷

Bu âyetlerde hesabın büyük ve zorlu olduğu belirtiliyor ve açık bir şekilde uyarılıyorlar. ‘Azim’ kelimesinin kullanılması tehditlerin arttığını gösteriyor.²⁴⁸ Bunlar, dünyada kazandıklarıyla ilgili hesap vermeyeceklerini düşünerek, Allah’ın huzurunda yapılacak büyük hesaplaşmayı ve karşılık görmeyi göz ardı ederek davranmaktadırlar.

Bu Kur’an âyetlerinde bahsedilen kişiler, Allah Teala tarafından yıkımla tehdit edilen, kendilerine savaş ilan edilen hainler ve düzenbazlardır. Aynı zamanda toplumun seçkin tabakasının üyeleri olup, nüfuz sahibi ve insanları istedikleri şekilde yönlendirme gücüne sahip kimselerdir. Bu kişiler, insanlardan bir şey satın alırken her zaman tam ve eksiksiz almayı, sanki insanlara üzerlerinde bir otoriteymiş gibi, zorla istediklerini elde etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Ölçü ve tartıyı tam yapmalarına rağmen,

²⁴⁴ Yazır, *a.g.e.*, s. 64.

²⁴⁵ Şevkânî, *a.g.e.*, s. 463.

²⁴⁶ Kutub, *a.g.e.*, s.88.

²⁴⁷ Yazır, *a.g.e.*, 64.

²⁴⁸ Bikai, *a.g.e.*, s. 315.

haklarından fazlasını almak ve kuvvet kullanarak istediklerini elde etmek, İslam'ın öğretilerine ve ahlaki değerlerine tamamen ters bir davranış sergilemektedir. O ortamda çok açık hainlik ve düzenbazlığın bulunmasına yönelik erken ikazın yapılmasını zorunlu kılmıştır. İslam, sosyal hayatın düzenini önemsemiştir. Toplumsal ahlak, ölçü ve dengenin ilk basamaklarındandır. Bu nedenle, işlerinde hilekâr ve toplum düzenini bozan bu gruba karşı ciddi uyarılar yapılmıştır.²⁴⁹.

3.3.2. Âyetlerin Tefsiri (6-12)

Allah'ın Emrinden Dışarı Çıkanların Hali

‘Yüce Yaratıcı’nın emri, hesap ve cezası için insanların divan duracağı günde, kendilerinin de diriltilecekleri muhakkaktır. O günün böyle meydana geleceğini o haksızlıklarda bulunanlar, hiç bilmiyorlar mı?’²⁵⁰.

6. âyette, o gün bütün insanların hesaba çekilmek için diriltilip âlemlerin rabbinin huzuruna çıkarılacakları belirtilmiş, bu durumla birlikte ahiretteki yargılama ve hesap verme sürecinde hiçbir kişinin işlediği kötülüklerin gizli kalmayacağı ve her birinin tek tek hesabının sorulacağı vurgulanmıştır. Bu ayet, ahiret günündeki adaletin kesinliğini ve herkesin eylemlerinin detaylı bir şekilde hesap edileceğini ifade etmektedir.²⁵¹.

10-11. âyetlerde hesap ve ceza gününü inkâr eden ve bu *siccîn*de kaydedilmiş olan günahkârların ahiretteki sonlarının kötü olacağına dikkat çekilmektedir. Onlar kıyamet gününün gelip hesaba çekilecekleri vaktin gerçekleşmeyeceğini düşünmektedirler. Kur’an onların bu anlayışlarını yadırgamaktadır. Onları azarlamakta ve yapıp ettiklerinin kaydedildiği bir kitapları olduğunu vurgulamaktadır. Bunu pekiştirmek için kitabın yerine işaret etmektedir. Kendileri için numaralanan kitaplarının kendilerine sorulacağı gündeki yıkım ve helak ile onları tehdit ediyor: “Hayır, Allah’ın buyruğundan dışarı çıkanların yazısı muhakkak *siccindedir*. *Siccinin ne olduğunu bilir misin sen? O mühürlenmiş bir kitaptır. O günü yalanlayanların vay haline*” ayetinde konu yalın haliyle açıklanmaktadır. ‘Füccar’ günah ve isyanda haddi aşmış kimseler demektir.²⁵²

²⁴⁹ Kutub, Seyyid, *Fızılâlıl Kur’ân Tefsiri*, c.16, s.88

²⁵⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, c.8, 3988

²⁵¹ *Kur’an Yolu Tefsiri*, V, 573-574

²⁵² Kutub, Seyyid, *Fızılâlıl Kur’ân Tefsiri*, c.16, s.89

Siccin, Kur'an'da kötülerin işlediği amellerin kaydedildiği ve cezalarının yazıldığı bir yer veya kitap olarak tasvir edilir. Bu kelime, hem bir "yer" hem de "kitap" anlamına gelir ve kötülerin yazısı burada kaydedilir. Siccin kelimesi, Arapça'da "sicc" (zindan) kökünden türemiştir. Bu kök, "hapsetmek", "sıkıştırmak", "zindana koymak" anlamlarına gelir. Siccin, bu bağlamda bir hapisane, zindan veya sıkıştırma yeri olarak da anlaşılabilir. Kelimenin anlamı, kötülerin amellerinin hapsedildiği, onlara ceza verileceği bir yer olarak şekillenmiştir. Ayrıca, seccn mastarından türetilmiş olması ihtimaliyle, "sıkıştırmak" ve "hapsetmek" gibi anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Yani cehennemdeki bir yer olarak da tasvir edilmiştir. Cehennemde sıkıştırılıp hapsedilen kötülerin amelleri, burada kaydedilir. Bazı tefsirlerde, Siccin'in yedinci kat yerin altındaki bir yer olduğu ifade edilmiştir. Bu yerin, karanlık ve ıssız bir yer olduğu ve burada şeytanların ve onların neslinin barındığı, horlanmış ve kovulmuş bir alan olduğu anlatılır. Böylece, Siccin, onların cezalandırıldığı, sıkıştırıldığı ve hapsedildiği bir mekân olarak da ele alınır. Mühürlü kitap ifadesiyle de ilişkilendirilir; yani bu kitap, kötülerin yaptıkları işlerin kaydedildiği ve mühürlendiği bir kayıttır. Bu mühür, kötülerin amellerinin kesin olarak kaydedildiğini ve değiştirilmesinin imkânsız olduğunu simgeler. Bazı müfessirler, Siccin'i hüsrân ve horlanma ile ilişkilendirir. İkrime(v. 723) demiştir ki: Siccîn, hüsrân ve horlanmadan ibarettir. Bu Araplar'ın gözden düşen bir kimseye, "filan kimse düşüklüğe erdi" demesine benzer. Yani, Siccin, kötülerin aşağılanacağı, cezalandırılacağı ve yazılarının kaydedileceği bir yer olarak görülür.

'Zemahşerî(v. 1144), Hatim(v. 851) gibi sıfattan çevrilmiş bir özel isim olduğunu ve marifelik (belirlilik)ten başka sebep olmadığı için tenvin aldığı söylemiş ve demiş ki: Yüce Allah, kötülerin kitabının siccin'de olduğunu haber verdi, Siccin'i de "mühürlü kitap" diye tefsir etti; burada kötülerin tüm amelleri toplanıp kaydedilmektedir. Bu kitap, kötülerin yaptığı tüm işler hakkında bir "divan" işlevi görür ve bakıldığında orada hayırdan başka bir şey bulunmadığı açıkça anlaşılır. Zemahşerî'ye göre Siccîn, özellikle kâfirlerin, fasıkların ve şeytanların amellerinin toplandığı bir yerdir ve bu ameller burada kaydedilir. Ayrıca, Siccîn kelimesinin secc kökünden türediği ve "atılmış"

anlamına gelmesi de mümkündür. Zemahşeri'nin "atılmış" diye ifade ettiği mânânın, secc maddesinden olması da mümkündür.²⁵³

Âyetin "fuccâr" kelimesi, isyan ve günahkârlıkta haddi aşanları ifade etmektedir. Kelimenin kök anlamı da bu anlamı destekler. "Kitab" ifadesi ise, amel defterlerini anlatmaktadır; ancak bu defterlerin içeriği ve niteliği bilinmemektedir. Çünkü bu, gaybi bir konu olup, insanların buna dair bilgi edinmeleri gerekmez. Allah, kullarına sadece bilmeleri gereken kadarını öğretir, fazlasını ise bilmekle yükümlü kılmaz. Kötülerin yaptıkları, "sicil defterleri"nde kaydedilmektedir ve Kur'an'da bu bilgi "siccin"de yer aldığına vurgu yapılır. "Siccin nedir, bilir misin?" şeklindeki soru, bu konunun muhatabın anlayış kapasitesinin ötesinde olduğunu, dolayısıyla da bilinmemesi gerektiğini ima eder.

Kötülerin yazısı, "mühürlenmiş bir kitap" olarak tanımlanır ve kıyamet günü getirildiğinde ne ona bir şey ilave edilebilir ne de içinden bir şey çıkarılabilir. Bu durum, kötülerin inkâr ettikleri gerçeğin kesinleştiğini gösterir. Bazı tefsirciler, bu kitabın siccinle ilişkili olduğunu söylemişlerdir. Bazıları bunun, siccin'den bedel olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda, bununla sorunun cevabı verilmemiş; "Siccin nedir? Kitab-ı merkum nedir?" gibi soru tekrar edilmiş, Siccin'in neden ibaret olduğu açıkça tefsir edilmemiş olur. Çünkü bu şekilde "kitab-ı merkum" siccin'in tamamından bedel olmaktan ziyade, siccinde olduğu söylenen yazı mânâsına yorumlanarak "bedel-i iştimal" olur. Oysa yukarılarda anlatıldığı üzere Kur'an'ın üslubunda geçmiş zaman sigası (kipi)yla yani "bildin mi sen?" denildiği zaman bu sorunun cevabı hep bildirilmiştir. Onun için bunun bedel değil, "O bir mühürlü kitaptır." şeklinde soruya cevap olarak Siccin'in tefsiri olması daha doğrudur.²⁵⁴

MERKUM, yazılmış veya rakamlanmış demektir. "Rakm" ve "terkim" ise yazı yazma, yazıya nokta ve harekeler ekleyerek açıklık sağlama ve işaretleme işlemleriyle ilişkilidir. Bu üçüncü anlam, diğer anlamların temelini oluşturur. Matematiksel bir sembol olarak "rakam" da bu kök anlamdan türetilmiştir.

"Beyyinü'l-kitâbe" ifadesi, içeriği net, açık, doğru ve kesin olan yazılı belgeleri tanımlar. Bu tür yazılar, herhangi bir yanlışlık veya belirsizlik barındırmaz ve anlamları

²⁵³ Yazır, a.g.e., s. 66

²⁵⁴ Yazır, a.g.e., s. 68

belirgin şekilde işaretlenmiştir. Örneğin, tüccarın kumaşına koyduğu işaret gibi, her şey düzgün bir şekilde kaydedilmiş ve güvence altına alınmış olur. Bu ifadeyle kastedilen, tıpkı resmî belgelerde olduğu gibi mühürlü, damgalı ve yetkilendirilmiş kayıtlardır. Kumaşın desenleri gibi, silinmez ve sağlam bir şekilde çizilmiş, kaydedilmiş içeriklerdir. Ayrıca, "İstif edilmiş balçıktan yapılmış ve Rabbinin katında damgalanmış" (Hud, 11/82, 83) âyetine atıfta bulunarak, bunun sırasıyla düzenlenmiş, kaydedilmiş ve belirli bir sistemle işlenmiş yazılı içerikler olduğunu ifade edebiliriz. Buradaki anlam, "merkum" kelimesinin de yardımıyla şüpheden uzak, değiştirilmesi veya bozulması imkânsız, herkesin kolaylıkla anlayabileceği düzenli ve güvenilir yazılı kayıtlar olarak anlaşılabilir. İbnü Cerir Tefsiri'nde "Siccîn" hakkında rivayet ettiği iki hadisten birinde Ebu Hureyre'den gelen hadiste siccîn'in açık bir kuyu olduğu belirtilmiştir. Berâ'dan rivayet edilen ikinci hadis ise Siccîn'in "en aşağıda bulunan yer" olması hakkındadır. İbnü Cerir, Berâ hadisini tercih ederek siccîn'in en aşağıda bulunan yer şeklindeki tefsirini kabul etmiştir. Bu hadisin meâli şudur: Resulullah (s.a.v), günahkâr bir kişinin ruhunun göğe çıkarılma sürecini anlatmıştır.²⁵⁵ Melekler bu ruhu gördüklerinde, onu küçümseyerek "Bu pis ruh nedir?" diye sorarlar ve dünyadayken en çirkin şekilde anıldığı isimle çağırırlar. Dünya semasına vardığında, göklerin kapıları bu ruha açılmaz. Bu durumu, Resulullah (s.a.v), A'râf Suresi 7/40. ayetle açıklamıştır: "Onlara göklerin kapıları açılmaz. Deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler." Ardından, Yüce Allah, bu günahkâr ruhun kaydının "arzin en alt yerinde, Siccîn'de" yapılmasını buyurur.²⁵⁶

O ceza gününü ancak haddi aşan ve sürekli günah işleyen kimseler yalanlar. Bu kişiler, şehvetlerine düşkün, keyiflerine göre hareket eden ve Allah'ın ya da kulların haklarını çiğnemeye alışmış kişilerdir. Cezaya ve hesap gününe inanmak, onları rahatsız eder ve keyiflerini bozar. Bu yüzden, sırf kendi arzularını korumak için ceza gününün gerçekliğini reddederler ve "O günün aslı yoktur" diyerek kendilerini kandırırlar.²⁵⁷

Burada, kıyamet gününü yalanlayanların kim olduğu ve bu yalanlamanın sebepleri açıkça ortaya konmaktadır. "Kıyamet gününü yalnızca azgın ve günahkâr olanlar yalanlar." Bu kişilerin kıyameti inkâr etmelerinin temelinde, azgınlıkları ve

²⁵⁵ Müslim, *Sahih-i Müslim*, Cennet, 75

²⁵⁶ Yazır, a.g.e., s. 70

²⁵⁷ Yazır, a.g.e., s. 71

günahkârlıkları yatmaktadır. Çünkü o günün gerçekliğini inkâr edenler, hakka saldıran, insaftan uzak olan kimselerdir. Bu kişiler sağlıklı düşünemez, sağlam delillere kulak asmaz, kendilerine yapılan nasihatleri dikkate almaz. Nefislerinin arzularına ve şehvetlerine teslim oldukları için, tüm bunların korkunç bir sonucu olarak, inkâr ve isyan bataklığına saplanıp kalmışlardır.

3.3.3. Âyetlerin Tefsiri (13-17)

Allah'ın Emrini İnkâr Edenler

Surenin “Ona ayetlerimiz okunduğunda ‘öncekilerin masalları’ der” mealindeki 13. Ayetindeki "esâtîr" kelimesi, Arapça'da "satr" kökünden türetilmiş bir çoğul isimdir. Kelimenin tekili olarak "üstür", "üstüre", "estir", "estire" gibi farklı formlar bulunmakla birlikte, bazı kaynaklar "esâtîr" kelimesinin aslında bir çoğul ismi olduğunu ve bu kelimenin doğrudan bir tekili olmadığını belirtirler. Fahreddin Râzî'ye göre, "esâtîr" genellikle "öncekilerin yazdıkları sözler" olarak tefsir edilmiştir.²⁵⁸ İbnü Abbas ise "esâtîru'l-evvelîn" ifadesinin "öncekilerin yazdıkları şeyler" anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bazı âlimler "esâtîr"i, "hurafeler, batıl şeyler, uydurma ve saçma masallar" olarak tanımlamışlardır. "Kamus"ta da "esâtîr"in "nizamsız söz" yani "saçma" mânâsına geldiği gösterilmiştir.²⁵⁹ "Esâtîr" kelimesi, aslında yazılmış bir şeyi ifade etmekte olup, tarihi ve önemli bilgileri aktarmayı amaçlayan bir kavramdır. Ancak bu yazılı şeylerin hurâfe olup olmaması önemli değildir. Önemli olan, yazılı olan bir şeyin doğruluğunun ve faydasının olup olmadığıdır. "Esâtîru'l-evvelîn", Türkler için masal, Yunanlılar için "misus", Frenkler için "mit" olarak tanımlanan eski kahramanlık hikayeleri, efsaneler ve destanlarla ilişkilendirilmiştir. "Esâtîr" ve "esâtîru'l-evvelîn" başlangıçta geçmişin tarihini anlatan terimlerken, zamanla masal ve efsanelerle özdeşleşmiş ve bu anlamda kullanılmıştır. Bunun sonucunda "esâtîru'l-evvelîn" (eski zamanların tarihleri) kelimesi, halk arasında "hurâfât" veya "uydurma şeyler" anlamında kullanılmaya başlanmıştır.²⁶⁰

Yunanlılar, masallar ve tarihî efsaneler yazmayı bir edebî sanat olarak kabul etmiş ve tanrılar, yarı tanrılar, kahramanlık hikayeleri gibi birçok efsane oluşturmuşlardır. Bu tür hikayeleri inceleyen Batı ilmi, "Mitoloji" olarak adlandırılır ve "istuvarefabuleuse" (efsânevi tarih) ve "siyans de mit" (masallar ilmi) olarak tanımlanır. Bu çalışmalar,

²⁵⁸ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, c. 22, s. 568

²⁵⁹ Asım Efendi, *Kamusu'l Muhit*, çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul, 2013, c. 2, s. 2014

²⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, c. III, s. 407-408

Hind, Furs, Yunan, Latin, Cermen, Slav ve Selt kavimlerinin eski masallarını kapsar. Bu masallar, ilkel insanların düşüncelerini, inançlarını, hayallerini ve bilgilerini anlamak için birer kaynak olarak görülür. Bazı kişiler, bu masalların tarih, felsefe ve dinler gibi daha büyük kavramların temeli olduğunu iddia ederler. Ancak, bazıları bu masalları gerçek olarak kabul ederek, tarihin, felsefenin, ilmin ve dinin aslında birer masal olduğunu savunmuşlardır. Bu görüş, hak dinin gerçeğini göz ardı eden ve her şeyi bir hurafe olarak görenlerin yaklaşımını yansıtır. Bu tür insanlar, "esâtîru'l-evvelîn" (geçmişlerin masalları) terimini kullanarak, Kur'ân'ın ilâhî bir vahiy olmadığını, sadece eski yazılardan alınan masallar olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, Kur'ân bir mucize değildir ve içinde gerçek bir yenilik bulunmamaktadır; yalnızca eski hikayelerin tekrarıdır. Furkan sûresinde geçen "*Öncekilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor*" (Furkan, 25/5) âyeti, bu yaklaşımı eleştiren bir ifadedir. Kalpleri bozuk olan bu kişiler, "ahsenü'l-hadis" (sözlerin en güzeli) olan hak kelâmı ile geçmişin masallarını ayıramazlar. Bu kişilerin, İslâm'ı ve Kur'ân'ı anlamakta zorlanmaları, hakikatlerin yerine hurafeleri ve masalları koymalarından kaynaklanır. Sonuç olarak, "esâtîru'l-evvelîn" terimi, geçmişin masallarını tanımlar, ancak bazı kişiler bunları hak din ve gerçeklerden ayırt edemeyerek yanlış yorumlamışlardır.²⁶¹

Günah ve haddi aşmak, insanı kıyamet gününü inkâra ve Kur'an'ı kötüleyip O, Eskilerin masalları diyecek kadar ileri götürür. Kur'an'a bu şekilde dil uzatmalarına sebep, öncekilerin kıssalarını ihtiva etmesi, Allah'ın değişmez kanununu beyan ve insanları asırlar boyunca hakimiyeti altında tutan kaidelerin anlatılmış olmasıydı. Bu tür yalanlama ve dil uzatmayı red ve ibdal etmek üzere 'kella' kelimesi kullanılır ki işin onların dediği şekilde olmadığını beyan etmektedir. Sonra da bu şekilde yalanlama ve dil uzatmanın sebebi açıklanır. Bu apaçık hakikat karşısında gaflet ve yalanlayanların kalplerini bürüyen bir kara perdeden başka bir şey değildi.²⁶²

Ayetin "esatir" kelimesi, iki şekilde açıklanabilir. Birincisi, geçmişteki yanlış inançlar ve hurafeler olarak tanımlanmasıdır. İkincisi ise, bazı kişilerin Kur'an'ı, Peygamber'in önceki kitaplardan aldığına dair bir şüphe oluşturmasıdır. Bu yorum, Kur'an'ın ilahi bir vahiy olduğu gerçeğini zedelemeye yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

²⁶¹ Elmalılı, a.g.e., s. 407

²⁶² Kutub, a.g.e., s. 90

Fahredden Râzî'ye göre, hakikati yalanlayanların üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, sınırları aşma anlamına gelen "haddi aşmak"tır. İkincisi, günaha karşı aşırı bir eğilim ve düşkünlük göstermeleridir. Üçüncüsü ise kendilerine doğru bilgiler aktarıldığında, bu bilgileri küçümseyerek "öncekilerin masalları" şeklinde nitelendirmeleridir.²⁶³ Burada, söz konusu üç sıfatın belirli şahısları mı ifade ettiği yoksa genel bir anlam taşıyıp taşımadığına dair bir inceleme yapılabilir. Bu konuda ise iki farklı görüş öne sürülmüştür.

1) Kelbi(v. 763)'ye göre, âyetteki bu ifadelerle bazılarına göre Velîd İbnu'l-Muğîre, diğerlerine göre ise Nadr İbnu'l-Hâris kastedilmiştir. Velîd'in kastedildiğini söyleyenler, (Kalem, 10-15) ayetlerini delil getirerek Velîd İbnu'l-Muğîre olduğunu söylemişlerdir. Böyle olması halinde, ayetteki mana, "Kureyş'ten veya senin kavminden, din gününü ancak, haddi aşan ve günaha düşkün olanlar... yalanlar ki, işte bu da o malum şahıstır" şeklinde olur.

2) Âyetteki bu ifade, bu sıfatları taşıyan herkes hakkında umumi ve genel bir ifadedir.²⁶⁴

كأن kaplamak, baskı yapmak anlamları gözönüne aldığımızda, bu tür ifadeler, günah ve inkârda ısrar eden insanların kalplerinin geçirdiği farklı merhaleleri ifade etmektedir. İnsan inkâra ve günah işlemeye devam ettikçe kalpteki manevî lekeler de aşamalı olarak artıp çoğalacaktır.²⁶⁵

14. âyette inkârcıların bu tür davranışlarının kalplerini kuşatıp kararttığı bildirilmiştir. "...kaplayıp karartmıştır" diye tercüme edilen *râne* fiili, sözlükte "*galip geldi, kuşattı, istilâ etti*" anlamlarına gelir. Bu ayette, işlenen günahların kalbi adeta bir pas tabakasıyla örtük, kişinin düşüncelerini ve duygularını olumsuz yönde etkileyip hakikati anlamasını engellediği anlatılmaktadır.²⁶⁶

"Bilakis onların kazandıkları şeyler, kalplerini paslandırmıştır..." ayetinde, inkârcıların geçmişteki kötü fiillerinin, kalplerinde manevi bir kirlenmeye neden olduğu anlatılmaktadır. Onların "Bu, evvelkilerin masallarıdır" diye reddettiği hakikatler onların kalplerinin kararmasına ve mühürlenmesine sebep olmuştur. Hem dilbilimciler

²⁶³ Râzî, a.g.e., s. 571

²⁶⁴ Râzî, a.g.e., s. 572

²⁶⁵ *Kur'an Yolu*, V, 577

²⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXX, 62; İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 199.

hem de tefsir âlimleri, ayetteki "râne" kelimesinin anlamı hakkında farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Ebû Ubeyde(v. 639), "râne"nin, bir şeyin veya bir kimsenin kalbine galip gelip onu etkisi altına alması anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu kullanım, içkinin bir sarhoşun aklını karıştırması veya ölümün öleni alıp götürmesi gibi durumlarla benzerlik gösterir. Leys(v. 791) ise, kelimenin uyku veya içkinin, kişinin aklını ve iradesini ele geçirmesi anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca, Hz. Ömer'in, Cüheyneli Useyfi'nin borçlarının onu etkisi altına aldığını anlatan "Borcu onu istila etti (أصبح قد رين به)" ifadesi de bu anlamı desteklemektedir. Bu açıklamalar, "râne" kelimesinin, bir şeyin kişiyi tamamen kuşatarak onu etkisi altına alması anlamında kullanıldığını ortaya koymaktadır.²⁶⁷

Ebû Muaz en-Nahvî(v. 806) şöyle demektedir: "Reyn", kalbin günahlar nedeniyle kararmasıdır; "tab", kalbin mühürlenmesidir. "Reyn"den daha ileri bir durum ise "akfâl"dir²⁶⁸, bu da kalbin kilitlenmesi ve kılıflar içine gömülmesi anlamına gelir. Zeccâc ise, şöyle der: "Arapça'da 'rane', "Kalblerini bürüdü, sardı, istila etti" anlamında, kullanılır. Nitekim "Günah kalbi bürüdü..." anlamında denilir. "Râne" kelimesi, "reyn" kökünden türetilmiştir. Reyn ve rüyün, bir şeyin üzerinde pas oluşması ve her tarafının paslanması anlamına gelir. Bu anlam, kalbe günah ve sıkıntıların baskın çıkmasını ifade etmek için de kullanılır. Kur'an'da kalbin mühürlenmesi için "hatm" ve "tab" terimleri de yer alır. Burada anlatılmak istenen, kalbi paslandıran ve körleştiren kazançlardan uzak durulması gerektiğidir. Çünkü o yalanlayanların, kıyamet gününde Rab'leriyle arasına bir perde girecek ve bu durum, onların kurtuluş umudunu sona erdirecektir.²⁶⁹

Hasan el-Basrî(v. 728) ve Mücâhid(v. 722), "râne" kelimesini günahların birikerek kalbi kuşatıp manen öldürmesi şeklinde yorumlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) 'in, şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Küçük günahlardan sakının. Çünkü onlar, bir araya geldiklerinde, kişinin üzerinde bir ateş yığını haline gelir."²⁷⁰ (Kişinin cehenneme girmesine sebep olur). Mücâhidin reyn kelimesini şöyle açıklamıştır: "Kişinin kalbi, avucunun içi gibidir. Binâenaleyh kişi, bir günah işlediğinde, o orada kalır. Bir başka günah işleyince, bu da orada kalır. Derken, kalb bu karaktere bürünür. "Bazı âlimlere

²⁶⁷ Râzî, a.g.e., c.22. s. 572

²⁶⁸ Râzî, a.g.e., c. 22, s. 573

²⁶⁹ Yazır, a.g.e., s. 73

²⁷⁰ Hanbel, b. Ahmed, *Müsned-i Ahmed*, c. 5, s. 331

göre, insan her günah işlediğinde kalbinde bir siyah leke oluşur ve bu süreç devam ederse zamanla kalbin tamamı kararır hakikate kapanır. Bu görüş, Ebû Hüreyre'den merfû olarak nakledilen bir hadise dayanmaktadır. Hz. Peygamber, küçük günahların bile bir araya gelerek ağır bir manevi yük oluşturabileceğini belirterek bu tehlikeye dikkat çekmiştir.²⁷¹

Bu âyette bahsedilen kalpleri paslanan kişilerin, masiyet ve günah sebebiyle kalpleri üzerinde bir perde teşekkül eder. Masiyette devam eden bir kalp neticede kararır ve paslanır. Teşekkül eden bu kesif perde ise nurun nüfuzuna mâni olur. Ve onu nurdan mahrum bırakır. Giderek hassasiyetini kaybeder, nihayet katılaştır ve ölüme mahkûm olur.²⁷² "Kalpler, günahları sürekli işleyerek adeta paslanmış aynalar gibi kararmış, duyarsız hale gelmiştir. Bu, onların doğruyu reddetmelerinin ve yalan söylemelerinin temel nedenidir. İmam Ahmed, Tirmizî ve Hâkim gibi alimler, sahih kabul edilen bir hadis rivayetinde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletmişlerdir: *'Bir kişi günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer tövbe eder ve Allah'tan af dilerse, kalbi yeniden aydınlanır. Ancak kişi aynı günahı tekrar işlerse, bu leke büyür ve nihayet kalbini tamamen kaplar. İşte Kur'an'da bahsedilen 'rân' budur. Yüce Allah, Bakara Sûresi'nde: 'Hayır, hayır! Onların kazandıkları, kalplerinin üzerine pas bağlamıştır.'* buyuruyor. Aynı şekilde, Bakara Sûresi 2/7'de de: *'Allah onların kalplerine mühür basmıştır.'* ifadesi yer almaktadır."²⁷³

"Bu kişilerin kazandıkları, kalplerini pasla örtmüştür" ayeti, onların sürekli kötülük işlemleri nedeniyle ahlaki sorumluluk bilincinden uzaklaştıklarını ve Allah'ın nihai hükmünü tasavvur etme yeteneğini kaybettiklerini vurgular.²⁷⁴

Kâdî Beydavi(v. 1286), âyetteki "reyn" kelimesinin, kalplerin fiziksel bir engelle kaplanması anlamına gelmediğini, aksine günaha cesaret etmenin ve sürekli işlenen günahların, kalpte tevbeye yönelmeyi zorlaştıran bir alışkanlık haline geldiğini ifade ettiğini belirtir. Bu süreç, bireylerin günahlarını terk etmekte zorlanmalarına yol açar. Allah, bu manevi pasın nedenini, onların kendi kazançlarıyla, yani işledikleri günahlarla ilişkilendirerek açıklamıştır.²⁷⁵

²⁷¹ Râzî, a.g.e., s. 573

²⁷² Seyyid Kutup, a.g.e., s. 90

²⁷³ Yazır, a.g.e., 72

²⁷⁴ Esed, a.g.e., s.1246

²⁷⁵ Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l Ğayb*, c. 22, s. 574

İnkâr ve kayıtsızlıklarına sert bir uyarıyla karşılık verilir: “Hayır! Dediğiniz gibi değil!” Bu azarlama, inkârcıların iddialarının asılsızlığını vurgular. Ardından, onların bu yalanlamalarının ve küçümseyici tavırlarının gerçek sebebi, hakikatten habersiz kalmaları ve günahların kalplerini karartması olarak açıklanır²⁷⁶.

İsyankârlıkta direnen kalp, kararır ve gerçek işlevini kaybeder. Üzerini kalın bir perde örteceği için aydınlığın oraya girmesine mâni olur. Onu aydınlıktan mahrum bırakır. Yavaş yavaş duyarlılığını yok eder. Zayıflamasına ve işlevini tamamen kaybetmesine sebep olur²⁷⁷. Kur’an’ın “Hayır! Aksine kazandıkları kalplerini karartmıştır” ayetinde geçen karartma budur. İnkârcıların durumları bu olduğu gibi kötülüğün ve yalanlamanın sebebi de budur. Devamında o dehşet verici gündeki akıbetlerinden de söz edilmektedir. Bu da kötülüğün ve yalanlamanın sebebi ile uyum içindedir.

“Hayır! Şüphesiz onlar o gün Rablerinden mahrum kalacaklardır. Sonra onlar, şüphesiz cehenneme sürüklenecektir. Sonra da onlara ‘yalanlayıp durduğunuz işte budur.’ denecektir” Rablerinden mahrum bırakılmak, en büyük ve en derin azaptır; tüm mahrumiyetlerin ötesinde bir yoksunluk halidir. Bu durum, insan için en kötü sondur, çünkü insanın varoluşu, Rabbiyle bağ kurmasına bağlıdır. Bu bağ koptuğunda, insan, onurlu varlığını ve varoluş amacını yitirir. Âyette vurgulandığı gibi, bu durum cehennem azabıyla sınırlı değildir; aynı zamanda daha derin bir kınama içerir: “Yalanladığınız şey işte budur” ifadesiyle onların inkârları yüzlerine vurulur. Ancak ardından Kur’an, iyilerin durumuna geçerek bu iki karşıt durumu yan yana sunar; iki farklı gerçek, iki zıt son böylece belirgin bir şekilde karşılaştırılır. Kur’an’ın sıkça başvurduğu bu yöntem, ahirete dair ibretlik bir perspektif sunar.²⁷⁸

²⁷⁶ Mutaffifin, 83/14-16.

²⁷⁷ Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 83.

²⁷⁸ Kutub, Seyyid, *Camiul Beyan*, c.6, s. 2532-2534.

3.3.4. Âyetlerin Tefsiri (18-23)

İyiler Cennettedir

18. âyetin başındaki *kellâ*/ كَلَّا edatı, ondan önceki “*Sonra da onlara ‘yalanlayıp durduğunuz işte budur’ denecektir*” âyetinde sözü edilen yalanlamanın karşılığıdır. Bu iddiayı reddetmektedir. Bu âyetten hemen sonra *kellâ*, hayır denilmektedir. Sonrasında kesin ve vurgulu bir ifade ile iyilerden bahsedilmektedir. Bu *kella*, 7. âyette geçen *kellâ*'ya (كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ) benzer olarak ölçü ve tartıda hile yapmaktan ve yalanlamaktan bir daha sakındırmak sûretiyle iyilik ve hayra sevk etmek üzere hesap günü geldiğinde Allah'ın huzuruna çıkılacağını hatırlatmaktadır. Yani dürüst ve adaletli olun, gerçekleşecek büyük günü yalanlayan kötülerden olmayın, tevbe edip Allah'a dönün, hayır ve iyilik yapmaya çalışın. Çünkü iyilerin, Allah yolunda olanların kitabı muhakkak ki İliyyin'dedir.²⁷⁹

Mutaffifin Sûresi'nde, müteşâbihu'l-Kur'ân kapsamında (سَجِين) *Siccîn ve İliyyûn* (عَلِيِّن) kelimelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu kelimelere ilişkin değerlendirmeleri şöyle özetleyebiliriz: “*Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak Siccîndedir*”²⁸⁰, “*Siccînin ne olduğunu sen ne bileceksin*”²⁸¹, “*O, yazılmış bir kitaptır*”²⁸² âyetlerinden sonra “*Hayır (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı İliyyûndadır*”²⁸³, “*İliyyûnun ne olduğunu sen ne bileceksin*”²⁸⁴, “*O, yazılmış bir kitaptır*”²⁸⁵ âyetleri gelmektedir. Bu iki âyetler topluluğunda takdir vardır. O da şudur: إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِينٍ إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيِّنَ Günahkarların kitabı, yazılmış bir kitap olması sebebiyle Siccin'dedir. İyilerin kitabı da yazılmış bir kitap olması sebebiyle İliyyûndedir. Bu âyetlerde mukabele sanatının mevcudiyetinden söz edilmektedir. Bir başka ifadeyle mukabele, iki âyeti içerik olarak karşılaştırmak anlamındadır²⁸⁶.

²⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 73-74

²⁸⁰ Mutaffifin, 83/7.

²⁸¹ Mutaffifin, 83/8.

²⁸² Mutaffifin, 83/9.

²⁸³ Mutaffifin, 83/18.

²⁸⁴ Mutaffifin, 83/19.

²⁸⁵ Mutaffifin, 83/20.

²⁸⁶ Mukâbele (المقابلة) kelime olarak, bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak, iki şey arasındaki benzerlik ve farklılıkları görmek için karşılaştırma yapmak veya yüz yüze getirme anlamlarına gelmektedir Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke, *el-Belâğatu'l- 'Arabiyye*, Beyrut, 1996, II, 378). Bir bedî sanatı olarak ise “mukâbele”; önce iki veya daha fazla manayı bir araya getirmek daha sonra da sırasıyla bunların karşılıklarını zikretmektir (Kazvîni, Hatîb Celâluddin Muhammed b. 'Adirrahmân, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Me'ânî el-Beyân el-Bedî*, nşr., İbrahim Şemsüddin, Kahire, 1424/2003, II, 485-487; Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğafi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, Beyrut, 1999, s. 367; Meydânî, *el-*

- (كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ ... وَ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلَيَيْنِ...)

(... كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ ...) “Doğrusu şudur ki, günahkârların yazısı muhakkak siccindedir”.

(... كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلَيَيْنِ) “Hayır, hayır! Şüphe yok ki erdem sahiplerinin kaydı illiyyindedir”.

Tefhîm ve ta’zîm, ebrârın mertebeleri içindir. (وما أدراك ما عليون ؟) ayetinde, soru yöntemiyle “illiyyûn” kelimesi açıklanmakta ve ta’zim edilmektedir.

Kötülerin kitabı *siccinde*, iyilerin kitabı da yücelerdir. İyiler Allah’a itaat eden ve dosdoğru olmaya çalışan kişilerdir. Bu kimseler her türlü kötülüğü kolayca yapan ve günaha ısrar eden kötülerin karşı tarafını göstermektedir.

İlliyyîn kelimesi, yücelik ve üstünlük anlamlarını taşıırken, bu bağlamda Siccîn kelimesinin de tam zıddını, yani düşüklük ve alçaklığı ifade ettiği sonucuna varılabilir. Daha sonra, dikkat çekici bir uyarı ve bilmeyenleri düşündürmeye sevk eden bir soru sorulur: “*Sen İlliyyîn’in ne olduğunu bilir misin?*” Bu, sıradan bir anlayışla kavranamayacak kadar derin bir meseleyi işaret eder. Bunu takip eden açıklamalarda, iyilerin kitabının niteliği vurgulanır. “O mühürlenmiş bir kitaptır; yakınlaştırılmış olanlar onu görürler” âyetinde geçen *merkûm* kelimesiyle ilgili farklı yorumlar öne sürülmüştür. Bu bağlamda, yakınlaştırılmış meleklerin bu kitabı gözetlediği ve ona şahitlik ettiği belirtilmiştir. Bu durum, iyilerin kitabına yücelik, temizlik ve onur atfeden bir anlam kazandırır. Kitabın bu şekilde meleklerin gözetiminde olduğu gerçeği, onun içerdiği iyi amellerin ve güzel sıfatların da yüceliğini yansıtır. Bu durum, iyilerin amellerine özel bir değer kazandırır ve onların yüce bir atmosferde değerlendirilip onurlandırıldığını ifade eder. Bu vurgular, ilahi adaletin büyüklüğünü ve iyiliğin karşılığını somut bir şekilde hissettiren bir tablo çizer. Bilindiği gibi insanın bu dünyadaki ömrü sınırlıdır. Ahiret hayatı, gerçek ve hakiki olandır. Dünya hayatındaki nimetler geçici ve sınırlıdır ancak ahiret hayatında verilecek olanlar daha üstün ve ebedi olacaktır. Bu kısacık dünya hayatında gayemiz, Allah’ın istediklerini yerine getirmek olmalıdır. Bu sebeble gerçek yarış ahiret için olmalıdır. “*İşte yarışanlar bunda yarışsınlar.*” Bu âyetlerde iyileri bekleyen nimetlerin tasvirine genişçe yer verilmiş,

Belâğatu’l-Arabiyye, II, 378; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmu’l-Belâğa*, Beyrut, 1984, s. 299; Ali el-Cârim ve Emîn, *el-Belâğatu’l-Vâdiha*, s. 285; Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Me’ani, Beyan, Bedi’ İlimleri Arap Edebiyatı*, İstanbul, 2015, s. 340.

yeryüzünde kendilerine eziyet eden, alaya alan ve büyüklük taslayan kötülerin eylemleri de detaylıca anlatılmıştır²⁸⁷.

Cenâb-ı Hak, hile ve sahtekârlığa başvurarak günaha batmış kimselerin durumlarını anlattıktan sonra, bunun zıddı olan dürüst ve erdemli kulların durumunu dile getirmiştir. Ardından, “*Hayır, hayır*” buyurarak, bir düzeltme ve uyarı ifadesi kullanmıştır. Bu ifade ile Allah, inkârcıların ölümden sonra dirilişi reddetme ve Allah’ın kitabını "öncekilerin masalları" olarak görme iddialarının tamamen asılsız olduğunu vurgulamaktadır. Yani, onların düşündüğü gibi değildir; gerçekler, onların zannettiğinin ötesindedir. Bu, hem bir reddiye hem de ilahi hakikatin kesinliğine işaret eden güçlü bir ifadedir.

İbn Abbas, İlliyyîn’in dördüncü veya yedinci kat semada olduğunu belirtirken, diğer müfessirler yedinci kat semanın üstündeki Arşın direği, Sidretü’l-Münteha veya nihayetsiz yükseklikler olarak yorumlamışlardır. Zeccâc, bunu en yüksek makam olarak değerlendirirken, bazı âlimler İlliyyîn’in ilâhî yüceliği temsil ettiğini veya meleklerin amelleri yazdığı bir kitap olduğunu savunmuşlardır. Kur'an’ın zahiri ifadesi, bu son yoruma işaret ederek, İlliyyîn’in yüce bir mevkide, mukarreb meleklerin huzurunda muhafaza edilen bir kitap olduğunu ifade etmektedir. İyi kulların amel defterlerinin yüce bir konuma yükseltildiği ve mukarreb melekler tarafından korunduğu anlatılmaktadır. Hafaza melekleri, bu defterleri mukarreb meleklerle teslim eder veya bu sahifelerdeki bilgileri onların gözetimindeki kutsal bir kitaba aktarır. Mukarreb meleklerin bu bilgilere şahitliği, iyi kullar için lehte bir delil oluşturur ve kolay bir hesaplaşmayı sağlar. Bu bağlamda, illiyyîn’in yedinci kat semada olduğuna dair görüş öne çıkar ve yüksek konumu, iyi kulların yüceliğini sembolize eder. Facirlerin kitabının aşağıların en aşağısında olması onların zilletini ifade ederken, iyilerin kitabının en yükseklerde bulunması onların değerini vurgular. Ayrıca, illiyyîn’in, iyi amellerin yazıldığı bir kitap veya yüce bir yazı sistemi olarak anlaşılabilceği de belirtilir.

Ebû Müslim(v. 755)’e göre, âyette geçen "el-Kitab" ifadesi yazma eylemini ifade eder. Buna göre, "iyi kulların amellerinin yazılışı, İlliyyîn'e aittir" anlamı çıkar. Daha

²⁸⁷ Kutub, Seyyid, *Camiul Beyan*, c. 6, s. 2534-2535.

sonra İlliyyîn'in, iyi kulların amellerinin toplandığı bir yazılı kitap olduğu belirtilmiştir.²⁸⁸

İLLİYYİN; bu kelime hakkında lügatçilerden Ebu'-feth b. Cinnî(v. 4.yy sonu), aslı illiyyun olan bu kelime, ulüvv kökünden fi'l kalıbında "illiyy" in çoğuludur der. Zeccac(v. 311) da bu ismin irabı çoğul irabı gibidir, çünkü lafzı çoğul kalıbı üzeredir der. Tefsirciler ise, yedinci göğün üstünde bulunan Arş'ın sağ tarafı ya da Sidre-i Münteha olarak tanımlamışlardır. Ferra(v. 207) bu kelimeyi, "yüksekten yükseğe nihayetsiz bir yer" olarak açıklarken, Zeccâc ise "yerlerin en yücesi" şeklinde yorumlamıştır. Bazı yorumcular, bunu "Allah'ın ululuk ve yücelikle şereflendirdiği yüksek mertebeler" olarak anlamışlardır. Diğer bir grup ise "meleklerin amel defterlerinin bulunduğu yer" olarak ifade etmiştir. Çoğu tefsirci, Kur'an'ın ilerleyen ayetlerde yaptığı açıklamalara dayanarak, İlliyyin'i Siccin'in tam karşıtı, yani hayırlı amellerin yazıldığı, Allah'a yakınlaştırılmış, meleklerin şahitlik ettiği bir divan olarak değerlendirmiştir. Bu, kötülüklerin yazıldığı Siccin'den farklı olarak, yücelik ve iyilikle donatılmış bir makamı simgelemektedir. Zira bunu tefsir için buyruluyor ki:

19. *Bildin mi sen, İlliyyun nedir? Yahut, "ne illiyyun!", "Ne yaman İlliyyun!"*

20. *Yazılmış, mühürlenmiş bir kitap. Yani tam, eksiksiz ve güzel yazılmış yahut Allah tarafından özel işaretle işaretlenmiş.*²⁸⁹

Sualden sonra iyilerin kitabının açıklamasına dönülür. Bu, 'O gözde meleklerin gördüğü yazılı bir kitaptır' ayette geçen 'merkum'un manası geçmişti. Ayrıca Allah'a en yakın meleklerin, bu kitaba şehadetleri ve görmeleri manasına da gelmektedir. Bu hakikatin bu yolda açıklanması 'amel defterine' ayrı bir mana, bir mertebe ve yücelik kazandırmaktadır. Meleklerin müşahedesine nail olan içindeki güzel amellerle onları sevindiren bu hal, hakikaten yüce ve Allah'a yakın bir mertebe olup iyilerin şerefini anlatmak için zikredilmiştir.²⁹⁰ Takva sahibi müminler, Kur'an'da *ebrâr* olarak anılmış ve ahirette üstün makamlarla ödüllendirilecekleri belirtilmiştir. Onlar, cennette tahtlar üzerinde oturacak, kendilerine sunulan nimetleri ve cennetin göz alıcı manzaralarını izleme imkânına sahip olacaklardır. Aynı zamanda, inkârcıların cehennemdeki acıklı hallerini görecek ve bu durum, ebrârın cennetteki şerefli ve ayrıcalıklı konumunu daha

²⁸⁸ Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, c. 22, s. 577

²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 75

²⁹⁰ Seyyid kutup, c.16, s. 92

da belirginleştirecektir. Bu tasvir, ebrârın ahiretteki huzur ve izzet dolu durumunu ortaya koymaktadır.²⁹¹

Cenâb-ı Hakk'ın, "*Tahtlar üzerinde (nimetleri) temaşa edeceklerdir*" ayetinin ifade ettiği husus: Kaffâl(v. 365) ve Hasan el-Basrî(v. 110) "el-erâik"in, divan ve koltuklar anlamına geldiğini ve oturlan şey böyle olduğu zaman ancak "erîke" diye isimlendirildiğini belirtmişlerdir. Rivayete göre Hasan Basri "erike"nin ne olduğunu bilmediğini ve Yemenli birisinin "erîke"nin bu anlama geldiğini söyledi.²⁹²

İnci ve yakutlarla süslenmiş tahtlar üzerinde, Allah'ın kendilerine bahşettiği ikram ve nimetlere bakarlar.²⁹³ Cenâb-ı Hakk'ın, 'nazar ederler' ifadesine gelince, bu konuda şu üç izah yapılabilir: Takva sahibi müminler, cennette kendilerine sunulan göz alıcı nimetleri ve güzellikleri hayranlıkla seyrederek. Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir hadisinde işaret ettiği gibi, mümin, Allah'ın kendisine bahşettiği nimetleri kuşatıcı bir biçimde görür ve o nimetlerin büyüklüğünü dünyanın genişliğine benzetir. Bunun yanı sıra Mukatil, bu ifadeyi müminlerin cehennemde azap çeken düşmanlarını görmeleri olarak yorumlamıştır. Ayrıca, bu tasvir, müminlerin herhangi bir arzularının anında karşılarına getirilmesi şeklinde de anlaşılmıştır. Cennetteki bu ayrıcalıklı durumlar, ebrârın ödüllendirildiği üstün bir makamı ifade etmektedir.²⁹⁴

3.3.5. Âyetlerin Tefsiri (24-30)

Cennet Nimetleri ve Müminler

'Bakarlarken nimetlerin verdiği memnuniyet ve saadet, yüz ifadelerine yansır; bu durum, onları gören herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır. İyi bir hayatın ve erdemli bir kulluğun izleri, yüzlerinde açıkça görülür. Sen, nimetlerin güzel ve parlaklığını o iyi kimselerin yüzlerinden anlarsın. Onlara, içlerinden mühürlü, halis bir şaraptan içirilir: onlara, içinde hile bulunmayan, hoş kokulu katıksız bir şaraptan içirilir.'²⁹⁵

Tefsirlerde, Rahîk'in berrak ve saf bir içecek olduğu, sersemlik veya baş ağrısı gibi olumsuz etkiler taşımadığı ifade edilmiştir. Sâffât Sûresi'nde bu içeceğin, "bembeyaz, içenlere lezzet veren ve zararlı bir sonucu olmayan" bir içecek olarak

²⁹¹ Seyyid Kutup, a.g.e., c.16. s. 93

²⁹² Râzî, a.g.e., c. 22, s. 578

²⁹³ Taberi, a.g.e., c. 6, s.2757

²⁹⁴ Râzî, a.g.e., s. 579

²⁹⁵ Taberi, a.g.e., c. 6, s.2757

nitelendiği belirtilmiştir (Sâffât, 37/46-47). Nitekim Mukâtil, "beyaz şarap" demekle buna işaret etmiştir. Muhammed Suresi'nde ise cennetteki dört tür ırmaktan biri olan "lezzet veren şarap" ırmaklarıyla ilişkilendirilmiştir (Muhammed, 47/15). Bu ifadeler, cennet nimetlerini tasvir etmek için temsili bir dilin kullanıldığına işaret eder. Ayrıca, bazı tefsirlerde Rahîk'in, yalnızca sahibinin yanında kapağı açılan, mühürlenmiş ve misk ile kapatılmış özel bir içecek olduğu belirtilmiştir.²⁹⁶ Belki de bu, Hak Teâlâ'nın, "Onda sarhoş etme özelliği yok" (Saffat, 47) diye anlattığı içkidir.²⁹⁷ Bu cennet içkisinin iki özelliği vardır: Onun "mahtûm" (mühürlü) ve "sonunun bir misk" olmasıdır. Bu hususta şu izahlar yapılmıştır: Kaffal(v. 976), cennetteki mühürlü içkilerin, dünyada kıymetli şeylerin korunması gibi bir ikram olarak sunulduğunu ve diğer içki ırmaklarından daha kıymetli olduğunu ve içkinin bulunduğu şişenin başı misk ile mühürlendiğini, tıpkı (dünyada) içki şişelerinin başlarının tıpalanıp çamurla sıvanması gibi olduğunu belirtmiştir. Ebu Ubeyde(v. 639), Müberred(v. 900) ve Zeccâc(v. 923) "mahtûm" kelimesini, bir neticeye ya da tamamlanmışlığa işaret eden bir kavram olarak tanımlamışlardır. Alkame(v. 682), Dahhak(v. 723), Saîd b. Cübeyr(v. 713), Mukâtil(v. 767) ve Katade(v. 735)'nin görüşleri de bu olup, bunlar şöyle derler: "Bu içkiyi içen, ağzına son yudumunu aldığı zaman, içkinin kokusunu tıpkı misk gibi bulur." Buna göre mana, içkinin yalnızca tadının değil, tamamlandığı andaki kokusunun da son derece güzel ve etkileyici olduğu şeklinde yorumlanır. Çünkü "hitâm" kelimesi, bir şeyin nihai noktası ya da sonu anlamına gelir. Böylece bu ifade, içkinin son yudumunun hem lezzet hem de koku açısından benzersiz bir mükemmellik sunduğunu vurgular. Abdullah b. Mesud, "mahtûm"u karışmış olarak yorumlamış, ancak Vahidî(v. 1076) bu yorumun doğru olmadığını, kelimenin misk gibi bir kokuya işaret ettiğini savunmuştur. Ebû'd-Derdâ(v. 651), bu içeceğin parlak, gümüş renginde bir içki olduğunu ve cennetliklerin içki ziyafetlerini bununla tamamladıklarını belirtmiştir. Ayrıca, bu içkinin öyle eşsiz bir özelliği olduğunu ifade etmiştir ki, eğer dünyadayken bir insan elini bu içkiye daldırıp çıkaracak olsaydı, onun yaydığı güzel kokuyu yeryüzündeki tüm canlılar hissedebilirdi. Mücahid ise bu kelimeyi, kapların çamurla sıvanıp iyice mühürlenmiş olmasıyla açıklamış, bu durumun içkilerin dokunulmamış ve tamamen saf olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak,

²⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 75

²⁹⁷ Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l Ğayb*, c. 22, s. 580

Kaffal'ın bu içkilerin korunmuş ve değerli bir ikram olduğunu vurgulayan yorumu, en doğru açıklama olarak görülmüştür.²⁹⁸

Âyette geçen *جَتَامُهُ مِسْكٌ* sonu misk kokusu anlamına gelen bu kelime Farsça'da da misk olarak kullanılmaktadır²⁹⁹. Misk kokusu gibi bir koku yayılan içeceğinin sonu³⁰⁰ demektir. Kelime “kendisinden alınacak en son tat” anlamı³⁰¹ ile özgün bir anlamda kullanılmıştır. *‘Onun sonu misktir’ en son içecekleri de misk kokulu bir içecektir. Öyleyse yarışanlar bunda yarıssınlar. Bunu elde etmek için tutkulu olsunlar.*³⁰²

Münafese, başkalarında görülen bir erdem veya başarıya hayranlık duyarak, bu olgunluğa ulaşmak ya da onu aşmak için gösterilen çaba ve rekabet anlamına gelir. Bu duygu, insan nefsinin yücelik ve erdem arayışından kaynaklanır. Hasetten temel farkı ise oldukça belirgindir. Haset, başkasının sahip olduğu güzellik ve başarıya düşmanlık beslemektedir; kişinin bu nimetlerden mahrum kalmasından hoşnutluk duymaktadır. Buna karşılık, münafese duygusuyla hareket eden kişi, başkalarının gerilemesini değil, kendi ilerlemesini hedefler. Bu, erdemlere duyulan sevginin ve gayretin bir ifadesidir. Yarışma ve rekabet, Kur'an'da yer alan *“Çalışanlar, bunun için çalışsınlar”* (Sâffât, 37/61) ayetinde işaret edildiği gibi, hayır işlerinde gerçekleşmelidir. Bu tür bir rekabet, olumlu ve yapıcı bir çabanın ifadesidir.

Sonraki iki âyet, bu içeceğin özelliklerini ve niteliklerini detaylandırmaktadır: *“Karışımı Tesnim'dendir. Yaklaştırılanların kendisinden içtiği bir kaynaktan.”* Yani, mühürlenmiş olan bu saf içeceğin mühürü kaldırılmakta ve Tesnim adı verilen, Allah'a yakın meleklerin faydalandığı özel bir kaynaktan alınan su ile karıştırılmaktadır. Bu eşsiz içeceğin tüm özellikleri açıklanmadan önce, dikkat çekici bir vurgu yapılmakta ve şu güçlü mesaj verilmektedir: *“Yarışanlar bunda yarıssınlar.”* Bu ifade, anlam bakımından oldukça derin ve etkileyici bir çağrıdır. İnsanları, bu yüce ödül ve nimet için çaba göstermeye ve rekabet etmeye davet eder.

Tesnîm, cennetteki bir göze için alem/özel isimdir. “Senem” masterından menkuldür. Cennetteki en kaliteli şarap/içecektir. Tesnîmi, tamamen mukarrabûnun/Allah'ın rızasına ulaşanların içtiği, amel defterleri sağ taraftan

²⁹⁸ Râzî, *Mefatihü'l Ğayb*, c. 22, s. 580-581

²⁹⁹ Şeyh, Hamdi, *et-Tefsiru'Lügavî*, s. 264.

³⁰⁰ Sakari, *Tefsiru Garibi'l-Kur'ân*, s. 113.

³⁰¹ Sakari, a.g.e., s. 520.

³⁰² Taberi, *Camiul Beyan*, c.6, s. 2756

verilenlerin ise bu tesnimden karışım yaparak içtikleri ifade edilmiştir³⁰³. Onun katkısı yüce kaynaktır: Bu katıksız içki onlara üst taraflarından gelen bir su pınarından akar. Bir pınar ki, gözdeleler ondan içerler: o pınardan Allah'a yakın olan kimseler, katıksız olarak içerler. Diğer cennetlikler ise: o pınarın suyunu başka şeylerle karıştırılmış olarak içerler.³⁰⁴

"*Karışımı Tesnim'dendir*" âyeti, sağ tarafından kitapları verilen ebrâr (iyi kullar) ile daha yüksek mertebedeki mukarrebûn (Allah'a yakınlaştırılmış kullar) arasındaki farkı anlatmaktadır. Tesnim, mukarrebûn için özel bir içki olarak tanımlanmış ve bu içki, saf şarap yerine karışık bir içecek olarak sunulmaktadır. Vâkıa Sûresi'nde, en ileri olanlar, yani mukarrebûn, Allah'ın huzurunda en yüksek mertebeye sahip olanlardır. "*İmanda en ileri geçenler de ileridedirler. İşte onlar Allah'a yaklaştırılmış olanlardır.*" (Vâkıa, 56/10-11) buyrulmuş olduğundan mukarrebun, Hakk'ın huzurunda bütün mertebelerin ilerisinde bulunan birincilerdir. "*Karışımı Tesnim'dendir*" âyetinin anlamı, mukarrebûn'un içeceği bu saf ve yüksek içki olduğu şeklinde yorumlanmıştır. "Bahr" de yazıldığı üzere İbn Abbas gibi İbn Mesud'dan(v. 652), Hasen'den(v. 716), Ebu Sâlih(v. 896)'ten, ebrâr'ın bu içkiden karışık şekilde içeceği ancak mukarrebûn için bu içkinin saf haliyle sunulacağı rivayet edilmiştir. Çoğunluk görüşüne göre, ebrâr ve mukarrebûn arasındaki bu fark, onların derecelerinin ve Allah'a yakınlıklarının bir yansımasıdır. Bununla beraber bazıları, "Bu âyette ebrâr ile mukarrebun aynı mânâdadır. Cennette nimet içinde yüzecek olanlara böyle denilmiştir" diye yorumlamışlardır.³⁰⁵

Râzî, bu noktada İbn Abbas'ın görüşünü aktardıktan sonra şu değerlendirmeyi yapar: Tesnim'in cennet nehirleri arasında üstün bir dereceyi temsil ettiğini belirtir ve mukarrebun (Allah'a en yakın olanlar) da cennetteki kulların en seçkini olarak tanımlanır. Ona göre, ruhânî anlamda Tesnim, Allah'ı tanıma ve O'nun yüce zatını temaşa etmenin eşsiz lezzetini ifade eder. Rahîk ise varlık âlemini düşünmek ve yaratılışın hikmetlerini tefekkür etmekten alınan sevinç ve mutluluktur. Mukarrebun, sadece Tesnim'den içerler; yani onların meşguliyeti tamamen Allah'ın nimetlerini ve azametini temaşa etmektir. Buna karşın, kitapları sağından verilenlerin içecekleri

³⁰³ Hâzin, bu görüşü, İbn Mesûd ve İbn Abbas'ın görüşü olarak ifade etmektedir (Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, 7, 185).

³⁰⁴ Taberi, c.6, s. 2757

³⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 78

karışıktır; bu da onların bazen Allah'a, bazen ise O'nun yaratıklarına yöneldiklerini ifade eder. Böylece Tesnim ve Rahîk'in anlamları ve dereceleri, cennet ehlinin mevkileriyle ilişkilendirilerek açıklanır.³⁰⁶

يَتَغَامَزُونَ (غمز) kelimesi, kök anlamına bağlı olarak "tahkir etme ve ayıplama maksadıyla birbirlerine göz ile işaret ederler" demektir³⁰⁷.

Kafirlerin Dört Vasfı: Allah Teâlâ, o kafirlerin, şu dört kötü muamelelerinden bahsetmiştir:

1) "*Günah işleyenler, iman edenlere gülerlerdi*" âyetinde ifade edildiği gibi "o kafirler, inançları sebebiyle dünya hayatında doğru ve dürüst olma çabalarıyla ve onların diniyle alay ediyorlar" demektir.

2) "*Yanlarından geçerlerken, birbirlerine kaş-göz işaretleri yaparlardı*" âyetinin anlamı, "gamz" kelimesinin ayıplama anlamına da geldiğini gösterir. Bir kişi, başkasını ayıpladığında bu tür işaretler yapılır. Aynı zamanda "kendisinde ayıplanacak bir şey yok" anlamında da kullanılır. Âyet, inançsız kimselerin müminlerle alay etmek amacıyla kaş göz işaretleriyle onları küçümsemelerini ve şu şekilde konuşmalarını ima eder: "Bakın şu insanlara, nasıl kendilerini boş yere yıpratıyorlar! Hem bazı şeyleri kendilerine yasaklıyorlar hem de kesin bir bilgiye dayanmayan ödüller uğruna hayatlarını riske atıyorlar." Bu tavır, inkârcıların müminlerin inanç ve fedakârlıklarını küçümseyen, küçültücü bir tutum sergilediklerini göstermektedir.

Küfrün temelinde insandaki gurur, bağımsızlık ruhu, otoriteyi kabul etmeyen üstün olma duygusu yatar. Bunu en belirgin şekliyle Cahiliye Araplarında görmekteyiz.³⁰⁸ Bu âyetlerde inkarcıların kullara olan kibri görülmektedir. Bu kibir, onları Allah'a karşı büyüklenmeye götürmüştür.³⁰⁹

3) "*Ailelerine döndükleri vakit, (bu maskaralıklarından) zevk duyarak dönerlerdi*" âyetinde ise: kafirlerin "geçici dünya hayatında elde ettikleri kazanca güvenerek, günahlarını, şirklerini yok sayıp içinde buldukları durumu beğenerek dönerlerdi" yahut da "müslümanları böyle kötü şekilde anmaktan zevk duyarlardı" manasınadır.

³⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 80

³⁰⁷ İbn Kutluboğa, *el-Mu'cem Garibu'l-Kur'ân*, s. 237.

³⁰⁸ Aydın, Şükrü, *Kur'an'da Kibir Kavramı*, Akademi Titez Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53

³⁰⁹ Aydın, Şükrü, a.g.e., s. 68

Kafirler, alaylarına yalnızca müslümanların yanlarında değil arkalarından da devam etmişlerdir. İnsanları ayıplayıp, arkadan çekiştirmek ve diline dolamak da nefsin derinliklerinde kök salmış kibrin alametlerindedir.³¹⁰

4) Bu âyet, inkârcıların müminler hakkında ileri sürdüğü ithamları ve yanlışlıklarını gözler önüne sermektedir. "Onlarla karşılaştıkları zaman, 'Bunlar muhakkak ki sapıklardır' derlerdi" ifadesi, inkârcıların, müminlerin ahiret nimetlerini arzu ettikleri için dünyevî zevklerden uzak durmalarını yanlış ve sapkın bir tutum olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Onlara göre, müminler görünürde belirsiz bir mükâfat uğruna ellerindeki somut nimetlerden vazgeçerek hata yapmaktadırlar. Bu, kafirlerin müminlere yönelik küçümseyici bakışının bir yansımasıdır. Bunun ardından gelen, "Halbuki bunlar, onlar üzerine gözcüler olarak gönderilmemişlerdir" ifadesi, inkârcıların müminlerin inanç ve davranışlarını eleştirme yetkisinin olmadığını vurgular. Allah, kafirleri müminlerin hayatlarını denetlemek, yaptıklarını sorgulamak veya onların inançlarını sapkınlık olarak nitelendirmek üzere görevlendirmemiştir. Aksine, her birey öncelikle kendi durumunu düzeltmekle yükümlüdür. Bu âyet, inkârcıların kibir ve haddini aşan tavırlarına dikkat çekerken, müminlerin imanlarına yönelik eleştirilerin geçersizliğini ortaya koymaktadır.³¹¹

Bu kimseler, başkalarının mallarını haksız yollarla elde etmeye çalışan, ahiret gününün varlığını ve hesap verme sorumluluğunu göz ardı eden, hesap ve ceza gününü yalanlayarak inkar eden kişilerdir. Kalpleri, sürekli işledikleri günahlar ve isyanlarla kararmış, hakikatten uzaklaşmıştır. Ölçü ve tartıda dürüstlükten saparak hile yapan bu insanlar, geçici ve değersiz dünya nimetlerine aşırı bir hırsla yönelirler. Herkesin peşinden koştuğu bu nimetleri kazanmak için kıyasıya bir yarışa girer, daha fazlasını elde edebilmek adına türlü kötülöklere başvururlar. Bu hırs ve tamahkârlıkla zulüm eder, günah işler ve hatta büyük suçlara dahi cesaret ederler. Onların bu davranışları, dünyevi çıkarları ahlaki değerlerin önüne koymalarından kaynaklanmaktadır.

Dünya nimetleri, basit ve geçici değerler uğruna yapılan mücadele ve yarışmaya değmeyecek kadar değersizdir. Asıl çaba, bu fani nimetler yerine ahirette sunulacak sonsuz ve yüce nimetler için harcanmalıdır. *"İşte yarışanlar bunda yarışsınlar."* âyeti,

³¹⁰ Aydın, Şükrü, *Kur'an'da Kibir Kavramı*, s. 71

³¹¹ Râzî, *Mefatihü'l Ğayb*, c. 22, s. 584

insanlara uğruna gerçek bir yarış yapılması gereken yegâne hedefin bu olduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü ahiret için mücadele, insana en yüksek değeri kazandıran hedef ve üstün bir gayedir. Dünyanın tüm zenginlikleri ve makamları, ne kadar büyük görünürse görünsün, aslında geçici ve aldatıcıdır. Böyle basit ve sınırlı şeyler uğruna yapılan yarış, hakiki anlamda bir kazanç sağlamaz.

Ahiret nimetleri için yarışanlar ise ruhen yücelir, manevi bakımdan yükselirler. Bunun aksine, dünya malı için mücadele edenler, bu uğurda hem ruhlarını hem de ahlaklarını alçaltırlar. Ahiret uğruna yapılan gayret, yeryüzünü bozmaktan ziyade, ona düzen ve iyilik getirir. İnsanlar bu hedef doğrultusunda çalıştıklarında, dünya temizlenir, güzelleşir ve arınır. Oysa dünyaya tamah ederek onu hedef edinenler, yeryüzünü bir bataklığa çevirir. Hırs ve çıkar çatışmaları, yeryüzünde masumların zarar gördüğü bir düzene neden olur. Böyle bir ortam, adeta birbirini yiyen kurtçukların veya masum bedenleri kemiren zehirli böceklerin tasvir ettiği bir manzarayı andırır. Ahiret nimetleri için yarışmak, bazı iddiaların aksine, dünyayı harap etmek değil; tam aksine onu imar etmek, güzelleştirmek ve onarmaktır. İslam'ın dünyayı "ahiretin tarlası" olarak nitelemesi, bu dengenin en açık ifadesidir. Mümin, yeryüzünü Allah'ın halifesi olarak güzellik, iyilik ve takva ile donatmakla yükümlüdür. Bu sorumluluk, Allah'a yönelip O'na ibadetle taçlanmalı ve böylelikle insan varlığının nihai gayesi gerçekleşmelidir. Dünya, yalnızca bir araç; ahiret ise bu aracın götüreceği sonsuz ve yüce bir hedef olarak görülmelidir. Allah *"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"*³¹² âyeti, insana bu sorumluluğu hatırlatmaktadır.

³¹² Zariyat Sûresi, 51/56.

3.3.6. Âyetlerin Tefsiri (31-36)

Suçluların Hali

Kur'an'ın suçluların müminlere yönelik alaycı ve küçümseyici tutumlarını betimleyen sahneleri, Mekke toplumundaki sosyal gerçekliklerden bir kesittir. Bu tasvirler, yalnızca o döneme özgü olmayıp, her çağda ve toplumda benzer şekillerde gözlemlenebilir. Bugün de modern toplumlarda benzer tavırları sergileyen kişileri düşününce, Kur'an'ın bu âyetlerinin evrensel bir hakikati ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bu, kötü niyetli kişilerin iyi insanlara yönelik tutumlarının ve karakterlerinin, zaman ve mekân fark etmeksizin değişmediğini kanıtlamaktadır.

“Suçlular iman edenlere gülerlerdi.”

Geçici ve değersiz dünya her şeyiyle nihayete erdiğinde onunla muhatap olan insanlar ahirette karşılaşır ve iman eden iyi insanların nimetlerini görürler. Ve onlara dünyada yaptıkları burada hatırlatılır. İnkâr edenler, iman edenlerle alay ederek, onları küçümsüyor ve eğlence konusu yapıyorlardı. Bu alay, çoğunlukla müminlerin fakirlikleri, zayıflıkları ve güçsüzlükleri üzerinden şekilleniyordu. Onlar, zayıf durumda olan müminlere karşı uyguladıkları zulüm ve işkencelerle, onları hem fiziksel hem de psikolojik olarak daha da aşağılıyordu. İman edenlerin yaşadıkları zorlukları ve mücadelelerini küçümseyerek, bu süreçten zevk alıyorlar, onları alay konusu yaparak çirkin duygularını tatmin ediyorlardı. Müminlerin sabırla, yüksek ahlaki değerlere sadık kalarak karşılaştıkları bu zorluklara karşı gösterdikleri direnci ise, inkârcılar küçümsüyor, İslam'ın erdemli öğretilerini görmezden geliyorlardı. Onlar, müminlerin başlarına gelen zorlukları, sadece bir eğlence ve eğlenme fırsatı olarak değerlendiriyor, bu şekilde ruhsal tatmin sağlıyorlardı.

İnkâr edenler, müminlerle alay etmek için çeşitli alaycı hareketler ve göz işaretleriyle birbirlerine mesajlar gönderiyorlardı. Bu davranışları, terbiyesizlik, edepsizlik ve düzeysizlikti. Onlar, müminlerin sabırlarını ve yüksek ahlaki ilkelerini küçümseyerek, onları utandırmayı ve ruhsal olarak yıpratmayı amaçlıyorlardı. Kendilerine güvenen bu inkârcılar, ailelerine döndüklerinde, alay ederek, onlara eziyet ederek tatmin oluyor, yaptıkları kötülüklerden hiç pişmanlık duymadan, kendilerini böbürlenerek rahatlıyorlardı. Bu durum, insan ruhunun en düşük seviyesine inmesi ve

vicdanın ölmesiyle eşdeğer bir haldi. “Müminleri gördükleri zaman ‘bunlar kesin sapıklardır’ diyorlardı.”

Müminleri gördüklerinde onları sapkın olarak nitelendirip, toplum önünde aşağılarken sergiledikleri bu tutum, insanın aklını gerçekten hayrete düşürebilir. Onlar, müminleri "kesinlikle sapıklar" diyerek halk arasında teşhir edip, alaycı bir şekilde küçümsemekte ve bu şekilde dikkatleri üzerlerine çekmektedirler. Bu durum, onların kibirli ve hakikatle bağdaşmayan bakış açılarını daha da belirgin hale getirmektedir.

Gerçek inananları sapkınlıkla suçlayan bu kötülerin tutumu, kötülüğün doğasını açıkça gösterir; çünkü kötülük, sınır tanımadan her türlü eylemi ve söylemi gerçekleştirebilmektedir.

Kur’an’da inanmışları savunmak için cevap verilmez. Çünkü bu tartışma, ilahi metinde bulunmaması gereken çirkin tartışma olur. Kur’an, kendisini ilgilendirmeyen ve müminlere karşı vazifelendirilmeyen bu toplulukla düzeyli bir diyalog geliştirmiştir. “Onlar müminlerin başına bekçi gönderilmemişlerdi” âyeti ile onların konumu tekrar hatırlatılıp, müminlerin de hiçbir ilişkisi bulunmayan bu toplulukla muhatab olmamaları gerektiği anlaşılır.

Kur’an, kötülerin dünyada müminlere yönelik alaycı tutumlarını tasvir eden sahneleri burada sonlandırmaktadır. Bu noktada, geçmişte olanlar kapanmış ve yeni bir sahneye geçilmiştir: müminlerin cennetteki nimetler içindeki huzurlu ve onurlu halleri. Ayet, bu dönüşümü şu ifadelerle vurgular: “Bugün iman edenler kafirlere güleceklerdir. Tahtlar üzerinde kurularak seyredeceklerdir.” Böylece ilahi adaletin tecellisi, müminlerin üstünlüğü ve kafirlerin çaresizliği, sahneler arasındaki keskin geçişle güçlü bir şekilde ifade edilir. Hesap günü, Allah’ın tüm uygunsuz düşünce ve duyguları silip çıkaracağı sıkça vurgulanır. (Araf: 43- Hicr: 47). Öteki dünyada günahkârların çekeceği cezalar karşısında, salihlerin intikam sevinci duyması, 'değersiz duygular' olarak görülür. Bu nedenle onların 'gülmeleri', sadece kendi güzel halleriyle ilgili bir hoşnutluğu simgeler.³¹³

Mü'minlerin üstünlüğü hakkında, Hak Teâlâ'nın "Bugün ise, iman edenler o kafirlere gülüyorlar" ayetiyle ilgili olarak iki ana mesele bulunmaktadır. İlk mesele, bu gülmenin kıyamet gününe, yani amellerin açıkça ortaya çıkacağı ve herkesin hesabının

³¹³ Esed, s. 1248

görülebileceği o güne atıfta bulunuyor olmasıdır. Bu gülüşün sebepleri ise çeşitli şekillerde açıklanmıştır:

a) Kafirler, dünyadayken müminlerin karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklardan dolayı onlarla alay edip gülerlerdi. Ahirette ise durum tersine döner: Müminler, kafirlerin cehennemde çektikleri azap ve sıkıntılardan ötürü onlara gülecektir. Müminler, bu dünya hayatının geçici olduğunu bilerek, fani hayatı verip baki ahiret nimetlerini kazanmış olmanın huzurunu yaşarlar. Ebedi nimetlere kavuşarak tahtlar üzerinde otururken, cehennemliklerin azap içinde çırpınışlarını, birbirlerine lanet edişlerini ve binlerce kez ölümü arzulayışlarını izlerler. Bu sahne, müminlerin fedakarlıklarının ebedi mutluluğa dönüşmesini ve ilahi adaletin tecellisini yansıtır.

b) Ebû Salih(v. 1078)'in aktardığına göre, cehennemliklere bir an için "Haydi çıkın" denilir ve cehennemin kapıları açılır. Kapıların açık olduğunu gören cehennemlikler, büyük bir umutla çıkışa doğru koşarlar. Ancak tam kapılara vardıklarında, kapılar yüzlerine çarpılır ve çıkışları engellenir. İşte bu esnada, müminler cennette tahtlarına oturmuş halde bu durumu seyrederek. Âyette ifade edilen müminlerin gülüşü, cehennemliklerin yaşadığı bu yanıltıcı umut ve hayal kırıklığı anına yöneliktir. Bu sahne, ilahi adaletin ve müminlerin üstünlüğünün bir tasviridir.³¹⁴

Ayette geçen "*Tahtlar üzerinde onlara bakarak...*" ifadesi, "*güliyorlar*" fiilinin öznesine bağlı bir durum (hal) ifade eder. Bu, cennetliklerin cehennemliklere bakarak onların dünyadaki kibirli, yüce görünme çabalarının ardından ahirette nasıl bir zillet ve alçaklığa düştüklerini gözlemlediklerini ve bu duruma gülmekte olduklarını anlatır. Cennetlikler, kendilerine yapılan haksızlıkların ve alayların tam aksine, hak ettikleri ilahi adaletin tecellisini izlerken yücelik içinde bulunmaktadırlar. Bu tasvir hem cehennemliklerin düşüşünü hem de cennetliklerin üstünlüğünü vurgulayan güçlü bir tasviridir. Daha sonra Hak Teâlâ, "O kafirler amellerinin karşılığını aldılar mı?" diye buyurmuştur. Buradaki 'süvvibe' kelimesi, "mükafaatlandırıldılar mı?" manasına olup, yani, "Allah onları mükafaatlandırdı mı?" demektir. Leys(v. 791) şöyle demiştir: "Seni, ben ya da yerime bir mükafaatlandırıcı ödüllendirecek. Ve sana, övülüp medhedilmen kafidir." Müberred(v. 900)'de, bu kelimenin "serab" kökünden bir fiil olduğunu, "serâb"ın, yapılan şeyin karşılığının kişiye dönmesi anlamına geldiğini

³¹⁴ Râzî, , *Mefatihü'l-Ğayb*, c. 22, s. 585

belirtir. Aynı zamanda bu kökün, kötülüğün karşılığını verme anlamında da kullanılabileceğini ifade eder. En uygun açıklama, ayetteki bu kelimenin istihza (alay) anlamında kullanıldığıdır. Buna göre anlam, tıpkı şu şekilde olur: "Haydi tad (azabı), işte sen dünyada iken aziz ve kerim olduğunu sanmıştın. "(Duhân. 49) âyeti gibi olup, müminlerin sâlih amellerine karşılık, kafirlerin alaylarına da karşılık verildiğini vurgular. Allah'ın bu hitabı, müminlerin sevinçlerini artırır ve düşmanlarını küçültür. Bu ayetlerin maksadı, kıyametin hallerini ortaya koymaktır. Allah en iyi bilendir.³¹⁵ Bugün inkârcılar, Rablerinin rahmetinden mahrum bırakılarak cehenneme sürülür ve aşağılanırlar. Buna karşılık, iman edenler tahtlar üzerinde oturup nimetlerin tadını çıkarır, saf ve temiz içeceklerden yudumlarlar. Kur'an'ın orijinal metninde 29-33. ayetler, sanki hesap günü görülecekler hatırlatılıyormuşçasına geçmiş zaman kipiyle ifade edilmişlerdir. Ancak, önceki ve sonraki pasajlar (18-28. Âyetler ile 34-36. Âyetler) gelecek zaman kipiyle formüle edildiklerinden dolayı bu dünya hayatı ile ilgili 29-33. âyetlerin geniş zaman kipinde ifade edilmeleri daha uygundur.³¹⁶

Kur'an, suçluların iman edenlerle alay ettiği ve müminlerin ise sonunda nimetlerle ödüllendirildiği sahneyi detaylı bir şekilde ele alarak, etkili bir anlatım sunar. Bu tasvirler hem duygusal etki hem de bilinç oluşturmada güçlü bir araçtır. Âyetler, suçluların müminlere yönelik küçümseyici tavırlarını, onları aşağılama çabalarını ve dünyevi üstünlük kurma arzularını canlı bir şekilde resmederken, aynı zamanda müminlerin ahirette elde edecekleri yücelik ve ödüllere dikkat çeker. Mekke'deki Müslümanlar, o dönemde müşriklerin baskılarına, işkencelerine ve alaylarına maruz kalıyorlardı. Bu durum, ruhlarında derin izler bırakıyor ve psikolojik olarak yıpratıcı bir etki yaratıyordu. Kur'an, müminlerin bu zor şartlar altında yalnız olmadıklarını göstermek ve dayanıklılıklarını artırmak amacıyla onlara seslenir. Uzun ve detaylı açıklamalarla onları teselli eder, ahiret müjdesiyle motive eder ve ilahi adaletin mutlaka tecelli edeceğini hatırlatır. Bu üslup, hem teselli edici bir mesaj taşır hem de müminlere sabır ve sebat telkin eder. Aynı zamanda, müşriklerin zulmünün geçici olduğunu ve asıl ödüllerin ahirette olduğunu vurgulayarak inançlı bireylerin moral ve motivasyonunu yüksek tutar. Bu sahneler, iman edenlere yönelik bir umut kaynağı, suçlulara ise bir uyarı niteliğindedir.

³¹⁵ Râzî, a.g.e., c. 22, s. 585

³¹⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, c .3, s.1248

Dünya zaferi ve yeryüzündeki üstünlük Mekke'de asla söz konusu edilmemiştir. Çünkü müminlerin, Mekke'de cesarete ve müşriklere karşı öfkeye ihtiyaçları vardı. Kur'an, insanın kalbini hazırlayarak emaneti taşımaya uygun hale getirmeye çalışıyordu ve bu süreçte kalpleri onarıyordu.

Kur'an'ın yetiştirdiği bu kalpler, dünyanın geçici ve ahiretin asıl yurt olduğunu benimsemeli, Allah rızası dışında başka beklentisi olmamalı, çektikleri sıkıntılara karşı sabretmelilerdi. Bu kalpler terbiye edilirken onlara verilecek dünya nimetlerinden hiçbiri vaad edilmemiştir. Dünyadaki zaferden bahseden ayetlerin tümü Medine döneminde inmiştir. İlk başlarda zafer, müminlerin hedefleri ve beklentileri arasında yer almıyordu. Zaferin gerçekleşmesi, tamamen Allah'ın dilemesiyle mümkün olmuştur. Bu, İslam'ın bir yaşam biçimi olarak toplumda yerleşmesi ve sonraki nesillere bir örnek olması için ilahi bir planın parçasıdır.

Ancak zafer, müminlerin çabalarının ya da çektikleri acıların bir ödülü değildir; Allah'ın bir lütfu ve takdiridir. Hem başlangıcında hem de sonucunda derin bir hikmet saklıdır. Allah'ın bir lütfu ve takdiri sonucu, müminlerin müşriklerden gördükleri eziyetlerin detaylı şekilde tasvir edilmesi, Allah'ın, alaycıların ve zalimlerin yaptıklarını gördüğü ve onların hesaba çekileceğini bilmeleri, Allah'ın, kafirlerle üstün bir üslupla alay ederek, onların hallerini alçaltıcı bir şekilde tasvir etmesi onların kalplerine teselli verdi. Bu ilahi gözetim, müminler için bir güvence ve umut kaynağıydı. Bu nedenle, Allah'ın gözetimi ve adaleti, inananların yaşadığı acılara ve zorluklara rağmen içlerinde bir huzur ve teselli oluşturdu. Zalimlerin zalimce işkenceleri, dayanılmaz eziyetleri ve aşağılayıcı alayları karşısında müminler, Allah'tan gelen teselli mesajlarına sığınıyorlardı. Dünyada karşılaştıkları zorluklar karşısında, Rablerinden gelen bu teselliler, hem sabırlarını artırıyor hem de dayanma güçlerini pekiştiriyordu. Ahiret müjdeleriyle dolu bu ilahi mesajlar, onların yaşadıkları sıkıntılara anlam katıyor, zalimlerin zulmünün geçici olduğunu ve ilahi adaletin er ya da geç tecelli edeceğini vurguluyordu. Bu mesajlar, müminlere yalnız olmadıklarını hissettiren, dayanıklılıklarını artıran ve umutlarını diri tutan ilahi bir rahmet vesilesiydi.³¹⁷

Bu âyetlerde, müminlere verilen bu teselliyle birlikte inkârcılar kınanmakta ve ikaz edilmektedir. Özellikle 33. âyette, Allah'ın müminleri denetleme görevini kimseye

³¹⁷ Kutub, Seyyid, c. 6, s. 2536-2537.

vermediği vurgulanmaktadır. Bu, dinî konularda insanların kendi görüşlerine dayanarak başkalarını yargılayamayacaklarını gösterir. Dinî doğru ve yanlışlar, yalnızca Allah'ın koyduğu ölçülerle belirlenir. Bu nedenle, başkalarını yargılamak ve dinî esasları belirlemek Allah'a aittir.³¹⁸ Zemahşeri(v. 1144)'ye göre, inkârcılar Müslümanları küçümseyerek "bunlar yoldan çıkmış" derlerdi. Onlar, Müslümanların başkalarına İslam'ı anlatmalarını ve bu uğurda çaba sarf etmelerini yadırgar, onları yoldan sapmış olarak görürlerdi.³¹⁹ Bu âyetler, toplumda adaletin, doğruluğun ve dürüstlüğün ne kadar hayati olduğuna, insanların bu ilkeleri sadece dünyevi yaşamda değil, ahiretteki kurtuluşları için de benimsemeleri gerektiğine dair güçlü bir uyarıdır. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde adaletin sağlanması, insanın manevi gelişimi ve sonsuz mutluluğu için bir gerekliliktir.

³¹⁸ *Kur'an Yolu Tefsiri*, V, 581.

³¹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c. 6, s. 1198.

SONUÇ

Kur'an tefsiri hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dini bilincin güçlendirilmesi ve sağlıklı bir anlayışın inşa edilmesi açısından vazgeçilmez bir kaynaktır. İslami ilimler arasında, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve hayatımıza etkin bir biçimde aktarılması noktasında tefsirin katkısı son derece büyüktür. Kur'an'ın daha derinlemesine anlaşılabilmesi için, metnin tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamda geniş bir perspektiften ele alınması gerekmektedir. Bugüne kadar insanlığa hidayet rehberi olan Kur'an, farklı tefsir yöntemleri aracılığıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerden biri de konulu sûre tefsiridir. Konulu sûre tefsiri, Kur'an'ı idrak etme noktasında önemli bir katkı sağlayan ve metne farklı bakış açıları kazandıran bir tefsir yöntemidir. Konulu tefsir metodu Hz. Peygamber tarafından da âyetin, âyetlerle tefsiri ile kullanılmış olmasına rağmen; bu yöntemin kullanılması ve ilerlemesi daha çok yakın döneme denk gelmektedir. Tarihsel süreç içinde önemli aşamalar kaydeden konulu sûre tefsiri, özellikle son yüzyılda hız kazanarak geniş bir literatür birikimine ulaşmıştır.

Bu çerçevede Fatiha, İhlas ve Kevser sûreleri gibi özellikle kısa sûrelere ilişkin çok sayıda müstakil sûre tefsirlerinin yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan bu araştırmada tez konumuzu oluşturan Mutaffifin Sûresi'nin akademik düzeyde müstakil tefsirine rastlanamamıştır.

Mutaffifin Sûresi'nin Kur'an bütünlüğü çerçevesinde gerçekleştirilen bu analiz, konulu sûre tefsiri yöntemiyle surenin farklı bir perspektiften ele alınmasına olanak tanımıştır. Bu yöntem sayesinde sûrenin ahlaki öğretileri daha derinlemesine anlaşılabilir ve bu öğretilerin günümüz dünyasına yansımaları değerlendirilmiştir. Sûre, bütüncül bir yaklaşımla incelenerek mesajlarının daha kapsamlı bir şekilde ortaya konması sağlanmıştır.

Konulu sûre tefsiri yöntemi, Kur'an'ın evrensel mesajlarını daha açık, uygulanabilir ve bütünsel bir biçimde sunarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde rehberlik etmektedir. Sûrelerin nüzul amacı, ana temaları ve çağdaş meselelere sunduğu çözüm önerileri, bu yöntemle daha belirgin bir şekilde analiz edilebilmektedir. Bu yaklaşım, Kur'an'ın mesajlarının anlamını derinleştirerek bireylerin ve toplumların manevi ve ahlaki farkındalığını artırmaktadır.

Sûrenin Ulûmü'l-Kur'ân açısından incelenmesi, âyetlerin bağlamını anlamaktan, kavramların derinliğini keşfetmeye, Kur'an'ın bütüncül mesajını daha etkin bir şekilde kavramaya kadar geniş bir yelpazede kazanç sağlar.

Sonuç olarak, bu tez çalışması kapsamında Mutaffifin Sûresi'ni konulu sûre tefsiri yöntemiyle ele almak, sûreye bütüncül bir perspektifle yaklaşmamızı sağladı. Sûredeki âyetlerin siyak ve sibak bağlamında nasıl bir ilişki kurduğunu anlamak, Kur'an'ın mesajlarını daha derinlemesine kavramamıza yardımcı oldu. Bununla birlikte, sûrede geçen garib, mübhem ve müteşâbih ifadeleri inceleyerek dilsel ve anlamsal açıdan daha geniş bir anlayış kazandık.

Sûrenin nüzul sebebi ve tarihsel bağlamını öğrenmek, onun evrensel mesajını anlamamızı kolaylaştırdı. Ayrıca, sûrenin Mekki veya Medeni olup olmadığına dair farklı görüşler üzerinde durarak, Kur'an'da yer alan ahlaki kuralların zaman ve mekândan bağımsız olarak her dönemde geçerli olduğunu daha iyi idrak ettik. Bu süreçte, Allah'ın toplumsal adalet ve hukuka verdiği önemin altını çizen âyetler üzerinde durarak, bu kurallara uymayanların ahirette karşılaşacağı sonuçları öğrendik.

İman ve ahlak arasındaki kopmaz ilişkiyi fark etmek, ahlaki erdemlerin bireylerin inanç dünyasında nasıl kök saldığını görmemizi sağladı. Aynı şekilde, kibir, hilekârlık, bencillik ve haksız kazanç gibi bireysel ve toplumsal zararlar doğuran tutumlardan sakınmanın önemine dair farkındalık kazandık. Dünya hayatında yapılan iyilik ve kötülüklerin kaydedildiği ve bu kayıtların ahiretteki sorumluluğumuzun temelini oluşturduğu gerçeği, Kur'an'ın ahiret inancına verdiği önemin altını çizen en çarpıcı unsurlardan biri olarak dikkat çekti.

Bu çalışmanın sonucunda, Mutaffifin Sûresi'nin evrensel mesajlarını daha derinlemesine anlamanın yanı sıra, Kur'an'ın bireysel ve toplumsal hayatımız için nasıl güçlü bir rehber olduğunu bir kez daha görmüş olduk. Sûrenin temel mesajı, insanın hem bireysel hem toplumsal yaşamında adalet ve dürüstlük gibi ahlaki değerlere sıkı sıkıya bağlı kalarak, ebedi aleme irtihal etmeden dünya hayatında doğru ve dürüst yaşamaktır. Allah'ın toplumsal adalete verdiği önemi ve hayatın gelip geçici olduğunu daha iyi anlamamıza yardımcı olan sûre tefsiri ile günümüzde daha iyi idrak seviyesine ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul, 1982.
- ADEVÎ, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahyâ b. Mübarek Yezidi, *Garibü'l-Kur'ân ve Tefsiruh*, thk. Muhammed Selim Hac, Beyrut, 1985/1405.
- AHMED B. HANBEL, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, İstanbul, 1992.
- AKTAŞ, Hasan, *Modern Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, İstanbul, 2002.
- ALBAYRAK, Halis, “Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri”, *AÜİFD*, XXXII (1992), s. 155-182.
- ALÎ el-CARİM ve MUSTAFA EMİN, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, İstanbul, 1984.
- ÂLUSÎ, Ebu Fadl Şihabüddin Mahmut el-Bağdadi, *Rûhu'l Me'ânî Tefsir'ul Kur'ani'l-Azîm ve Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, 1971/1987.
- ASKALANÎ, İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Kâhire, 1986.
- AYDEMİR, Abdullah, “*Esbâbü'n-Nüzûl*”, *Diyanet Dergisi*, XI/1, Ankara 1972.
- , Abdullah, “*Fedâilu'l-Kur'an*”, md., DİA, İstanbul, 1995.
- AYDIN, Şükrü, *Kur'an'da Kibir Kavramı*, İstanbul, 2015.
- BALTACI, Burhan, *Müdayene Ayeti Tefsiri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998.
- BAŞOĞLU, Tuncay, “*Muhkem*”, md., DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 42.
- BELENSÎ, Ebû Abdullah, *Tefsîru Mübhemâti'l-Ḳur'ân*, nşr. Hanîf b. Hasan el-Kasımî, Beyrut, 1411/1991.
- BEYDAVÎ, Nasuruddin Abdullah b. Ömer, *Tefsîru'l-Beydâvî: Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Daru'l-Fikr, 1982.
- BİKAÎ, *Nazmü'd-dürer*, Kahire, 1413/1992.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, sdl. A. Fikri Yavuz, İstanbul, 2003.

-BİRİŞİK, Abdülhamit, “*Kur’ân’da İç Bütünlük: Islâhî’nin Tefsir Yöntemi*”, Dîvân: İlmî Araştırmalar, sy. 11, İstanbul 2001.

-----, Abdulhamit-Hüseyin Abdülhâdi Muhammed, “*Mübhemâtü’l-Kur’ân*, DİA., İstanbul, 2006.

-BİLGİZ, Musa, *Âyetler ve Sûreler Arasında Münasebât (Said Havva Örneği)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1992.

-BOLELLİ, Nusrettin, *Belagat Me’ani, Beyan, Bedi’ İlimleri Arap Edebiyatı*, İstanbul, 2015.

-BUHARİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l-Buhari*, İstanbul, 1992.

-BULUT, Ali, *Belagat, Me’ani, Beyan, Bedi’*, İstanbul, 2013.

-CAHİZ, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, thk. M. Abdusselam Harûn, Mısır, 1975.

-CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, 1971.

-ÇELEBİ, Rabiha- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *Teshîlü’l-Belâğa*, İzmir, 1996.

-DAMEGANİ, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Muhammed, *el-Vücûh ve’n-Nezâ’ir*, nşr. M. Hasan Ebü’l-Azm ez-Zefitî, Kahire, 1412/1992.

-DARİMİ, Ebu Muhammed Abdillâh b. Abdirrahman, *Sünenü’d-Darimî*, İstanbul, 1992.

-DEMİR, Şaban ve YILMAZ, Hüseyin, *Kur’ani Konu, Kavram ve Sure Tefsirine Metodik Bir Yaklaşım*, Ekev Akademi Dergisi, 7(14), 2003

-DEMİRCİ, Muhsin, “*Esbâb-ı Nüzûl*”, DİA, İstanbul, 1995, XI.

-----, Muhsin, *Kur’an’ın Müteşâbihleri Üzerine*, İstanbul, 1996.

-----, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, 2006.

-DUSSERİ, Munîre Muhammed Nâsır, *Esmâ Suveri’l-Kur’ân ve Fazâilühe*, Kahire, 1426.

-EBU CAFER MUHAMMED B. CERİR, *Câmiü’l Beyan an Te’vili Ayi’l Kur’an*, Beyrut, 1988, XXX.

-EBU HAYYAN ENDELÜSÎ, *Tuĥfetü'l-Erİbbimâfi'l-Ķur'ânmine'l-Garİb*, Hama 1345/1926, Baġdad 1397/1977, Beyrut 1403/1983, 1409/1989.

-----, *el-Bahrü'l-Muhİt*, Kahire, 1328-29 /1910.

-EBUSSUUD, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *TefsİrÜ Ebi's-Suud*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.

-ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştiren: İsmail Karaçam ve arkadaşları, İstanbul, tsz.

-EHLU, Abdulaziz Seyyid, *Kâmûsu'l-Kur'ân ev Islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâirfi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, 1983.

-ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak& Ahmet Ertürk, İstanbul, 1999.

-FEYYAZ, Muhammed Cabir “*Mefhûmü'l-Belâġa Luġaten ve İştlâhen*”, XXXV, 1974.

-FİRUZABADÎ, Ebû Tahir Mecdüddin Muhammed İbnYakub, *Kamûsü'l Muhit*, Beyrut, 1986.

-----, Ebî Tâhir Muhammed b. Yakub, *Tenviru'l Mikbas min Tefsiri İbn-i Abbas*, Beyrut, 2004.

-----, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Besâirzevi't-Temyiz fİ Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Mekke, tsz.

- GÜVEN, Şahin, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, İstanbul, 2005.

-----, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2012.

-HAŞİMÎ, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâġafi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, Beyrut, 1999.

-HAZİN, Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vil fİ Meâni't-Tenzîl*, nşr. Muhammed Emin, Beyrut, ts.

-HİCAZÎ, Muhammed Mahmud, *el-Vahdetü'l-Mevdu'iyeyfi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, 1970.

-HUDAYRÎ, Muhammed b. Abdülaziz, *es-Sirâc fî Beyâni Garibi'l-Kur'an*, Riyad, 2008/1429.

-İBN AŞUR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, 1984.

-İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîrü'l-Kur'ân el-Azîm*, Kahire, 2000.

-İBN KUTEYBE, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1393/1973.

-----, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim Dîneverî, *Tefsîru Garibi'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Abbas Ahmed Sakr, Beyrut, 1978/1398.

-İBN MACE, Muhammed b. Yezid Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul, 1992.

-İBN MANZUR, Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali Ensari, *Lisânu'l-Arap*, Beyrut, tsz.

-İBN TEYMİYYE, Takıyyüddin, *Muqaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Beyrut, 1408/1988.

-İBN SADULLAH, Bedruddin Muhammed b. İbrahim, *Ğuraru't-Tibyân men lem Yüsemme'fî'l-Kur'ân*, thk. Abdulcevâd Halef, Beyrut, 1990.

-İBNÜ'L HAİM, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. İmad, *et-Tibyân fî Tefsîri Garibi'l-Kur'ân*, thk. Fethi Enver ed-Dabuli, Kahire, 1992/1412.

-İBNÜ'L ESİR, *el-Meselü's-Sa'ir*, nşr. Ahmed el-Havli-Bedeve Tabane, Riyad, 1403/1983.

-İBN KUTLUBOĞA, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah, *el-Mu'cem Garibi'l-Kur'an*, thk. Abdülhamid Muhammed ed-Derviş, Beyrut, 2012/1433.

-İSFAHANÎ, Râgıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Kahire, 1381.

-----, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut-Dımaşk 1423/2002.

-KADI ABDÜLFETTAH, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl* (trc. Salih Akdemir), Ankara 1986.

-KADI ABDÜLCEBBAR, *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, nşr. Adnân M. Zerzûr, Kahire, 1969.

- , *Tenzihü'l-Kur'ân ani'l-Meât'in*, Beyrut, tsz.
- KAFİYECİ, *et-Tefsîr fî Kavâ'idî 'İlmi't-Tefsîr*, trc. Ve nşr. İsmâil Cerrahoğlu, Ankara, 1974.
- KARA, Necati, *Burhânuddin İbrâhim b. 'Omer el-Bikâ'î ve Tefsîrindeki Metodu*, Van, 1994.
- KARAGÖZ, Mustafa, "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, edtr. Bilal Gökkır v.dğr., İstanbul, 2009.
- KARAMAN, Hayreddin- Çağırıcı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafi ve Gümüş, Sadreddin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.V, Ankara, 2007.
- KAR'AVİ, Süleyman b. Sâlih, *el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: DirâseMuvâzene*, 1407.
- KATTAN, M., Halil, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 2009.
- KAYREVANİ, İbn Reşîk, *el-'Umde*, nşr. Muhammed Karkazan, Beyrut, 1408/1988.
- KAYSİ, Ebî Muhammed Mekki b. EbîTalib, *el-Umde fî Garibi'l-Kur'ân*, şrh. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli, Beyrut, 1981/1401.
- KAZVİNİ, Hatîb, *et-Telhîs fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, nşr. Abdurrahman el-Berkükî, Kahire, 1932.
- , Hatîb Celâluddîn Muhammed b. 'Adirrahmân, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa, el-Me'ânî el-Beyân el-Bedî'*, nşr., İbrahim Şemsüddin, Kahire, 1424/2003.
- KIRCA, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul, 1993.
- KİRMANİ, Tâcu'l-Kurrâ Mahmud b. Hamza b. Nasr, *el-Burhân fî Tescîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân*, thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ, Beyrut, 1986.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Mevzu Hadislerin Zuhuru*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1967, XV.

-KULEYBÎ, Musa b. Muhammed b. Musa b. Yusuf el-Ömeri, *et-Tuhfetü'l-Küleybiyye fî Halli'l-Hamuliyye fî Garibi'l-Kur'ani'l-Kerim*, thk. Kamil Muhammed Muhammed Uveyza, Beyrut, 1999/1420.

-KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed Ahmer el-Ensârî, *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'an*, (*Tefsîru'l-Kurtûbî*), Mısır, 1967.

-----, *el-Vecîz fî Fezâ'ili'l-Kitabi'l-'Azîz*, nşr. Alâeddin Ali Rızâ, Kahire 1412/1991.

-KUTUB, Seyyid, *Fîzilâl'il Kur'an*, trc., M. Emin Saraç vd., İstanbul, 1972-1984.

-MAHALLÎ, Celâlü'ddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed-Suyûtî, Celâlü'ddîn Abdurrahmân b. EbîBekr, *el-Kur'âni'l-Kerîm bi'r-Resmi'l-Osmânî ve bihâmişihî Tefsîru'l-İmâmeyni'l-Celîleyn*, Beyrut, 1999/1460. .

-MA'MER B. MÜSENNA, *Mecâzü'l-Ḳur'ân*, nşr. Fuad Sezgin, Kahire, 1374/1955.

-MATURİDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtü Ehl-i Sünneti Tefsirü'l Mâtürîdî*, Beyrut, 1971.

-MAVERDÎ, Ebu Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüketü ve'l Uyun Tefsiru'l-Maverdi*, Beyrut, 1992.

-MEKKÎ, EbûTâlib, *el-'Umde fî Garibi'l-Ḳur'ân*, Beyrut, 1982.

-MERAGÎ, Ahmed Mustafa, *'Ulûmü'l-Belâğa*, Beyrut, 1984.

-MERTOĞLU, M. Suat, "*Vücuḥ ve Nezâir*", md., DİA, İstanbul, 2013.

-MEYDANÎ, Abdurrahmân Hasan Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1996.

-MUKATİL B. SÜLEYMAN, *el-Vücûḥ ve'n-Nezâ'ir*, nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dübey, 1427/2006.

-MÜSLİM, İbn Haccac Ebu'l-Hüseyn Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, İstanbul, 1992.

-MÜSLİM, Mustafa, *el-Mebâhisfi't-Tefsiri'l-Mevdu'i*, Dimeşk, 1989.

-MÜSTAĞFİRÎ, Hafız Ebi'l-Abbas Cafer b. Muhammed, thk. Ahmed b. Faruk es-Selûm, *Fazâilu'l-Kur'ân*, Beyrut, 2006.

-NASR HAMİD EBU ZEYD, *İlahi Hitabın Tabiatı* (trc. Mehmet Emin Maşalı), Ankara, 2001, s. 198 vd.

-ÖLMEZ, Ömer, *‘İnşikak Suresinin Konulu Tefsir Açısından Değerlendirilmesi’*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2024

-ÖZKAN, Mustafa, Eski *Anadolu Türkçesinde Yapılan Sure Tefsirleri ve Uveys b. Hoca Osman b. Emir İlyas b. Evliya'nın Amme Cüzü Tefsiri*, Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri. 2010.

-RAZİ, Fahreddin, *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-i'câz*, nşr. Bekrî Şeyh Emîn, Beyrut, 1985.

-RAZİ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l Ğayb*, Beyrut, 1426/2005.

-RAZİ, Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir, *Tefsiru Garibi'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997.

-----, Muhammed b. Ebû Bekir, *Ravzatü'l-Fesâha fî Garibi'l-Ķur'ân*, Amman, 2005

-----, Zeynüddün Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir, *Muhtaru's-Sihâh*, Dımeşk-Hicaz, 2010.

-RUMMANİ, *en-Nüket fî İ'câzi'l-Ķur'ân* (Şelâsü Resâ'il fî İ'câzi'l-Ķur'ân içinde), nşr. M. Halefullah-M. Zağlûl Sellâm), Kahire, 1955.

-SABUNİ, *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Ķur'ân*, Mekke, 1980.

-----, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Beyrut, 1981.

-SADR, Muhammed Bâkır, *Kur'an Okulu*, Ankara, 1996.

-SAKARİ, Seyyid Ahmed, *Tefsiru Garibi'l-Kur'ân*, Kahire, 1958/1378.

-SANCAKLI, Saffet, *Surelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği*, İslami Araştırmalar Dergisi, 2001.

-SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi "Belâgat"*, Gökkuşbu, İstanbul, 2010.

-SEKAFİ, Ahmed b. İbrahim b. Zübeyr, *el-Burhân fî Tenâsibi Suveri'l-Kur'ân*, thk. Saîd b. Zübeyr el-Fellâh, Tunûs, 1429.

- SOFUOĞLU, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul, 1981.
- SUYUTİ, Celaluddin, *Merâsıdu'l-Metâli' fi Tenâsibü'l-Mekâti' ve'l-Metâli'*, nşr. Abdulmuhsin b. Abdilaziz el-Asker, Riyâd, 1426.
- , *Müfhimâtü'l-Akrân fi Mübhemâti'l-Şur'ân*, nşr. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Beyrut, 1986.
- , *Muhtasar el-İtkân fi Ulûmu'l-Kur'ân*, İhtisar ve Ta'lik: SalahaddinArkadân, Beyrut, 1987.
- , Celâlüddin Ebû Abdirrahman, *Lübabü'n-Nükûl fi Esbabü'n-Nüzûl*, Beyrût, 2010.
- SÜDDİ, Ebu Muhammed İsmail b. A. Rahman, *Tefsiru's-Süddi el-Kebir*, Daru'l Vefa, 1993.
- ŞATIBİ, İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, Mısır, tsz.
- ŞEN, Ercan, *Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekolü ve Örnek Bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'an'da Fetih Kavramı*, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı IV, 14-17 Mayıs, 2015, Kütahya, s. 160-177.
- ŞENSOY, Sedat, "Nazmü'l-Kur'ân" md., DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 464-466.
- ŞEYH, Hamdi, *et-Tefsirü'l-Lugavili Garibi'l-Kur'an bi's-Şi'ri'l-Arabi inde İbn Abbas*, Kahire, 2007/1428.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiü'l Beyan an Te'vili Ayi'l Kur'an*, Beyrut, 1988.
- TARHUNİ, Muhammed b. Rızk, *Mevsûa Fadâilu Suver ve Âyâti'l-Kur'ân*, Riyad, 1414.
- TEKİN, Ahmet- Mırık, İlhan, Okşan, *Mutaffifin Suresinin Belagat Açısından İncelenmesi*, 4th International Eurasia Scientific Research And Innovation Congress, Azerbaycan, 2024.
- TİRMİZİ, Hakîm, *Tahşilü Nezâ'iri'l-Şur'ân*, nşr. Hüsnî Nasr Zeydân, Kahire, 1389/1970.

- TİRMİZİ, Muhammed b. İsa b. Serve, *Sünenü't-Tirmîzî*, I-IV, İstanbul, 1992.
- TUNCER, Faruk, *Tefsir alanında yapılan çalışmalar üzerine bir değerlendirme*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26, 2012.
- UĞUR, Hakan, *Beyyine Suresi Tefsiri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2001.
- ÜMİT, Mehmet, 'Şuayb' md., DİA, İstanbul, 2010, c. 39.
- VAHİDİ, Ebu Hasan Ali b. Ahmet, *Esbabü'n-Nüzûl*, Dımeşk, 2008.
- , Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzûl ve bi Hâmişihî en-Nâsihve'l-Mensûh*, Beyrut, tsz.
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil, "Mutaffifin Sûresi", md. DİA, XXXI, İstanbul, 2006.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Müteşâbih", md., DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 204.
- YAZICI, İshak, "Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi", Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, Samsun, 1987, s. 117-128.
- YILMAZ, Mehmet Faik, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
- , Mehmet Faik, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver" md., DİA, İstanbul, 2006, XXXI
- ZECCAC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988.
- ZEMAŞERİ, Ebu'l Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el-Keşşaf*, Beyrut, 1397/1977.
- ZERKEŞÎ, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlîv.dğr., Beyrut, 1415/1994.
- ZERZUR, Abdussamed M., *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, Kahire, (n.d.).